

ЎЗБЕКИСТОН ССР
ДАВЛАТ БАДИИЙ АДАБИЕТ НАШРИЕТИ

Ўзбек
ШЕЪРИЯТИ
АНТОЛОГИЯСИ

—

БЕШ
ТОМЛИК

ЎЗБЕКИСТОН
ДАВЛАТ БАДИИИ АДАБИЁТ НАШРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1961

Ўзбек
ШЕЪРИЯТИ
АНТОЛОГИЯСИ

КЛАССИК ШЕЪРИЯТ

ИККИНЧИ
ТОМ

ЎЗБЕКiston
ДАВЛАТ БАДИИЙ АДАБИЯТ НАШРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1961

8 Ўз
7 16

САРВАР АЗИМОВ
таҳрири остида

Томни тузувчилар:
СОЛИҲ МУТАЛЛИБОВ,
ҲОДИ ЗАРИФ,
АБДУҚОДИР ҲАЙИТМЕТОВ

Ўзбек шеърятини антологияси. Беш томлик, Т 2.
Т., Уздабийнашр, 1961
Т.2. Классик шеърят. бет.

Антология узбекской поэзии. В 5 т. Т 2.

8Ўз1

ЮСУФ ХОС ҲОЖИБ

Юсуф Хос Ҳожиб XI асрнинг донишманд олим ва етук ёзувсидир. У Еттисув вилоятининг Болосоғун (Қирғизистон ССР, Қўмоқ) шаҳрида туғилган, қорахонийлар (Қашқар хонлари) ройида вазирлик—«Хос Ҳожиб» лик лавозимини эгаллаган.

Тарих, риёзиёт, тиббиёт, фалакиёт ва адабиётшунослик каби санлардан яхши хабардор бўлган Юсуф Хос Ҳожибнинг бизгача етиб келган ягона асари — «Қутадғу билик» («Саодат келтирувчи билим») достони 1169 йилда ёзилиб, қорахонийлар хонадонидан бўлган Бугро — Қорахонга бағишланган эди.

Бизнинг давримизгача «Қутадғу билик» китобининг фақат Уч қўлёзма нусхаси етиб келган: улардан бири Венада, иккинчиси Қоҳирада ва учинчи нусхаси Тошкентда сақланади.

«Қутадғу билик» дидактик дostonдир. Асарда ҳукмдор Элиқ Кунтуғди, вазир Ойтўлди, вазирнинг ўғли Ҳктулмиш ва вазирнинг биродари Уткирмишларнинг ўзарo суҳбати орқали давр жамияти ҳаётидаги муҳим масалалар — давлат обрўсини сақлаш, иқтисод ва хўжаликни тиклаш, халқ тинчлигини ардоқлаш каби дидактик фикрлар ифода этилади. Авторнинг фикрий доираси, ижтимоий, ахлоқий масалалар юзасидан айтган мулоҳазаларининг Ўрта Осиё халқларининг машҳур олими Абу Али ибн Синонинг фалсафий қарашлари ва буюк Фирдавсийнинг «Шаҳнома»си билан яқиндан таниш эканини кўрсатади.

Халқ маданий ҳаётининг нодир ёдгорликларидан саналган Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит-турк» (1076—1077 йилларда ёзиб тугалланган) китоби ва Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билик» дostonи араб истилосидан кейин туркий тилнинг қадимги шуҳратини тиклаш юзасидан бошланган ҳаракатнинг қалдирғоч асарларидандир.

ҚУТАДҒУ БИЛИК

(Парча)

Билиб сўзлаган сўз биликка¹ сонур,²
Биликсиз сўзи ўз бошини еюр.

Ўгуш³ сўзда ортуқ осиг кўрмадим,
Яна⁴ сўзламышда осиг⁵ бўлмадим.

Ўгуш сўзлама сўз бирор сўзла оз,
Туман⁶ сўз тугунин бирор сўзда ёз⁷.

¹ *Билик* — илм. ² *Сонур* — саналади. ³ *Ўгуш* — кўп. ⁴ *Яна* — қайта-қайта ⁵ *Осиг* — фойда, *осиг бўлмоқ* — фойда кўрмоқ, фойда топмоқ. ⁶ *Туман* — кўп, ҳар хил, минг-минг, сонсиз, саноқсиз. ⁷ *Ёз* — ёзгин, ҳал қилгин.

Киши сўз била қўбти¹, бўлди малик²,
Ўгуш сўз бошиғ ерга қилди кулик³.

Тилиғ каз⁴ кудозғил⁵ кудозилди бош.
Сўзунгни қисарғил узатилди тош.

Биликсиз қароғу⁶ турур бўлгулук,
Юри⁷ ан биликсиз билик ол улук⁸.

Туғуғли⁹ ўтар кўр қолир белги сўз,
Сўзунг азгу сўзла ўзунг ўлгусўз¹⁰.

Ўқушқа, биликка бу тилмочи¹¹ тил,
Еруточи¹² эрни йўриқ тилни¹³ бил.

Кишиг¹⁴ тил оғирлар¹⁵ бўлур қут киши¹⁶
Кишиг тил ужузлар¹⁷ борир¹⁸ эр боши.

Тил арслон турар кўр эшикда ётир¹⁹,
Аё эвлук²⁰ арсиг²¹ ишингни етур.

1 *Қўбти* — кўтарилди, баланд мартаба топди. 2 *Бўлди малик* — шоҳ бўлди. 3 *Кулик* — кулгили, масхара. 4 *Каз* — жуда энг. 5 *Кудозғил* — тийгин. 6 *Қароғу* — кўр. 7 *Юри* — озод бўл, қутул. 8 *Улук* — ҳисса. 9 *Туғуғли* — туғилган одам. 10 *Ўлгусўз* — ўлмайдиган. 11 *Тилмоч* — восита, қурол. 12 *Еруточи*, — ёритувчи, танитувчи. 13 *Йўриқ тил* — ширин тил, ёқимли ва фойдали сўзлар сўзловчи тил. 14 *Кишиг* — кишини. 15 *Оғирлар* — юқори даражага етказди. 16 *Бўлур қут киши* — (тил билан) одам бахт топади, бахтга эришади. 17 *Ужузлар* — хўрлайди, хўрликка элтади. 18 *Борир* — кетади, кесилади. 19 *Тил* — туриш жойда ҳам оғиз эшигида бекиниб турган арслон ўрнидадир. 20 *Аё эвлук* — уй эгаси. 21 *Арсиг* — эркак киши.

Тилин¹ эмгамиш² эр негут ер эшит,
Бу сўз ишга тутғил³ ўзунга иш эт:

«Мени эмгатур тил изи⁴ ул талим⁵,
Бошим кесмасуни⁶ кесайин⁷ тилим».

Сўзунгни кудозгил⁸ бошинг бормасун⁹,
Тилингни кудозгил тишинг синмасун.

Будун тили ёвлоқ¹⁰ сени сўзлагай,
Киши қилғи киртуч¹¹ этингни егай.

Биликлик билик берди тилқа бошиғ¹²,
Аё тил идиси¹³ кудозгил бишиғ¹⁴.

Эсонлик тиласа¹⁵ сони бу ўзунг,
Тилингдан чиқорма яроғсиз сўзунг.

Ики нанг била ар қаримаз¹⁶ ўзи,
Бир азгу қилинжи¹⁷ бир азгу сўзи.

Киши туғди, ўлди, сўзи қолди кўр,
Ўзи борди¹⁸, ялинғуқ¹⁹ оти қолди кўр.

¹ *Тилин* — тили билан, тили орқасидан. ² *Эмгамиш* — қийналган. ³ *Ишга тутғил* — амал қилгин. ⁴ *Тил изи* — енгил тил. ⁵ *Талим* — кўп. ⁶ *Кесмасуни* — кесмасин. ⁷ *Кесайин* — тиняй. ⁸ *Кудозгил* — сақла, ўйлаб сўзла. ⁹ *Бормасун* — кесилмасун. ¹⁰ *Ёвлоқ* — ёмон. ¹¹ *Киртуч* — ёмон қилиқли. ¹² *Тилқа бошиғ* — тилга — тил учун бош — ақл берилган, ақлни бир ёқда қолдириб сўзлама, ¹³ *Идиси* — эгаси. ¹⁴ *Кудозгил бишиғ* — (бу қондани) пишиқ кузат. ¹⁵ *Тиласа* — тиласанг, хоҳласанг. ¹⁶ *Қаримаз* — қаримайди, уни тилмайди. ¹⁷ *Қилинж* — фель-атвор. ¹⁸ *Борди* — йўқ бўлди. ¹⁹ *Ялинғуқ* — одам болалари, инсон.

Тириклик тиласа ўзунг ўлмагу¹,
Қилинжинг, сўзунг азгу тутгай бўку².

Санга сўзладим ман сўзум ай ўғул.
Санга берди³ бу панд ўзум ай ўғул.

Қўмуш қолса олтун⁴ манингдин санга,
Ани тутмоғил сан бу сўзга тенг-а⁵.

Тилагим сўз эрди ай билка⁶, бўку⁷,
Уқушлуғ, биликлик ўзум сўзлагу.

Уқуш ул йўла⁸ так қоронғу туни,
Билик ул ёруқлуғ ёрутти сани.

Уқушин⁹ оғор¹⁰ ул биликин¹¹ базур¹²,
Бу икки била ар оғирлик¹³ кўрур.

Ўгдулмиш¹⁴ Аликка¹⁵ панд бермишин аюр.

Янут¹⁶ берсу ўгдулмиш айди Алик,
Баёт¹⁷ берсу¹⁸ борча тилакка илик.

¹ *Ўлмагу* — ўлмайдиган, доим сақланиб қоладиган. ² *Бўку* — илму ҳикмати эгаллаган, доно, етук. ³ *Берди* — бердим. ⁴ *Қўмуш қолса олтун* — олтин, қумуш қолса. ⁵ *Тенг-а* сўзидаги «а» уни санга сўзига ҳам қофия қилиш мақсадида «а» орттирилгандир, а, ай-ай деган ундовдир. ⁶ *Билка* — олим, илмли. ⁷ *Бўку* — ўқиш, етук. ⁸ *Йўла* — чироғ, лампа. ⁹ *Уқушин* — ўқиш билан, ўқиш натижасида. ¹⁰ *Оғор* — юқори кўтарилади, мартаба топади. ¹¹ *Биликин* — илм билан, илм орқали. ¹² *Базур* — бўйиди — катта бўлади. ¹³ *Оғирлик* — иззат, ҳурмат. ¹⁴ Асарда савол-жавобга иштирок этувчи символистик шахсларнинг бири бўлган вазирнинг ўғлига қўйилган мажозий лақаб. ¹⁵ *Алик* — мажозий шахслардан бирининг лақаби. ¹⁶ *Янут* — жавоб. ¹⁷ *Баёт* — худо. ¹⁸ *Берсу* — берсин.

Бу қипчоқ¹ қуви² дунё кечкай очун³,
Талим⁴ бек қаритти қаримас⁵ узун⁶.

Санингтак талим бек кечурди севиб,
Санга ма анунди⁷ кечургой ўбуп.

Бомоғил⁸ мунгарсан ҳақиқат кўнгул,
Вафо қилғу эрмас⁹ ҳақиқат тўнгул¹⁰.

Санингдан ўзоғи¹¹ очун тутғувчи,
Қани қанча борди қани ул кучи.

Санга текти эмди бу беклик қури¹²,
Узун қолғу эрмас¹³ ишинг эт юри.

Уларға нагу¹⁴ қилди эрса осиф¹⁵,
Буқун сан ани қил ярин¹⁶ бўлт тадиқ¹⁷.

Нагуга¹⁸ ўкунди ўлурда улар,
Сан андин йироқ тур тила эзгулар¹⁹,

Ади²⁰ яқши аймиш биликлик²¹ бўку²²,
Биликлик сўзи йинжу²³ ёқут так — у.

¹Қипчоқ — қабила номи. ²Қуви — сахро. Қипчоқ қуви — Қипчоқ саҳроси. ³Очун — дунё. ⁴Талим — кўп. ⁵Қаримас — қаримайди, унутилмайди. ⁶Узун — узоқ вақт, ёки ўзи маъносида бўлиши мумкин. ⁷Анунмоқ — ҳозирланмоқ. ⁸Бомоғил — боғламағил. ⁹Қилғу эрмас — қилмайди. ¹⁰Тўнгул — умид уз. ¹¹Ўзоғи — олдинги. ¹²Қури — вазифаси, мартабаси. ¹³Қолғу эрмас — қолмайди. ¹⁴Нагу — қандай, қанчалик. ¹⁵Осиф — фойда. ¹⁶Ярин — эртага, келгуси учун. ¹⁷Тадиқ — тетик, ҳушёр. ¹⁸Нагуга — нимага. ¹⁹Эзгу — яхши, яхшилик. ²⁰Ади — қандай. ²¹Биликлик — олим, ²²Бўку — доно, етук. ²³Йинжу — дур, қиммат баҳо тощ.

Улугич кўрукли ай қолмиш тирик,
Улумга анун¹ тутма қилғинг ирик².

Улуминг биликли ай қилғи ўсал³,
Кечар бу тириклик ўзунг улки⁴ ол.

Усониб⁵ юриғли ай орзу қули,
Улумга бозиқма⁶ келур олғоли.

Боға кўр кечирмиш кунингни букун,
Тугол бўлди туштик соғинғил⁷ ўкун.

Қали⁸ қилдинг эса ўзун адгулук⁹,
Осиғ¹⁰ қилдинг ўзга ачу¹¹ мангулук.

Ёво¹² қилдинг эрса тириклик қали,
Ўкунч бирла кун-кун удима¹³ ули¹⁴.

Тилаб бўлғу эрмас тириклик тучи¹⁵,
Яна ёнғу эрмас¹⁶ тириклик кучи.

Бу бўлмиш ўдиг¹⁷ бори¹⁸ қилма ёва¹⁹,
Улумга анунгил²⁰ тобуқ²¹ қил ива²².

¹ Анун — ҳозирлан. ² Ирик — қўпол, дағал. ³ Усал — кўзи юмиқ, ғафлат босган. ⁴ Улки — ҳисса. ⁵ Усониб — кўз юмиб, ўсониб юриғли — кўз юмиб юрувчи. ⁶ Бозиқма — алданма. ⁷ Соғинғил — ҳисобга ол, тушун, ўйлаб кўр. ⁸ Қали — агар. ⁹ Адгулук — яхшилиқ. ¹⁰ Осиғ — фойда. ¹¹ Ачу — эй буви, эй бува. ¹² Ёво — беҳуда ўтказмоқ. ¹³ Удима — ухлаб ётма, ¹⁴ Ули — фарёд қил, ачиниб қайғир. ¹⁵ Тучи — доим, ҳамиша. ¹⁶ Ёнғу эрмас — қайтиб келмайди. ¹⁷ Удиг — вақтни. ¹⁸ Бори — ҳаргез, зинҳор. ¹⁹ Ёва — бўш, бекор. ²⁰ Анунгил — тайёрлан. ²¹ Тобуқ — хизмат, тобуқ қил — хизмат қил, ҳаракат қил, тириш. ²² Ива — шошқинч.

Ай Алик боҒо кўр соғингдан уза¹,
Бек эрди адинг элда эрк турк туза.

Қозина ҳамам сув² идиси³ бўлиб,
Тирилди бир анча тилаги бўлиб.

Улум тутти охир илатти⁴ ани,
Осиғ қилмади ул бадумиш уни⁵.

Аданг ўлди борди санга берди панд⁶.
Анинг панди тутса шакар бўлга қанд⁷

Мунгар мангзар эмди эшит ушбу сўз,
Осиғ қилға тутсанг аё ўзга кўз⁸,

Атанг ўлди эрса қали на ўдун⁹.
Санга айдуғи ул: ўғил кўр удун¹⁰.

Улум тутти борди қалир уш¹¹ санга,
Қадиқлан¹² кедин азгу одинг қўдун¹³.

Аданинг, ананинг улуми тугал¹⁴,
Ўғул-қизға панд ул уқуб ўзга ол.

1 *Уза* — олдинги. 2 *Қозина ҳамам сув* — бойлик, мол-ҳол, ер-сув. 3 *Идиси* — эгаси. 4 *Илатти* — элтди, олиб кетди. 5 *Бадумиш* — баландлашган; *бадумиш уни* — оҳу зори фалакка чеккан. 6 *Панд* — насиҳат. 7 *Шакар бўлга қанд* — шакар қанд бўлади. 8 *Ўзига кўз тутмак* — ўзига керак, ўзига муносиб иш қилиш. 9 *Ўдун* — чора, илож. 10 *Ўдун* — уйғен, ҳушёр бўл. 11 *Уш* — ҳозиргина, ўшандоқ. 12 *Қадиқлан* — ҳаракат қил, тириш. 13 *Қўдун* — қўнишга урин, қўй, қолдир. 14 *Тугал* — бутунлай.

Адангни, анангни ўлум кўзмади¹,
Саниму қўдур² кўр едилса уди³.

Аларга жафо қилди дунё тедеб,
Сангаму вафо қилга⁴ қилгин итиб⁵.

Кечут⁶ тут⁷ тириклик керак ишга эт
Уланинг⁸ кишига муён⁹ ўзга эт¹⁰.

Кечар кун ичинда¹¹ керагинг олин¹²,
Кечургай сони ўз этгинг¹³ қилин.

Ўзунг ютти мунча будун¹⁴ юклари¹⁵,
Удук¹⁶ тур ўсал бўлма соғну¹⁷ юри.

Қалин¹⁸ оч бўрилар еилди санга,
Қабуқ кат¹⁹ кудосгил ай элчи тунга²⁰.

Алингдан берагу²¹ қачон келса оч,
Ани сандан айтур²² баёт²³ кўзни оч.

Тириклик ужуқса²⁴, ядилса ёшинг,
Нагуга²⁵ тўсулғу²⁶ санга бу кишинг.

¹ *Кўзмади* — қўймади. ² *Қўдур* — қўяр, қўядими? ³ *Уди* — вақти. ⁴ *Қилга* — қилгай. ⁵ *Итиб* — ташлаб. *Қилгин итиб* — қилигини ташлаб. ⁶ *Кечут* — ўтувчи, ўткинчи. ⁷ *Тут* — ҳисобла, фараз қил. ⁸ *Ула* — егиштир, камчиликларини тўлдир. ⁹ *Муён* — савоб. ¹⁰ *Эт* — ўзинг учун яхши ишла маъносида. ¹¹ *Ичинда* — ичиндан. ¹² *Олин* — уни ол, *керагинг олин* — керагингни ол. ¹³ *Этгинг* — яхшилигинг. ¹⁴ *Будун* — халқ, *мунча будун* — кўп халқ. ¹⁵ *Юк* — хизмат, вазифа. ¹⁶ *Удук* — уйғоқ, ҳушёр. ¹⁷ *Соғну* — сезгир, айғоқ. ¹⁸ *Қалин* — тўда, гуруҳ. ¹⁹ *Кат* — жуда пухта. ²⁰ *Тунга* — кучли, ҳайбатли. ²¹ *Берагу* — бериш керак. ²² *Айтур* — сўрайди, талаб қилади. ²³ *Баёт* — худо. ²⁴ *Ужуқса* — яқинлашса. ²⁵ *Нагуга* — нимага. ²⁶ *Тўсулғу* — фойда беради.

Кўни бул кўнилик¹ уза қил тўру²,
Узун турға баклик адоғин уру³.

На азгу билик берди билги улук,
Бу сўз ишга туткил йўри бу йўлук.

Багутмак⁴ тиласа бу баклик уйи;
Тўру⁵ бергу⁶, тутқу⁷ кўнилик йўли.

Тоғи бир очунуғ⁸ тудойин теса,
Кониликни тутғу⁹ сўз айдим кеса.

Ай бак мен тегучи бадутма¹⁰ кўнгул,
Вафосиз турур дунё — давлат тўнгул¹¹.

Бу дунё қудиға¹² ишонма айиқ¹³,
Инончсиз турур кўр қилинжи ёйиқ¹⁴.

Ай Алик бу қарши¹⁵ бу ўрду сарой,
Сани тутмаз-а¹⁶ бу кечар йил, кун, ой.

Ай Алик бу қарши бу ўрду¹⁷ ўрун¹⁸,
Санга тегмиши бир тушун ул қўрун¹⁹.

1 Кўни — тўғри. 2 Тўру — қоида, тўру қил — қоида туз.
3 Уру — ёпишиб, мустаҳкам. 4 Багутмак — мустаҳкамламоқ.
5 Тўру — қоида. 6 Бергу — бериш. 7 Тутқу — тутиш, сақлаш.
8 Очунуғ — дунёни. 9 Тутғу — тутиш керак. 10 Бадутма —
кибрланма, ошиб кетма. 11 Тўнгул — умид уз. 12 Қудиға —
бахтига. 13 Айиқ — ҳайиқ. 14 Ёйиқ — саботсиз, бесубут. 15 Қар-
ши — шоҳ уйи. 16 Тутмаз-а — ай бек, сани сақлаб қолмайди.
17 Ўрду — шоҳ шаҳри. 18 Ўрун — тахт. 19 Қўрун — мартабани.

Санингдан ўзоғи тушуб кечтилар,
Тинунмади¹ туштак уду² кечтилар.

Санга текти эмди бу ўрду ўрун,
Қўчунгни узунгдан уза эт³ бурун.

Бугун мунда этма бу қарши сарой,
Сани кутмагай бу кечар йил, кун, ой.

Ўзунг ётқу ўрни кўр ул белгулук,
Ани этқу эзгу тила айқулук⁴.

Манинг теб билирсан бу қарши⁵ букун,
Ҳақиқат боқа кўрса эрмас ўкун.

Нагу тер, эшиткил бу қарши санга
Боға кўрса⁶ чин ўқ⁷ аюр, ай тунга⁸.

Муни сан аюрсан манинг теп манинг,
Нағуга аюрсан нагу так санинг.

Санингдин басоғи⁹ санга чиқ теюр,
Анунди кирур ўш манинг тер манинг.

Тунак ул бу дунё ай дунё беги,
Тунак ичра бўлмас соқинчта¹⁰ ўнги¹¹.

¹ *Тинунмади* — тинчий олмади. ² *Уду* — уйғоқ. ³ *Уза эт* — олдин қил, олдиндан юбор. ⁴ *Айқулук* — мақтарли. ⁵ *Қаршиғ* — қаршини. ⁶ *Боға кўрса* — текширилса, суриштирилса, уйлаб кўрилса. ⁷ *Чин ўқ* — чиппа-чин, тўппа-тўғри. ⁸ *Тунга* — ботир, баҳодир. ⁹ *Басоғи* — сўнгилар, сўнг келганлар. ¹⁰ *Соқинч* — қийинчилик. ¹¹ *Ўнги* — бошқаси, бошқа бир нарса.

Гунактин сан ортуқ тилама савинч,
Савинч ўрни учмоқ турур кўр авинч.

Бу ер тер аричиғ¹ арич тутмағил,
Ё кўчку соғинчиқ соғинч темағил.

На осғи бу давлат турумас кечар,
Терилмиш² нангингни³ тугал ул сочар.

Бу беклар бош ул қанча⁴ борса боши,
Удула борир⁵ борча ўтмиш⁶ киши.

Сан ўз қилғинги⁷ эт қилинжинг⁸ кўн⁹ эт.
Будун қилғи атлур сан ўзни овит.

Яроқсиз ёвузлук ўзунг қўлмаса¹⁰.
Ероқсизни қилма сўз айдим кеса.

Удунға¹¹ қотилма фасоддин йира¹².
Бу икки қилиқтин бўлур эл қора.

Аринчқа¹³ овинма¹⁴ сан ичма сучик¹⁵
Тенгис¹⁶ ул бу икки бунгар йўқ кечик¹⁷.

¹ *Аричиғ* — сафар учун олиб юриладиган сахтиёндан қилинган тўрва чамадон. ² *Терилмиш* — тўпланган. ³ *Нангингни* — нарсангни. ⁴ *Қанча* — қандай. ⁵ *Удула борир* — улғайиб боради, ҳушёрланади. ⁶ *Ўтмиш* — ухлаган. ⁷ *Қилғинги* — ишларингни. ⁸ *Қилинжинг* — хулқингни. ⁹ *Кўн* — тўғри, содиқ. ¹⁰ *Қўлмаса* — истама-санг. ¹¹ *Удун* — ёмон. ¹² *Йира* — узоқ тур. ¹³ *Аринч* — жиноят. ¹⁴ *Овинма* — шодланма. ¹⁵ *Сучик* — май ичкилик. ¹⁶ *Тенгис* — дарё, киши тушса қутулиши қийин нарса. ¹⁷ *Йўқ кечик* — кечиги йўқ, кўприксиз, ундан ўтиб қутулиш мумкин бўлмаган, хавфли.

Қилиғинг¹ кўни² тут қилинжинг силик³,
Уқуш йўлчинг эткил⁴, кенгашчинг билик.

Кўнгул тил кўни тут кўр ардам улуғ,
Ўзунгни унутма янгилма йўлуғ⁵.

Қудурма кўнгул⁶ сан қудосланмагил⁷,
Ер, ўт, сув талим теб кўкис кермагил.

Неча кўр кўгуслик⁸ қувонур⁹ ариг¹⁰,
Улум ерга кўмди ашуди¹¹ тириг.

Ади¹² яқши аймиш биликлик бадук,
Биликлик сўзин тутса ташлур¹³ кад-ук¹⁴.

Ҳазинам ўгуш теп қувонма нангин,
Ҳамер сув талим деб қудурма эгин.

Кучига қувониб кўкис кергучи,
Юридурмади¹⁵ бир чубунға алин.

Буши¹⁶ бўлма иштан сан анга йигин,
Қали келса ўпканг¹⁷ ўзунг қил агин¹⁸.

Сучук сўзла борча кишига тилин¹⁹,
Очуқ тут юзунгни йўруқ²⁰ тут олин.

¹ Қилиғинг — ишинг. ² Кўни — тўғри. ³ Силик — тоза, ёқим-ли. ⁴ Йўлчинг эт — ўзинга раҳбар қил. ⁵ Йўлуғ — йўлни унутма, қондадан чиқма. ⁶ Қўдурма кўнгул — мағрур бўлма. ⁷ Қудосланмагил — ўзингни бошқалардан юқори ҳисоблай бошламагин. ⁸ Кўгуслик — керилган. ⁹ Қувонур — мақтанган. ¹⁰ Ариг — одамларни. ¹¹ Ашуди — ошиб кетди, кўпайиб кетди. ¹² Ади — қандай. ¹³ Ташлур — юмшайди. ¹⁴ Кад-ук — қаттиқ. ¹⁵ Юридурмади — кўтара олмади. ¹⁶ Буши бўлмоқ — хафаланмоқ. ¹⁷ Упканг — ғазабинг, аччиғинг. ¹⁸ Агин қилмоқ — кенг тутмоқ, оғир бўлмоқ. ¹⁹ Тилин — тилинг билан, тилингдан. ²⁰ Йўруқ — яхши хулқ.

Қали¹ азгу тутса бу беклар қилинж²,
Қомуғ элга азгу бўлур минг савинч.

Абанг³ бўлса беклар қилинжи азис⁴,
Азислар кучаюр бузар азгу ис.

Азис бўлма одинг азис қилмағил,
Азис эрни қисқил⁵ йўлу бермағил.

Азислик ағу⁶ ул ема бу ағу,
Ағу якли⁷ бўлмас тириклик ағу.

Нағу тер эшитгил билик тўлмиш эр,
Билик бирла элда оғир⁸ бўлмиш эр.

Ай Илик⁹ удочи¹⁰ сони¹¹ сан бугун.
Будун борча иклик¹² санга мунглуғ ул.

Қаюси кудурмиш бўлур кўч аринж¹³,
Қаюси жиғойлик¹⁴ била ер соғинч¹⁵.

Қою оч, қоюси ялонмиш бўлур,
Қою қадқу¹⁶ бирла уланмиш¹⁷ бўлур.

Санингдан турур, кўр бу нанглар¹⁸ эми,
Удоғил¹⁹ тўру²⁰ бирла бўлгил камн.

¹ Қали — агар. ² Қилинж — қилиқ. ³ Абанг — агар. ⁴ Азис — ёмон. ⁵ Қисқил — жазола, жазо бер. ⁶ Ағу — заҳар. ⁷ Якли — зарарли, хавфли. ⁸ Оғир — иззат, ҳурмат; оғир бўлмиш — иззат топмиш. ⁹ Илик — асардаги қаҳрамонлардан бирининг лақаби. ¹⁰ Удочи — табиб. ¹¹ Сони — қаторидаги, даражасидаги. ¹² Иклик — касал одамлар. ¹³ Аринж — орзу. ¹⁴ Жиғойлик — қашшоқлик, камбағаллик. ¹⁵ Соғинч — қийинчилик, азоб. ¹⁶ Қадқу — қайғу. ¹⁷ Уланмиш — ўралашиб қолган. ¹⁸ Нанглар — нарсалар. ¹⁹ Удоғил — давола, даво қил. ²⁰ Тўру — қоида.

Қали¹ қилмаса сан эми ё уди²
Будунға бўлурсан тириклик юди³.

Азисқа қодилма кўюргай⁴ сани,
Одинг атқу бўлса қолир атку ис⁵.

Ай Алик қодиқлан⁶ удуқ⁷ тур удуқ,
Усоюқ⁸ кишига тагир⁹ ул юдуқ¹⁰.

Бу беклик кўги¹¹ барча соқлик¹² турур,
Тағи бир очун қўлса¹³ шундин бўлур.

Ҳаромга қодилма кудос¹⁴ ўз қудук¹⁵
Ҳаром якли ўрни тамуғ ул бадук

Боғирсоқ¹⁶ бўлун барча ялингук¹⁷ уза.
Киши ёзи¹⁸ қилма юрима аза¹⁹.

Бўр²⁰ ичма фасодқа қодилма йира²¹
Бу икки бузар қарши, ўрду²², тўра.²³

Боқа тур нағу тер соғи йўқ²⁴ киши,
Соғи йўқ сўзин тутса итилу²⁵ иши.

¹ Қали — агар. ² Уди — давосини. ³ Юд — вабо; ҳаммани ҳалок қилувчи ют касаллиги. ⁴ Кўюргай — кўндирани. ⁵ Ис — иш. ⁶ Қодиқлан — ғайрат қил. ⁷ Удуқ — уйғоқ, ҳушёр. ⁸ Усоюқ — ғофил одам. ⁹ Тагир — етказ. ¹⁰ Юдуқ — ўлим жазосини. ¹¹ Кўги — қондаси. ¹² Соқлик — ҳушёрлик, сезгирлик. ¹³ Қўлса — исталса. ¹⁴ Кудос — сақла. ¹⁵ Қудук — мартаба. ¹⁶ Боғирсоқ — раҳмдил, ғамхўр. ¹⁷ Ялингук — одамлар. ¹⁸ Ези — зарар, зиён. ¹⁹ Юрима аза — зулм қилма. ²⁰ Бўр — ичкилик, май. ²¹ Йира — йироқ тур. ²² Ўрду — шоҳ шаҳри, пойтахт. ²³ Тўра — душманга қарши қўлланадиган воситалар. ²⁴ Соғи йўқ — ғофил одам, ғафлатда қолган одам. ²⁵ Итилу²⁵ — йўққа чиқади.

Азислар азисликларин ишласа,
Сан этма, қийин бирла тутқил кеса.

Алик бўлса азис очунуғ бузар,
Қизиқи¹ йўқ эрса йўриқ² йўл озар.

Оғирла³ сан атгуг⁴ тагур⁵ атгулук,
Тўру этки бўлгай будунға⁶ кўлук⁷.

Кўнилик⁸ уза сан туру кал туру.
Туру бирла беклик турур, ал ўру⁹.

Ўгуш¹⁰ каснак¹¹ урма сан олтин кўмуш,
Нагу бўлмишиг халққа қилғил улуш.

Ош оз е ай Алик ўгуш¹² қил тобуқ,
Сўз оз сўзла ўгран сан ардом¹³ қомуқ.

Ай Алик бу нафсинг ёғила¹⁴ кадиқ,
Тилагини берма тўдурма¹⁵ тодиқ¹⁶.

Камуқтан¹⁷ азисроқ¹⁸ яғи¹⁹ бу түрүр,
Мунгар атгу²⁰ қилса бу азис қилүр.

Ай Алик кат ўтрум тила²¹ уч кишиг,
Анингдан басо²² бер аларга ишиг.

1 Қизиқ — текшириш. 2 Йўриқ — юрүвчи. 3 Оғирла — ҳурмат қил. 4 Атегү — яхшиларни. 5 Тагур — етказ, тагур атегүлук — уларга яхшилик қил. 6 Будунға — халққа. 7 Кўлук — соябон. 8 Кўнилик — тўғрилиқ. 9 Ал ўру — қўл баланд бўлади. 10 Ўгуш — кўп. 11 Каснак — қаттиқ яшириш. 12 Ўгуш қил — кўп қил, кўпайтир. 13 Ардом — турмуш қоилалари. 14 Ёғила — душман ҳисобла, унга алданма. 15 Тўдурма — тўйдирма. 16 Тодиқ — лаззатли, ширин. 17 Камуқтан — ҳаммадан. 18 Азисроқ — ёмонроқ. 19 Яғи — душман. 20 Атегү — яхшилик. 21 Утрум тила — диққат қил. 22 Басо — сўнг.

Булардан бири инчка¹ қози ариқ²
Соғи ўқ карак такса халққа озиқ³.

Иккинчи халифат керак чин будун⁴
Будун⁵ бўлса инчлик⁶, тирилса қудун⁷.

Учунчи кат⁸ ўклук⁹ керак бу вазир,
Будунға нагу тагса мундин тагир¹⁰.

Бу уч ишта бўлса йўриқсиз кишиг,
Йўриқсиз бўлур барча этгу ишиг.

¹ *Инчка* — кўнгли тинч, қаноатли. ² *Ариқ* — покиза, соф дил.
³ *Озиқ* — осиг, фойда. ⁴ *Чин будун* — ҳақиқий инсон. ⁵ *Будун* —
халқ. ⁶ *Инчлик* — хотиржам, тинч, мамнун. ⁷ *Қудун* — бахтли.
⁸ *Кат* — жуда. ⁹ *Ўклук* — ақлли. ¹⁰ *Тагир* — тегади, ундан келади.

АҲМАД ЮГНАКИЙ

Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билик» достонидан сўнг адабиёт тарихимизнинг кейинги ҳалқасини Аҳмад бинни Маҳмуд Югнакийнинг «Ҳибатул-ҳақойиқ» («Ҳақиқатлар ҳадяси») номли асари ташкил этади.

«Адиблар адиби, фозиллар боши...» деб шуҳрат қозонган Аҳмад Югнакийнинг бу дидактик достони XII аср охири ва XIII аср бошларида яратилган. Асарнинг машҳур нусхаси ўн бир бобдан иборатдир.

Адиб Аҳмаднинг «Ҳибатул-ҳақойиқ» достонида халқ оғзаки ижодига хос ҳаёт фалсафаси масалалари, «Қутадғу билик»да ифода этилган маърифат ва ахлоқ, сахийлик ва бахиллик каби

тараққийпарвар ғоялар ўзга даврнинг талаблари асосида ривожлантирилади. Шунингдек, дostonда дунёнинг бақосизлигидан шикоят овозлари ҳам мавжуд.

«Ҳибатул-ҳақойиқ» адабий-маданий ҳаётимизнинг тараққиётига катта таъсир кўрсатган дoston. Улуғ Алишер Навоий «Насоимул-муҳаббат» асарида уни ҳурмат билан тилга олади.

«Ҳибатул-ҳақойиқ»нинг 1444/45 ва 1480 йилларда кўчирилган икки қўлёзмаси Истамбулда сақланади. Бу қўлёзмалар асосида нашр этилган «Ҳибатул-ҳақойиқ» дostonи Ўзбекистон Фанлар Академияси Шарқшунослик институти фондида мавжуддир.

ҲИБАТУЛ-ҲАҚОИИҚ

(Парча)

(Илм манфаати ва жаҳл зарари ҳақида)

Биликтин аюрман¹, сўзумга ула².
Биликка, ё дўст, ўзунгни ула³.

Билик бирла билнур саодат йўли.
Билик бил саодат йўлини бўла⁴.

Баҳолиқ динор⁵ ул биликлик киши,
Бу жоҳил биликсиз — баҳосиз биши⁶.

¹ Аюрман — айтурман. ² Ула — улан, улаш, қулоқ сол.
³ Ула — улаш, ёпиштир. ⁴ Бўла — топгин, эришгин. ⁵ Баҳолиқ
динор — қимматли маблағ. ⁶ Биши — ярамас нарса.

Сўнгакка йиликтак эранга¹ билик,
Эран кўрки ақл, ул сўнгакнинг йилик.

Биликсиз — йиликсиз сўнгактак қоли².
Йиликсиз сўнгакка сунулмас алиқ³.

Билик билти бўлти⁴ эран белгулук,
Биликсиз тирикла йитук⁵ кўркулук.

Биликлик эр ўлти — оти ўлмату,
Биликсиз эсан эркан оти ўлук.

Биликлик биринга биликсиз мингин⁶,
Тенгакли тенгади биликнинг тенгин.

Боқа кўргил эмти уқа⁷ синаю⁸,
Нананг бор биликтин асиғлиқ⁹ ўнгин¹⁰.

Билик бирла олам юқар йўқлади¹¹,
Биликсизлик эрни чўкарди¹² қуди.

Билик бил ўсанма¹³ бил ул ҳақ расул,
Билик кимда эрса сиз арқанг¹⁴ теди.

Биликлик биликни адаркан¹⁵ бўлур,
Биллик татғин, эй дўст биликлик билур.

1 Эран — эр киши. 2 Қоли — ҳоли. 3 Алиқ — илик, қўл. 4 Билик билти бўлти — билди, бўлди. 5 Йитук — йитган, йўқолган. 6 Бир билимлига минг билимсиз. 7 Уқа — уқиб, тушуниб. 8 Синаю — синаб, тажриба қилиб. 9 Асиғлиқ — фойдали. 10 Ўнгин — бошқа. 11 Йўқлади — юқорига ошди. 12 Чўкарди — чўктирди. 13 Ўсанма — фотил бўлма. 14 Арқанг — мақтанг. 15 Адаркан — ахтарган, излаган.

Биликсизга ҳақ сўз татиқсиз¹ эрур,
Анга панд, насиҳат осифсиз эрур.

На турлук ориқсиз² орир юдиса³,
Жоҳил юб оримас, арифсиз эрур.

Биликлик киши кўр билур иш ўзин,
Билип этар ишни, ўкунмас кедин.

На турлук иш эрса биликсиз ўнги⁴,
Ўкунч⁵ ул анга йўқ ўнг⁶ анда адин⁷.

Биликлик кераклик сўзин сўзлаюр,
Кераксиз сўзини кўмуб кизлаюр⁸.

Биликсиз на айса аюр уқматин⁹,
Анинг ўз тили, ўз бошини еюр¹⁰.

Билик бирла билинур тўратган¹¹ иди¹²,
Биликсизлик ичра хайир¹³ йўқ деди.

Биликлик сўзи панд, насиҳат, адаб,
Биликликни ўгди¹⁴ ажам¹⁵ ҳам араб.

Товарсизға¹⁶ билги¹⁷ туганмас товар,
Ҳасабсизға¹⁸ билги йирилмас¹⁹ ҳисоб.

¹ *Татиқсиз* — тотимсиз, лаззатсиз. ² *Ориқсиз* — нопок, булғанч. ³ *Юдиса* — ювса. ⁴ *Ўнги* — олдида. ⁵ *Ўкунч* — пушаймон. ⁶ *Ўнг* — осон. ⁷ *Адин* — бошқа, пушаймонликдан бошқа. ⁸ *Кизлаюр* — яширади. ⁹ *Уқматин* — уқмай. ¹⁰ *Еюр* — ейди. ¹¹ *Тўратган* — яратган. ¹² *Иди* — эга (тангри). ¹³ *Хайир* — яхшилиқ. ¹⁴ *Ўгди* — мактади. ¹⁵ *Ажам* — араб халқидан бошқа ҳамма халқлар. ¹⁶ *Товарсиз* — молсиз. ¹⁷ *Билги* — илм. ¹⁸ *Ҳасабсиз* — даражасиз, мартабасиз. ¹⁹ *Йирилмас* — битмас-туганмас.

(Тил сақлаш ҳақида)

Эшитгил биликлик нагу теп аюр¹
Адаблар баши тил кутазмак² турур.

Тилинг бекта³ тутғил тишинг синмасун,
Қали⁴ чиқса бекта тишингни сиюр.

Санип⁵ сўзлаган эр сўзи сўз соғи⁶,
Укуш⁷ янгшаған⁸ тил эйалмас яғи⁹.

Сўзунг бўшлуғ эзма йиға тут тилинг,
Етар бошқа бир кун бу тил бўшлуғи.

Хирадлиқму¹⁰ бўлур тили бўш киши,
Талим¹¹ бошни еди бу тил, сўз бўши.

Бир ул янгшар¹² эрса кераксиз сўзин,
Икинг ялғон эрса ул эринг тили.

Тили ялғон эртин йироқ тур теза,
Кечур санма умрунг кўнилик¹³ уза.

Оғиз тил безаки кўни сўз турур,
Кўни сўзла сўзни дилингни беза.

Кўни сўз асалтек, бу ялғон басал¹⁴.
Басал еб ачитма оғизни асал¹⁵.

¹ Аюр — айтади. ² Тил кутазмак — тилни тиймоқ, тилни эҳти-
ёт сақламоқ. ³ Бекта — пишиқ, пухта. ⁴ Қали — агар. ⁵ Санип —
ўйлаб, фикр қилиб. ⁶ Соғи — тўғриси. ⁷ Укуш — кўп. ⁸ Янгша-
ған — янглишган. ⁹ Яғи — душман. ¹⁰ Хирадлиқ — ақлли. ¹¹ Та-
лим — кўп. ¹² Янгшар — янглишади. ¹³ Кўнилик — тўғрилиқ
¹⁴ Басал — пиёз, аччиқ. ¹⁵ Оғизни асал — асал оғизни

Ё ялғон сўз ик¹ тик кўни сўз шифо,
Бу бир сўз ўзоғи² урулмиш масал.

Кўни бул куни қил отин кўни³,
Кўни тею билсун халойиқ сени

(Сахийлик ҳақида)

Аё дўст, биликлик изин⁴ излагил,
Қали⁵ сўзласанг сўз билиб сўзлагил.

Ахи⁶ эрни ўккил⁷, ўкар эрса сан⁸.
Бахилға қатиқ ё ўқун кизлагил.

Қамуғ тил ахи эр саносин⁹ аюр.
Ахилиқ қамуғ эр кирини ююр.

Ахи бўл санга сўз сўкунч келмасун,
Сўкунч келгу¹⁰ йилни ахилиқ тижор¹¹...

Эгилмас кўнгулни ахи эр эгар,
Тегилмас¹² муродқа¹³ ахи эр тегар

Бахиллиқни қони ўкар тил¹⁴ қаю,
Ахилиқни ҳам хос¹⁵ туруҳақ¹⁶ ўкар.

Ахи эр билиқни ета¹⁷ билди кўр,
Отин сотти, молин сано¹⁸ олди кўр.

¹Ик — касаллик. ²Ўзоғи — илгариги. ³Отин кўни — тўғри, содиқ деб от чиқар. ⁴Изин — йўлини. ⁵Қали — агар. ⁶Ахи — саний, меҳрибон ғамхўр. ⁷Ўккил — мақтагин. ⁸Ўкар эрса сан — агар мақтайдиган бўлсанг. ⁹Саносин — мақтовини. ¹⁰Келгу — келади-ган. ¹¹Тижор — қайтаради. ¹²Тегилмас — етилмайдиган. ¹³Мурод-қа — мақсадга. ¹⁴Ўкар тил — мақтайдиган тил. ¹⁵Хос — махсус одамлар, катта одамлар. ¹⁶Туруҳақ — умумхалқ, ҳамма. ¹⁷Ета — яхшилаб, керагича, оша-тоша. ¹⁸Сано — мақтов.

Кўнилик тўнин кий қўюб эгрилик,
Кийим тўн тўлуси¹ кўнилик туни.

Қатиф кизла² розинг киши билмасун,
Сўзунгтин ўзунга ўкунч келмасун.

Қамуғ яшру³ ишинг бўлуб ошкоро,
Бу кўрган, эшитган санга кулмасун.

Эшим теп инониб, сир айма соқин⁴,
Нечама⁵ инончлиқ эш эрса яқин.

Сариб⁶ санда розинг⁷ сингиб турмаса,
Сариюр⁸ эшингда муни кат соқин.

Тирилди ўлам⁹ сўз ўламай¹⁰ бўлуб,
Очунда¹¹ от адгу кўтуб¹² борди¹³ кўр.

Бахил йиғди зар сим¹⁴ ҳаромтин ўгуш¹⁵,
Вубол¹⁶ кўтру¹⁷ борди узала¹⁸ сўкуш.

Улуш¹⁹ бўлди моли кишилар аро,
Бахил олди андин сўкунчтин²⁰ улуш²¹.

Бахиллиқ уталаб²² ўнгалмас йик²³ ул,
Беримдин бахил илки кат²⁴ берлик ул.

¹ *Тўлуси* — қимматлиси. ² *Кизла* — яшир. ³ *Яшру* — яширин. ⁴ *Соқин* — саҳлан. ⁵ *Нечама* — нечоғлик, қанчалик. ⁶ *Сариб* — сингиб. ⁷ *Роз* — сир. ⁸ *Сариюр* — сингади, сингиб қолади. ⁹ *Улам* — ўладиган, ўлувчи. ¹⁰ *Уламай* — ўлмовчи. ¹¹ *Очун* — дунё. ¹² *Кўтуб* — куйиб. ¹³ *Борди* — кетди. ¹⁴ *Зар сим* — олтин, кумуш. ¹⁵ *Угуш* — кўп. ¹⁶ *Вубол* — қарғиш, ёмон ном. ¹⁷ *Кўтру* — кўгариб. ¹⁸ *Узала* — устига. ¹⁹ *Улуш бўлди* — тақсим бўлди. ²⁰ *Сўкунч* — қарғиш, ҳақорат. ²¹ *Улуш* — ҳисса. ²² *Уталаб* — даволаб, даво қилиб. ²³ *Йик* — касаллик. ²⁴ *Кат* — жуда.

Йиғиб кўнгли тўймаз кўзи суқ бахил,
Қул ул молғамали ангар эрклик¹ ул.

(Китоб ҳақида)

Битидим китоби мавоиз² масал³,
Ўқуса тотир тил емиштак асал...

Адиб Аҳмад отим, адаб, панд сўзум,
Сўзум мунда қолур, борур бу ўзум.

Келур куз, кечар ёз, борур бу умур,
Тугатти умурни бу ёзим, жузум.

Оннин⁴ уш⁵ чиқартим бу туркча китоб,
Керак қил тайиб, э дўст, керак қил итоб⁶.

Бититим бу тонгсуқ туроқ⁷ сўзларин,
Қали⁸ борса ўзум отим қолсу теп.

Наводир⁹ сўзуг оз бўлур азл¹⁰ ўкуш,
Жүз атлас бўлур қиз¹¹ ужузи¹² бўзук.

Аё мандан кедин келикли муни
Ўқусанг дуодин унутма мани.

Сенга адя қилдим бу тансуқ китоб,
Манга адя қилсу¹³ дуо теб сани.

¹ Эрлик — унга хўжайин, ундан устун. ² Мавоиз — ваъз, на-
сиҳат. ³ Масал — ўхшаш. ⁴ Оннин — шунинг учун. ⁵ Уш — бу.
⁶ Итоб — маломат. ⁷ Туроқ — ҳар хил мавзудаги. ⁸ Қали — агар.
⁹ Наводир — камёб, қимматли. ¹⁰ Азл — ҳазил. ¹¹ Қиз — қадрли,
қимматли. ¹² Ужуз — арзон, жўн. ¹³ Адя қилсу — ҳадя қилсин.

АҲМАД ЯССАВИЙ

Аҳмад Яссавий ҳозирги Туркистоннинг Ясси қишлоғида XI асрнинг охирида Шайх Иброҳим деган руҳоний оиласида дунёга келиб, 1166 йилда вафот қилган. Яссавий кичиклигида етим қолиб, олдин Арслонбобо деган эшоннинг тарбиясини олади. сўнгра Бухорода машҳур мутасаввиф Юсуф Ҳамадонийдан сўфийлик таълимотини ўрганadi. Юсуф Ҳамадоний ўлгач, Яссавий ўз устози ўрнида бир неча йил халифалик қилиб, сўнгра катта мутасаввиф сифатида Туркистонга қайтади.

Тасаввуф диний таълимотининг Ўрта Осиёда тарқалган икки машҳур тармоғи бор. Булардан бири, нақшбандийлик, иккинчиси яссавийлик деб юритилади.

Нақшбандийлик — Абдулхолиқ Гиждувонийнинг таълимоти бўлиб, яссавийликдан баъзи жиҳатлар билан фарқ қилади. Нақшбандийлик тариқати дунёвий ишларни ибодат билан боғлаб, «у дунё» деб бу дунёни, аксинча, бу дунё деб «у дунё»ни унут-масликка ундар эди. Яъни нақшбандийлик таълимоти бўйича вужуди мутлақни танимоқ истаган кишининг дунёвий ишлардан воз кечиши шарт эмас. Ҳаётга қатнашуви, жамиятга қўшиливи, савдо-тижорат ишлари билан машғул бўлиши мумкин. Қўнғил ёрда, тан бозорда — нақшбандийларнинг севган шиорлари бўлиб, бу таълимот шаҳар савдо буржуазиясининг манфаатлари билан зич боғланган эди.

Яссавийлик эса, бевосита, Аҳмад Яссавийнинг таълимоти бўлиб, инсонни ўлмасдан бурун ўлишга, дунёвий ишлардан қўл тортиб, тарки дунё қилишга чақирар эди. Яссавийлик оқими вужуди мутлаққа эришиш учун риёзат чекишга, инсоний орзу-ҳаваслардан воз кечишга ундайди.

Аҳмад Яссавий анча тадбирли киши бўлган. У ўз давридаги қолоқ оммага қандай таъсир қилишни яхши билган. Уларнинг психологиясини ўрганган ва бу йўлда ўзининг шоирлик истеъдодини ҳам ишга солган.

Яссавий тасаввуфда бир оқимнинг раҳбари бўлганидек, ўзбек адабиёти тарихида ҳам бир адабий мактабнинг — сўфийлик адабиётининг бошлиғидир.

Аҳмад Яссавий ўз шеърларини «Ҳикмат» деб атайди. Унинг «Ҳикматлари» диний-мистик характерга эга бўлиши билан бирга, кўп асрли ўзбек адабиёти ва тили тарихида ўзининг маълум ўрни бор.

«Аҳмад Яссавий ҳикматлари» Тошкентда ва Қозонда бир неча марта нашр қилинган.

ҲИКМАТЛАР

Ҳар субҳидам нидо келди қулоғимга:
«Зикр айт», деди, зикрин айтиб юрдум мано.
Ишқсизларни кўрдум эрса йўлда қолди,
Ул сабабдин ишқ дўконин қўрдум мано.

Ун биримда раҳмат дарё тўлуб тошти,
«Олло» дедим, шайтон мандин йироқ қочти,
Ҳою-ҳавас мову-манлик турмай кўчти,
Ун иккимда бу сирларни кўрдум мано.

Ун учимда нафсу ҳаво қўлга олдим,
Нафс бошиға юз минг бало қармаб солдим,

Такаббурни ерга уруб босиб олдим,
Ун тўртимда тупроқ сифат бўлдум мано.

Ун бешимда ҳуру ғилмон қаршу келди,
Бошин уруб, қўл қовшуруб таъзим қилди,
Фирдавс отлиғ жаннатидин маҳзар¹ келди,
Дийдор учун барчасини қўйдум мано.

Ун олтимда барча арвоҳ улуш берди,
«Ҳай, ҳай сизга муборак» деб одам келди,
«Фарзандим» деб бўйнум қучуб кўнглум олди,
Ун еттимда Туркистонда турдум мано.

Ун саккизда чилтон бирла шароб ичтим,
Зикрин айтиб, ҳозир туруб кўксум тештим,
Рўзи қилди² жаннат кириб ҳурлар қучтим,
Ҳақ мустафо жамолларин кўрдум мано.

Ун тўққизда етмиш мақом зоҳир бўлди,
Зикрин айтиб ичу тошим тоҳир бўлди,
Қайда борсам, Хизр бобом ҳозир бўлди,
Фавсул-Ғиёс³ май ичурди — тўйдум мано.

Ешим етти йигирмага этдим мақом,
Биҳамдилло пир хизматин қилдим тамом,
Дунёдаги қурт ва қушлар қилди салом,
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ бўлдум мано.

Муъмин эрмас ҳикмат эшитиб йиғламайдур,
Эранларнинг айтғон сўзин тингламайдур,

¹Маҳзар — чақириқ, хабар.

²Рўзи қилди — насиб қилди.

³ Фавсул-Ғиёс — сўфийлар бошлиғи.

Оят, ҳадис мазмунини англамайдур,
Бул ривоят арш устида кўрдум мано.

Ривоятни кўруб ҳаққа сўзлаштим ман,
Юз минг турлук малоикка юзлаштим ман,
Ул сабабдин ҳақни сўраб излаштим ман,
Жону дилим анга фидо қилдим мано.

Қул Хож Аҳмад ёшинг етти йигирма бир,
На қилғайсен гуноҳларинг тоғдин оғир,
Қиёмат кун ғазаб қилса раббим қодир,
Аё дўстлар, нечук жавоб айғум мано.

* * *

Муҳаббатни бўстониға булбул каби
Саҳарларда нола қилиб қўнғум келур.
Ушал вақтда илоҳимни жамолини
Маъни кўзи бирла аён кўргум келур.

Мардон эрур ҳақ йўлини бошчилари,
Мурид бирла худо аро элчилари,
Ваҳдоният¹ дарёсини йўлчилари
Остонида бориб дарбон бўлғум келур.

¹ *Ваҳдоният* — бирлик, ёлғизлик.

• • •

Аҳли дунё халқимизда саховат йўқ,
Подшоларда, вазирларда адолат йўқ,
Дарвишларнинг дуосида ижобат йўқ,
Турлук бало халқ устига ёғди, дўстлар.

Охирзамон олимлари золим бўлди,
Хушомадни этгучилар олим бўлди,
Ҳақни айтган дарвишларга ғаним бўлди.
Ажаб шумлуқ замоналар бўлди, дўстлар.

Қиёмат кун ёвуқ етти, қолғони йўқ,
Қул Аҳмаднинг айтган сўзин ёлғони йўқ,
Ўз-ўзига бир насиҳат қилғони йўқ,
Насиҳатин халққа айтиб кетти, дўстлар.

* * *

Дунё манинг деганлар,
Жаҳон молин олғонлар,
Қаргас қушдек бўлубон,
Ул ҳаромға ботмишлар.

Мулло, муфти бўлғонлар,
Елғон даъво қилғонлар,
Оқни қаро қилғонлар
Ул томуғга кирмишлар.

Қози, имом бўлғонлар,
Ноҳақ даъво қилғонлар,
Ҳимор¹ янглиғ бўлубон
Юк остида қолмишлар.

Ҳаром еган ҳокимлар,
Ришват олиб еганлар,
Ўз бармоқин тишлабон
Қўрқуб туруб қолмишлар.

¹Ҳимор — эшак

Тотлиғ-тотлиғ еганлар,
Турлук-турлук кийганлар,
Олтин тахт ўлтурганлар
Туфроқ аро ётмишлар..

* * *

Ятимни кўрсангиз оғритмангизлар,
Ғарибни кўрсангиз доғ этмангизлар.

Ятимлар бу жаҳонда хор экандур,
Ғарибларнинг иши душвор экандур.

Ғарибларнинг иши доим сулукдур,
Тирик эрмас ғариб, мисли ўлукдур.

НОСИРИДДИН РАБҒУЗИЙ

Рабғузий қисасул-анбиёси» номи билан ўзбек адабиёти тарихига кирган бу китоб пайғамбарлар, авлиёлар ҳаёти ҳақида ҳикоя ва афсоналардан иборатдир. Китобнинг муқаддимасида Носириддин Бурҳониддин ўғли Рабғузийнинг хабар беришича, «Қисасул-анбиё» дастлаб араб тилида бунёдга келган. Сўнгра уни форсчага таржима қилганлар. 1310 йилда бу китоб Рабғузий томонидан туркий тилга таржима қилинган, аниқроғи шу диний афсоналар асосида янгидан «Рабғузий қисасул-анбиёси» ёзилган.

Носириддин Бурҳониддин ўғли Рабғузийнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳануз етарли маълумотга эга эмасмиз. У Хоразмнинг Работи Ҳуз деган жойидан бўлган, шу ерда қозилик ҳам қилган, араб тилини яхши билган олим ва адибдир.

«Қисасул-анбиё» асосан наср билан ёзилган бўлса ҳам, унда анчагина шеърий парчалар бор. Кўп қиссалардан чиқадиган ҳиссалар шеър билан берилган. Мана шу шеърий парчаларнинг охирида Рабғузий ўз тахаллусини ҳам қайд қилиб ўтади. Бу асар XIII—XIV аср ўзбек адабиётида мавжуд наср ва назмнинг баъзи хусусиятларини ўрганиш учун материал бўлиши билан бирга, ўша замон адабий тили учун қимматли манбалардан биридир.

Асарнинг асл нусхаси сақланмаган. XV асрда кўчирилган бир нусхаси Лондонда Британия музейида. XVI аср нусхаси Ленинградда СССР Фанлар Академияси Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида. Кейинги асрларга оид бир неча нусхаси Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Шарқшунослик институтида сақланади. Шунингдек «Қисасул-анбиё» Қозонда ва Тошкентда нашр ҳам қилинган.

Қ И С А С У Л - А Н Б И Е

(Парча)

Б А Ҳ О Р И Е Т

Кун ҳамалға кирди эрса, келди олам наврўзи,
Кечти Баҳман замҳарир қиш, қолмади қори, бузи.

Кун кела минг кўрки ортиб, тирилур ўлмиш жаҳон,
Тонг пазирлаб нақши бирла безанур бу ер юзи.

Тонг отарда тўрт саридин эснаюр боди сабо,
Кик¹ юрур, киндик йипортек исланур ёбон-ёзи.

¹ Кик — кийик.

Терлиги¹ бикин яғиздин² уюғи яшил, қизил,
Ораси булоқ, япурғоқ тўл чечаклар тўп тузи.

Урласа йиғлаб булутлар, гул чиқар бўстону боғ,
Тол йиғочлар энг солишур, ўйнаюр бек, бой қизи.

Қиршони, қирқони энглик ёқса тоғлар сурати,
Тўнлуғи тангсуқ тавардин Рум, Хитай атлас жузи.

Лола сарғоқин ичарда сайраб эсрур сандувоч,
Турна ун тортиб ўтарда сакришур боқлан қўзи.

Кўкда ўйнаб, қўл солишур, кув, қоз, қил
қарлуғоч,
Ерда ўйнаб, жуфт олишур ос, тин, киш, қундузи.

Найшакарлар минбаринда тўти қуш мажлис
тутар,
Қумри, булбул муқри³ бўлуб ун тузар тун-кундузи.

Бир яғиз ер кўк мингизлик яшнаюр майдон бўлуб,
Ўғрашур ойтек чечаклар теграсинда юлдузи.

Ҳури ийн⁴ учмох ичинда энг солиб, таҳсин қилур.
Ёз уза мундоғ ғазални айди Носир Рабғузий.

¹ Терлиги — тўни. ² Яғиздин — бўз рангли. ³ Муқри — хонанда, ўқувчи. ⁴ Ҳури ийн — жаннат ҳури.

РУБОИЙ

Сабо эснаюрда, йиғоч бонг солар,
Булут йиғлаюрда чечаклар кулар.
Бўстон ичинда кириб доимо,
Сенинг бирла кўнглум овунмоқ тилар.

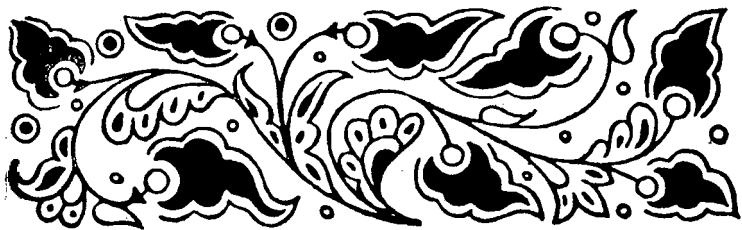

ДУРБЕК

Дурбек XIV асрнинг иккинчи ярмида яшаб, Балх шаҳрида ижод этган истеъдодли шоирдир. У ўзбек адабиёти тарихига ўзининг «Юсуф ва Зулайхо» номли достони билан киради. Адибнинг таржимаи ҳоли ва бошқа асарлари маълум эмас.

«Юсуф ва Зулайхо» достонининг кириш қисмидан маълум бўлишича, бу асарнинг ёзилиш вақти Балх шаҳрининг душман томонидан қамал этилган даврига, яъни темурийларнинг ўзаро урушлари авж олган вақтларнинг бирига тўғри келган. Достонда Дурбек яшаган даврдаги ижтимоий-сиёсий муносабатлар, ўзаро қонли урушлар, халқ бошига тушган азоб-уқубатлар шоирнинг ватани — «шаҳарлар онаси — Балх» бошига тушган даҳшатли қамал мисолида жуда ёрқин ифода этилган.

Машҳур шарқ афсонаси асосида яратилган «Юсуф ва Зулайхо» ўзбек адабиёти тарихида бунёдга келган дастлабки ишқий-романтик дostonдир. Бу дostonнинг, шу сюжетга ёзилган ўзга асарлардан афзаллиги шундаки, китобда Юсуф ва Зулайхо образи, икки севишган ёрнинг кечмиш ва кечирмишлари диний-мистик характердан анча узоқ бўлиб, чин, ҳаётий инсон образига яқиндир. Ўз замонасининг ёриқ санъаткори бўлган Дурбек «Қуръон»да зикр қилинган бу диний афсонани тамом қайта ишлаб чиқди. Уни диний адабиётдан дунёвий адабиётга, чин ошиқ-маъшуқларнинг ҳаёт дostonи даражасига кўтарди.

ЮСУФ ВА ЗУЛАЙХО

(Достондан парча)

Б алх эрур даҳрға уммул-билод,
Мазҳари ислом тақи адлу дод.

Жумла ақобирнинг эди манзили,
Сокин эрур анда набию вали.

Бўлди фалак гардишидин дори зулм,
Халқи анинг бўлди гирифтори зулм,

«Зод» эди тарих яна «ҳе»ю «дол»,
Муддати ҳижратдин ўтуб моҳу сол.

Қалъан Балх ўлди чу дарвоза банд,
Пояи зулм ўлди бағоят баланд.

Айлади қаҳҳор чу изҳор қаҳр,
Бўлди гирифтор халойиқ башаҳр.

Ҳукм била кирди улус ичкари,
Ҳосили умрин қўюбон ташқари.

Шаҳр чу дўзах киби зиндон эди,
Ташқари бир равзаи ризвон эди.

Ташқари эрди бори нозу наим,
Шаҳр ичида эрди азоби алим.

Ташқари эрди бари полизу боғ,
Шаҳр ичида эрди баса дарду доғ.

Ташта эди сабзау оби равон,
Шаҳр ичида эрди юз оҳу фиғон.

Ташта эди неъмат ила киштигоҳ,
Шаҳр ичида шарбат эди оби чоҳ.

Ташта ўшал суҳбати гулзор эди,
Шаҳр ичида меҳнати булжор эди.

Ташта эди жумлаи айшу тараб,
Шаҳр ичида эрди баса сўзу таб.

Халқ бу шаҳр ичра базиндон эди,
Меҳнат ўтидин бари бирён эди:

Учар эди кўзларидин нақши нон.
Кўз ёши эрди магар оби равон.

Барчаси мафлуку теҳи даст эди,
Барча узум ҳасратидин маст эди.

Барчанинг ул тоқатидин тоқ эди,
Барчаси ун ғуссасидин қоқ эди.

Барчанинг ул жони ба бонги суруд.
Дер эди шафтолию себу муруд.

Барчаси ҳасрат била лайлу наҳор,
Дер эдилар олуву обию нор.

Ушбу қабол ичра уч ойи тамом
Ер эдилар ғуссаву ғам субҳу шом.

Банда алар бирла гирифторм эдим,
Барчасидин воқифи асрор эдим.

Кулбаи эҳзон қилиб эрдим ватан,
Кўнгул эди дар ғаму жон мумтаҳан.

Гоҳ эдим жон била машғули зикр;
Тоҳи эдим ғарқани андуҳи фикр.

Гаҳ ўқур эрдим зи каломи илоҳ,
Гаҳ кутуб ичра қилур эрдим нигоҳ.

Гаҳ боқар эрдим зи китоби қисас,
Гаҳ ичар эрдим зи шароби ғусас.

Лек қисас ичра вале майли жон
«Қиссаи Юсуф»та эди ул замон.

Ул эди, ул ҳолда маҳбуби дил,
Ул эди, ул қиссаи матлуби дил.

Бандаи бечораға шому саҳар
«Қиссаи Юсуф» эди андар назар.

Наср эди бу қисса дағи форси,
Эрди анга жон кўзи наззораси.

Бор эди кўнгулда бурундин бу азм,
Турки тили бирламу қилсам бу назм.

Ушбу маҳалда анга боис магар
Бўлди яна бир неча соҳиб назар.

Бандаға дедилар аларким бу дам,
Бўлғил ўшул қавлунға собит қадам.

Қўйма талаб устида табъингни сушт,
Айла бу азмингни тамоми дурушт.

Қиссаи Юсуфни тамома айла назм,
Турки тили бирла қилиб азму жазм.

Қолга[й] охир сафҳасида ёдгор,
Сендин ўшул қисса, ўтуб рўзгор.

Банда ўшул ҳолда қилдим шуруъ,
Шукр қилиб тенгрига айлаб ружуъ.

Олдим ўшул лаҳза давоту қалам,
Сафҳаи коғаз уза урдум рақам.

Давлати тавфиқни истаб мудом,
Тенгри таолодин ўшал субҳу шом.

Ушбу мушавваш кўнгул айёми чанд,
Қилди қалам нўғи била сўзни банд.

Эрди чу хотирга мусаммам бу азм,
Айлади бу қиссани дар силки назм.

Кимки ўқусау битиса мунӣ,
Фотиҳае бирла соғинғай мени.

*Мағриб подшоҳининг қизи Зулайхо деган
ҳазрати Юсуфни тушида кўргони*

Бор эди Мағрибда шаҳи номвар,
Ҳамраҳ эди чун анга фатҳу зафар.

Кофир эди ул, вале одил ўзи,
Бўлмас эди икки онинг бир сўзи.

Эр кишининг сўзи керак бўлса бир
Хоҳ гани бўлсуну хоҳи фақир.

Эрди онинг оти чу Таймус шоҳ,
Беҳад анга бор эди хайлу сипоҳ.

Бир қизи бор эрди маҳи ховарий,
Оразиға шамсу қамар муштари.

Юзи қуёш эрди, вале безавол,
Борча фунун бобида соҳиб камол.

Ҳосили умри эди ул шоҳнинг,
Оти Зулайхо эди ул моҳнинг.

Бир кеча Юсуфни магар кўрди хоб,
Қирди онинг қўйнина чун офтоб.

Шамсу қамардек топибон иттисол,
Бир-биридин айлади себи висол.

Деди Зулайхоки:—«Аё гулбадан,
Манга де отингни — недур? Қайдасан?

Қайда тилай йўқласам охир сени?
Мунда топарсен чу тиласанг мени».

Делики:— «Юсуфдур отим, гул взор,
Мен эрурам Миср элида шаҳриёр.

Меҳнату дарду аламу ранжу ғам,
Етгусидур мунча бало дам-бадам.

Оқибат ул тенгри иноят қилиб,
Сени манга, мен санга бўлғум насиб».

Ушбу сўз устинда Зулайхо равон
Сесканиб уйғонди магар ул замон.

Эрди анинг оғзида Юсуф оти,
Уртади бошдин-оёғи ишқ ўти.

Бошдин-оёқ қилди яқосини чок,
Суртар эди юзини ҳар дам бахок.

Қилди аносига бу тушдин хабар,
Деди аноси атосига магар.

Фикр ичида қолди алар субҳу шом,
Бўлди очун айши аларға ҳаром.

Лек Зулайхо эди бехўрду хоб,
Бағри эди ишқ ўтидин кабоб.

Юсвф эди зикри анинг ҳар нафас,
Булбул эди бўлгон асири қафас.

Ишқ ўтининг шўъласи ўртар жаҳон,
Ким тутар, эй дўст, бу ўтни ниҳон.

Оқибатул-қисса, чу Таймус шоҳ,
Деди эрур Миср чу шаш моҳа роҳ.

Йиғди улвф бекларини ул замон,
Деди: «Қилинг Мисрға элчи равон.

Номаи таҳсин битингиз бу дам,
Миср Азизи ул эмиш муҳтарам.

Номани таъзим ила иншо қилинг,
Васл мадиҳин доғи имло қилинг.

Яъни ўғуллуққа қилурбиз қабул,
Бизнинг аромизда юрүсүн расул

Мисрда улдур чу шаҳи комгор,
Анга эрур яхши-ёмон ихтиёр».

Гарчи улус ҳокими Райён эди,
Ушбу Азиз олида ҳайрон эди.

Ганжу хазойин ангадур беадад,
Билки бу Райёнга қилур ул мадад.

Жумлаи беклар йиғилиб сарбасар
Нома битидилар тўла оби зар.

Битидилар дарж қилиб шарҳи васл,
Жумла ҳикоятни зи фаръу зи асл.

Буткариб элчига бериб ул замон,
Миср сари қилдилар элчи равон.

*Ҳазрати Юсуфни Зулайхо кўшк устида
даричадин кўргони*

Эрди Зулайхо ҳарам ичра ниҳон,
Кўрдики шаҳр аҳли қилурлар фиғон.

Эв қизидин сўрди бу хоси ҳарам,
Недин эрур халқ аро сўзу алам?

Деди бу эв қизи:— «Аё гул узор,
Жумлаи Миср эли эрур беқарор,

Турфа қулидур сотадурлар бу дам,
Кўр бу равоқ устида қўюб қадам.

Халқ эрур барчаси ғавғо билан.
Кўнгул очилсун бу тамошо билан».

Чиқти равоқ узра Зулайхо магар,
Қилғали ул қулға ниҳони назағ

Кўрди ўшул ҳолда Юсуф юзин,
Беҳуд ўлуб билмади ўзга ўзин.

Тортнио гулдек ёқосин қилди чок,
Тушди ўлуклар киби бар рўйи хок.

Келди энасига бўлуб беқарор,
Йиғлар эди они кўруб зор-зор.

Жумлаи эв қизи ўшул лаҳза пок
Сочларин ёйди, юзин қилди хок.

Энагаси эрди чу бағри кабоб,
Сепиб Зулайхо юзига чун гулоб.

Топди Зулайхо чу ўзиндин хабар,
Деди энагасига: «Ё беҳабар,

Улки тушумга кириб эрди ниҳон,
Кўрдум ўшул ой юзини аён.

Ушбу қуликим сотадурлар бу дам,
Жонима қўйғон эди минг-минг алам.»

Энагаси деди: «Ҳала айла сабр,
Қилмағил ўзунга, аё моҳ, жабр.

Тутғил ўшал розни мастур сен,
Қилма бу асрорни машҳур сен...

Топмасун ул Миср Азизи хабар,
Бизни қилур ушбу улусдин бадар.

Барчани ўлумга берурсан бу дам,
Қил бу бало ичра таҳаммул, балам».

Деди Зулайхо ҳала:— «Бераҳм онам,
Уртанадур жону куядур танам.

Ут ичида сабр нечук айлаюн?
Кима деюн, не қилаюн, найлаюн!..»

Ушбу сўз устинда эди можаро,
Чиқти халойиқ орасинда нидо.

Юсуф агарчи, дури шаҳвор эрур,
Миср Азизига сазовор эрур.

Миср Азизи эшитиб ул замон
Дедики хозинга:— «Равон тут, равон,

Оч бу хазойин эшигин сарбасар,
Жумла жавоҳирни равон қил бадар».

Хозин ўшул лаҳза жавоҳирни чош
Қилди Азиз олида у қўйди бош.

Барчаси ёқут ила лаълу гуҳар,
Чиқди бу Юсуф бўйидин ҳам бадар.

Олди бу қиммат била Юсуфни шоҳ.
Сотти бу молик доғи беиштибоҳ.

Айлади Юсуфни зи хоси ҳарам,
Дедики:— «Сен бўл сари хайлу ҳашам.

Мен сени фарзанд дедим ушбу дам,
Сен доғи қўй ростлиқ узра қадам».

Қилди Зулайхоға сипориш ани,
Дедики: «Сен бил, доғи асра муни».

*Ҳазрати Юсуф Зулайхо тобуғинда субҳу шом
хизматда турғони*

Боғлади хизматқа чу Юсуф камар,
Юрур эди ғамзада шому саҳар.

Ишқ ўтидин эрди Зулайхо кабоб,
Йўқ эди бир лаҳза анга хўрду хоб.

Деди энагага: «Аё ҳамдамим,
Бўлди фузун меҳнату дарду ғамим.

Ишқ ўти ўртар мани ҳар дам-бадам.
Жон ичдин шуъласи тортар алам.

Борғину Юсуфни кўр ушбу замон,
Қил бу тушум қиссасин анга баён.

Жумлаи ҳолимдин анга қил хабар,
Кўз учидин бир манга қилсун назар»

Борди чу Юсуфга энага равон,
Дедики: «Юсуф, санга айлай аён,

Секиз ил эрурки, Зулайхо алам,
Билки, фироқингда чекар дам-бадам.

Сени тушунда кўруб ул сийм бар,
Қилди атоси, аносидин гузар.

Сени тилай Мисрға тушти асир,
Қилди фироқинг ани зору заҳир,

Солғил ўшул сўхта дилға назар,
Яхши эрур вуслати шамсу қамар».

Дедики Юсуф:— «Ҳоло неку паём,
Мен эдим озод, бўлубмен ғулом.

Мен эдим ўз мамлакатимда амир,
Мунда букун хор эрурмен, ҳақир.

Мени фалак қилди атомдин жудо,
Шоҳ эдим, эмди бўлубмен гадо.

Кўрса тушунда чу Зулайхо мани,
Мен доғи тушумда кўрубмен ани.

Баски фалак гардишидин ранжу-ғам
Кўргумиз ул меҳнату дарду алам.

Баски халойиқ ичида хор-зор
Бўлғумиз, ул жону кўнгуллар фиғор...

Қилғусидур тенгри чу лутфу карам
Оқибатул-амр бўлурбиз баҳам.

Сабр била айлали андишани,
Урмалинг ўз оёғига тешани».

*Энага ҳазрати Юсуф деган сўзларни келиб
Зулайхога дегони*

Келди энага деди: «Эй гул узор,
Жони азизим санга бўлсун нисор,

Кўрдум ўшул Юсуфи дилхастани,
Чархи фалак жабрига вобастани,

Жумла ҳикоятни анга сарбасар
Дедим, эса дедик: «Шому саҳар

Мен доғи ҳижрон ўтидинмен кабоб,
Сабр қилибменки, ёмондур шитоб.

Мен доғи тушумда кўрубмен ани,
Андаки Мағрибда эди маскани.

Лек баса меҳнату ранжу жафо
Чеккумизу кўргумиз охир вафо.

Сабру таҳаммулда топармиз висол.
Вақт етиб ўтса баса моҳу сол».

Бўлди Зулайхо эшитиб беқарор,
Йиғлар эди кўзлари қон, зор-зор.

Деди: «Тушум қиссасидур сарбасар,
Рост эмиш, эмдики топдим хабар.

Оҳ қачон бўлғуси айёми васл,
Жону кўнгул нақд эрур фасл-фасл».

Деди энагасики:— «Жону жаҳон
Тенгриға шукр айлаву қилма фиғон.

Юсуф эрур хизматинга субҳу шом,
Сабр била етгасен охир баком.

Сабр била тенгри берур коми дил,
Сабр қилу сабр қилу сабр қил».

Оқибатул-амр Зулайхо мудом
Ёнар эди ишқ ўтиға субҳу шом.

Жон била боғлаб эди Юсуф камар,
Хизмат учун оллида шому саҳар.

Муддате айём ўтуб бу қибал
Васл учун қилди Зулайхо ҳиял.

Қилмас эди Юсуф анга эътибор,
Топди орода бу ҳадис иқтидор.

*Барча бекларнинг хотунлари йиғилиб келиб,
Зулайхога насиҳат қилғонлари*

Жумлаи беклар хотуни сарбасар
Топди Зулайхонинг ишидин хабар.

Келдилару қилди маломат бари,
— «Яъники сен-сен баримиз сарвари:

Ўз қулунга ошиқу ошuftасен.
Ноғу бу Лайли кибн олуftасен,

Жумлаи номусинга айлар зиён,
Сени не дер билсаки халқи жаҳон?»

Деди Зулайхоки: «Борингиз бу дам
Ранжа қилиб қўйдунгиз эрса қадам.

Барча манга носиху дилбандсиз,
Бахту саодат била пайвандсиз.

Суҳбати хоси туталинг ушбу рўз,
Неча мен ичимга солай дарду сўз».

Барча ҳарамға келиб ўлтурдилар,
Барча маишат ерини қурдилар.

Ҳар бирига берди турунжу пичоқ,
Деди, Зулайхо: «...Кесинг айлаб мазақ».

Деди энагагаки: «Жон раҳбари,
Борғину Юсуфни кетур ичкари.

Ушбу жамоат бари кўрсун юзин,
Сарви сиҳи бўйину наргис кўзин».

Юсуфи сиддиқ алайҳис-салом
Кирди ҳарам ичра чу моҳи тамом.

Талъатидин бўлди мунаввар ҳарам,
Тушти хотунлар ичина минг алам.

Барча анинг юзина олдурди кўз.
Барчасининг оғзида қолмади сўз.

Бори турунж деб илигин сарбасар
Кесдию бўлмади аларға хабар.

Барча ўшул лаҳза бўлуб ғарқи хун,
Тушти Зулайхо қатида сарнигун.

Чунки алар топди ўзидин хабар,
Кўрдилар аъзойиниким қон оқар.

Бўлди хижолат юзидин тўкти ёш,
Барча Зулайхо қотида қўйди бош.

Дедилар:— «Эй боғи саодат гули,
Барча қотингда ўлоли бир йўли.

Санга маломатгар эдук боримиз.
Кўрдуку кўргинки, недур ҳолимиз».

Тузди Зулайхо яна оҳанги сўз,
Деди: «Бу ишқ ўтида куймай ҳануз.

Бир йўли тушдунгуз аёқдин тамом,
Оҳ менинг ҳолим ўшал субҳу шом,

Ишқ ўти ўртар ҳала бил хонумон,
Ўртар ўшул ишқ ўти жону жаҳон...»

Х О Р А З М И Й

С анъаткор шоир Хоразмий XIV аср ўзбек адабиётида дунёвий лириканинг ривожига катта ҳисса қўшган адиблардан бирidir. У ўз ижодини, одатдаги анъана бўйича, форс-тожик тилида бошлайди. Форсча-тожикча шеърлари билан эл орасида шухрат қозонади.

1353 йилнинг ўрталарида шоир Хоразмий Олтин Ўрда хони Жонибекнинг Муҳаммадхўжа деган амалдори билан яқин муносабатда бўлади. Муҳаммадхўжа Жонибекнинг вассали бўлса ҳам, ўзини анча мустақил ҳис этар, ўз халқини, унинг тилини ва онаватанини севар эди. Муҳаммадхўжа шоир Хоразмийга бир қиш давомида ўз ёнида қолиб, ўзбек тилида асар ёзишни топширади.

5 Ўзбек шеърляти антологияси, II т. 65

Шу илтимоснинг гўзал маҳсули сифатида «Муҳаббатнома» асари яратилган.

Хоразмий форсча-тожикча ва туркчада забардаст бир санъаткор бўлишига қарамай, жуда оғир кун кечирган. Қашшоқлик унинг ҳаётига чуқур из солган. Бунинг устига шоирнинг ватани мўғул истилочиларининг оёғи остида инграр, халқи аламли фарёд чекар эди.

Мамлакат ва ўзининг шахсий ҳаётидаги беҳад оғирликларга қарамай, Хоразмий умидсизликка тушмайди. У, бир кун бу бадбахтликлар йўқолиб, висол шарқидан тонг отар деб келажакка комил ишонч билан қарайди. Бу руҳ «Муҳаббатнома»да — бир ошиқнинг ўз маъшуқасига ёзган номалари тарзида тузилган санъат асарида теран ифода этилган.

«Муҳаббатнома» 950 мисрадан иборат бўлиб, 11 номадан ташкил топган. Булардан 4, 8, 11 номалар форс-тожик тилида, қолган 8 мактуб ўзбек тилида ёзилган.

«Муҳаббатнома» юксак бадий ва филологик қийматга эга бўлган реалистик лирик асардир. Унинг уйғур ва араб ҳарфлари билан кўчирилган икки нусхаси мавжуд. Антологияга кирган парчалар шу асарнинг XVI аср бошларида кўчирилган, Британия музейида сақланиб турган нусхасининг фотокопиясидан олинди.

МУҲАББАТНОМА

(Парчалар)

АВВАЛ КҮРИШКАНИН АЙТУР

ун оқшомким кўрунди байрам ойи.
Муҳаммадхўжа бек давлат ҳумойи.

Буюрди ўзга шодурвон урулди,
Қадаҳ келтурдилар, мажлис қурулди.

Ҳусайний пардаси узра тузуб соз,
Муғанний бу ғазални қилди оғоз.

ҒАЗАЛ

Чи маҳ рўйи ту, эй сарви сарафроз,
Ки мемонад барўят гул даҳан боз.

Баёди қоматат мебўсамаш пой,
Ниҳолероки мебинам сарафроз.

Бадон монад туро дур дар баногўш,
Ки гардад Зуҳра бо хуршед ҳамроз.

Хати сабзат базери жаъди мушкин,
Чу тўти баччаэ дар чангали боз.

Чи монад бо лабат ҳар лаълу ёқут,
На дар ҳар хотами мебошад эъжоз.

Ту бомо то тавони ноз мекун,
Ки хуш бошад зи ёри нозанин ноз.

Қаманд афган чу зулфат ҳиндуи нест,
Чу чашмат тез турки новак андоз.

Ту султони сарири мулки ҳусни,
Бамо бечорагон гаҳ-гоҳ пардоз.

Гулистон кай бувад холи зи булбул,
Жамоли рўйи хубон беназар боз.

Хушо рўзеки Хоразмий бимолад,
Қадамҳойи туро бардидаҳо боз.

БАЕНИ ВОҚИИН АЙТУР

Табассум қилди, айди: «Эй фалони,
Кетургил бизга лойиқ армуғони.

Қўнгул баҳринда кўп гавҳарларинг бор,
Очунда порсий дафтарларинг бор.

Муҳаббат нардини кўплардин уттунг,
Шакартек тил билан оламини туттунг.

Тиларманким, бизинг тил бирла пайдо
Қитобе айласанг бу қиш қотимдо,

Қим уш елтек кечар айёми фоний,
Жаҳонда қолса биздин армуғоне».

Қабул қилдим, ер ўптим, айдим: «Эй шоҳ.
Эшикинг тупроғи давлатли даргоҳ.

Кучум етмишча кўп хизмат қилойин,
Жаҳонга эзгу отингни ёёйин.

Букун тонқа тикин май нўш қилгин,
Бадиҳа бу ғазални гўш қилгин».

Ҳ А З А Л

Юзунгда кўрдум, эй жон, байрам ойин,
Мунунг шукронаси қурбон бўлойин.

Агар кун туғмаса ҳам ёқту қилгай,
Юзунг нури бу дунёнинг саройин.

Ғар Афлотун сенинг ишқингда тушса,
Берур елга қамуқ тадбиру ройин.

Шакартек тил била тўти тилингиз,
Неча кўп сайд этар жонлар ҳумойин.

Саодат бирла бахт иккиси бичти,
Бўюнғизға латофатнинг бу қойин.

Ижозат берсангиз тонг ёқтуситек,
Жаҳонға ҳуснунгиз човин ёёйин.

Сиза теб келди Хоразмийни асранг,
Ким асрарлар қамуқ шаҳлар гадойин.

АВВАЛҒИ НОМАНИ АЙТУР

Аё кўрк ичра олам подшоҳи,
Жаҳон тутти сенинг ҳуснунг сипоҳи.

Пари рухсораларнинг кўркабойи,
Юзунг наврўзу қошинг байрам ойи.

Кўнгул ширин сўзунгга бўлди Фарҳод,
Кўзунг Қашмир жодусиға устод.

Қаро менг ол янгоқингда ярошур,
Бошим дойим адоқингқа ярошур.

Бўйунг сарву санўбартек, белинг қил.
Вафо қилғон кишиларга вафо қил.

Ақиқинг суҳбатиндин жон бўлур сўз,
Қамартек чеҳрангга боқса қамар кўз.

Урур наргисларинг новакни жонға,
Қулар чеҳранг чечактек арғувонға.

Муҳаббат нори жондин кетмади ҳеч.
Қўлум сим олмангизға етмади ҳеч

Саройдин¹ борди Чин-Мочинга човинг
Қиё боқсанг бўлур арслонлар овинг.

Табассум қилсангиз шаккар уёлур,
Тишинг инжусидин гавҳар уёлур.

Жамолинг етти оламга сипаҳлар,
Қатингда ер ўпарлар жумла шаҳлар.

Фалак ишқинг йўлинда бесару пой,
Исирғанг донаси Зуҳра, юзунг ой.

Латофат мулкида султонсен, эй жон,
Қамуқ бошдин-оёққа жонсен эй жон.

Қатиқ кулсанг магар оғзинг билургай,
Пари кўрса сени, мендак тилургай.

Сочинг бир торина минг ҳур етмас,
Юзунгнунг нурина минг нур етмас.

Агар берса суюрғаб ҳақ таоло,
Керакмас сенсизни фирдавси аъло.

Қўнгулнинг қони қайнаб барча тошқай,
Қўзумнинг ёшидин кавсар булошқай.

Кишининг сенсизин не жони бўлсун,
Анингтеқ умрнинг не сони бўлсун.

Шакар эрнинг наботи хизра ўхшар,
Оёғинг кимки ўпса мангу ёшар.

¹Сарой шаҳри.

Жамолингтек кишининг йўқ жамоли,
Дариғо, бўлмаса эрди заволи.

Қиёмат кўрклусен ҳуснунга не сўз,
Йироқ бўлсун жамолингдин ёвуз кўз.

Букун йўқтур, сен ойтек кўкта, асра,
Қулунг бечора Хоразмийни асра.

М А С Н А В И Й

Кел эй соқий, кетургил бодаи ноб,
Кула-ўйнаю ичсунлар бу асҳоб,

Ким уш елтек кечар айёми фоний,
Ажалдин ҳеч кишининг йўқ амони.

Сабурдин яхши йўқтур пеша қилсам,
Бу йўлда сабр йўқ андеша қилсам.

ИККИНЧИ НОМАСИН АЙТУР

Саломим гулга элт, эй тонг насими,
Ким эрур ой қули, ахтар надими,

Саломиким кўнгул жонона айса,
Ёрур кўзлар саводидин битиса.

Саломимни тегур ул дилситонга,
Раҳмсиз бевафо жону жаҳонга.

Саломимни тегур ул кўркабойга,
Ким урур чеҳраси минг таъна ойга.

Саломимни тегур ул хушлиқоға,
Қамуқ бошдин-оёқ оби бақоға.

Айитқил, эй бўюнг туби тибоқи,
Қулунг [нинг] ҳаддин ошти иштиёқи.

Айитқил, эй висолинг умр боғи,
Эшигинг тупроғи кавсар булоғи.

Айитқил, эй сўзи ёлғон-жафокор,
Қароқлари қароқчи, ўзи айёр.

Айит, эй меҳринг оз, ишванг фаровон,
Нетадур ул оғизда мунча ёлғон.

Айит мендинким, ул мискин урур оҳ,
Қачон энгай гадонинг эвина шоҳ.

Қачон қилғай кўзумни ёқту ул ой,
Эрур юзи қуёштек оламорой.

Қачон лаълинг қадаҳлар нўш қилғай,
Қарашманг бандани мадҳуш қилғай.

Зиҳи фарханда толиъ бахтиёри,
Ким ул ҳазратта бир кун топса бори.

Юзунгдин билгурур давлат нишони,
Ўрамунг тупроғи бахт ошиёни.

Жаҳон тутти жамолинг, дод қилғил,
Бу мискинни бирар ҳам ёд қилғил.

Сенингтек подшонинг марҳабоси,
Менингтек минг гадонинг хун баҳоси.

Кучум етгунча кўп қилдим вафолар,
Вафолиқ қулни асрар подшолар.

Манга сенсиз ўлумдур бу ҳаётим,
Сенинг меҳринг била йўғрулди зотим.

Кўнгулга ўзганинг меҳрин ёвутмон,
Йироқлиқ бирла мен сизни унутмон.

Эрурман васлингга дойим талабгор,
Нечаким тун узун бўлса тонги бор.

Топилғай мақсудум табқунгда бори,
Саодат қилса Хоразмийға ёри.

Оғир уйқучи бахтим неча ётқай,
Висолинг машриқиндин ҳам тонг отқай.

М А С Н А В И Й

Кел, эй соқий, кетургил жоми жамни,
Қишининг кўнглидин май юр ғамни,

Қим ошти кўкка оҳим ихтироқи,
Куюрди кўнглуми дилбар фироқи.

Сабурдин яхши йўқтур пеша қилсам,
Бу йўлда сабр йўқ андеша қилсам.

ОЛТИНЧИ НОМАСИН АЯТУР

Аё бўйи санубар, чеҳраси ой,
Қуёш янглиғ жамолинг оламорой.

Хатинг тўтиси лаъл узра қўнуб бор,
Берибтур пистага қанду шакарбор.

Турубтур кўзда қаддингиз хаёли,
Анингдекким сув узра тол ниҳоли.

Сенинг чеҳрангда, эй фирдавс сарви,
Экин қон бирла юр чимгон тазарви.

Юзунг нури қуёшнинг нурын ўртар,
Сақоқинг шуъласи оламни ўртар.

Утурсанг ўлтирур фитна, кетар ғам,
Агар қўпсанг қиёматлар қўпар ҳам.

Сумантек оразинг гулдур тикансиз,
Манга дўзах эрур учмоқ сенсиз.

Юзунгузда кўрунур кўзгутек нур,
Бўюнгузга латофат кисвати туз.

Тишинг, лаълинг гуҳар жон дуржи ичра.
Юзунг, қошинг қуёш ой буржи ичра.

Не билур қадрингизни текма нодон,
Гуҳар қадрини аъмо билмас, эй жон.

Кўзумдин ҳар замон йўлтек фаровон,
Висолинг орзусиндин оқар қон.

Кўнгуллар оҳидин иймангил, эй шоҳ
Ким ойина тўнар кўп қилсалар оҳ.

Жаҳон тутти қаро зулфунг балоси,
Куюрди халқни чеҳранг юлоси.

Бўюн сундум бу йўлда минг балоға,
Кўнгул парвона бўлди ул юлоға.

Билурсизким эрур айём фоний,
Нечук ҳаддин ошурурсиз жафони.

Жаҳонда салтанат роқул била хуш
Чаманнинг гуллари булбул била хуш.

Қачонким шод эсанг ғамгина раҳм эт,
Агар султон эсанг мискина раҳм эт.

Сенинг зулфунг каманди бизни тортар,
Жамолинг равнақи оламни ўртар.

Бўлур, ҳаққо зиёдат дийда нури
Қачонким бўлсамен дилбар ҳузури.

Севармен кўзни сизни кўрмак учун,
Юрурмен ерда изни кўрмак учун.

Қулунг не қилсун ўз ҳаддини тақсир,
Кўнгул бир, қибла бир, жонона ҳам бир.

Муҳаббаттин туғар минг турли асрор,
Кўнгул асрорини жон бирла асрор.

Чечаксен, банда сайрар булбулунгдур,
Неча боринча Хоразмий қулунгдур.

М А С Н А В И Й

Кел, эй соқий, кетургил лолагун май,
Қим ул май қилди кўпни Ҳотами Тай.

Суроҳи тўлса куб оғзин очалинг,
Букун майхонада ёрмоқ сочалинг.

Сабурдин яхши йўқтур пеша қилсам,
Бу йўлда сабр йўқ андеша қилсам.

• УНУНЧИ НОМАСИН АЙТУР

Аё номехрибон аҳди бақосиз,
Жаҳон елтек, умр гултек вафосиз.

Қамуқ ёқут эринли, сўзи дурлар
Вафосизлиқни сиздин ўгранурлар.

Умр меҳнат била поёна келди,
Кўнгул жавринг элиндин жона келди.

Мени ўлтурди ишқинг, бермадинг дод,
Борурмен остонангдин ёр, хайр бод.

Кўзум кўрди жамолинг шеvasини,
Кўнгул тотмади боғинг мевасини.

Эрур жон мақсуди эрнинг наботи,
Ҳусуннунг ҳам бўлур охир закоти.

Санга то бўлдум, эй жон, ошномен,
Жафонг илгиндин асру мубталомен.

Солойин ўзуми ўзга диёра,
Кўнгулни боғлағойин ўзга ёра.

Талим гулчеҳра наргис кўзлилар бор,
Шакар дудоғли, ширин сўзлилар бор.

Вале кўнгул қутулмас домингиздин,
Қамуқ шаккар томар дашномингиздин.

Бағишласанг қоним, султонсен охир,
Кўзумга нур, танимга жонсен охир.

Давр сизнинг дурур даврон боринча,
Қулунгизмен танимда жон боринча.

Билурменким сизингдек бўлмай, эй жон,
Бўюнсундум жафоға, қулмен, эй жон.

Киши қайда ўларин билса бўлмас,
Ҳақиқат ёридин айрилса бўлмас.

Хирад бирла жаҳон афсонаси мен,
Вале занжирингиз девонаси мен.

Ўлумдур бизга жононсиз тирилмак,
Маҳол эрур тана жонсиз тирилмак.

Кўнгул меҳри назар йўлиндин ортар,
Нигори жаврини жон бирла тортар.

Ҳусунни то ҳувайдо қилди холиқ,
Ҳусн бирла вафо бўлмас мувофиқ.

Жафодин инграмас бу йўлда ушшоқ,
Вафодин жаврингиз минг қатла хушроқ.

Аюрмен, юз нечаким келса меҳнат,
Жафо сиздин, тағи биздин муҳаббат.

Ўгон Юсуф жамолин сизга берди,
Муҳаббат кимёсин бизга берди.

Бу Хоразмий «Муҳаббатнома»сини
Аторид кўрди, солди хомасини.

М А С Н А В И Й

Кел, эй соқий, кетургил хуш сабуҳи,
Қим ушбу дам эрур жоннинг футуҳи.

Ичолинг бодани гуллар сўлиёр
Танимиз оқибат тупроқ бўлиёр.

Бу ерга етти сўз таъхир бўлди,
Бурун ўн дедим ул ўн бир бўлди.

Қ И Т Ў А

Тамаъ доминда қолур қуш эмасмен,
Талим айвон уза учқон ҳумомен.

Қиличтек тил била туттум жаҳонни,
Қаноат мулки ичра подшомен.

Ҳаробот ичра масжидда ерим бор,
Ким уш ҳам риндмен, ҳам порсомен.

Неча ҳашматли султон бўлса бўлсун,
Айитмон мол учун мадҳу сано мен.

Қиёматқа текин қолсун отинг теб,
Сенинг табқунгда бўлдум ошно мен.

ХОТИМАТУЛ-КИТОБ

«Муҳаббатнома» сўзин мунда йиттим,
Қамуғин Сир ёқосинда битийдим.

Назар бирла агар Жам сен гар Осаф,
«Муҳаббатнома»[ни] қилсанг мушарраф.

Ўқуғил фотиҳада қибла ёни
Севунсун банда Хоразмий равони.

Бу дафтарким, бўлубтур Миср қанди
Ети юз элли тўрт ичра туганди.

Хушо вақтат ки айши тоза дори,
Бисоти нек беандоза дори.

Мабар савдойи хоми кон газофаст,
Даме обу лаби нонат кафофаст.

ИЛТИМОСИН АЯТУР

Муни ким ишқ бирла бир ўқуғай,
Ҳақиқат оламини мунда бўлғай.

Айитқон бу китебни ҳам битийгай.
Тиларменким дуода ёд қилгай

Ф.А.Р.Д

Ниёзим бу турур сендин, нигоро.
Унутма бандани баҳри худоро.

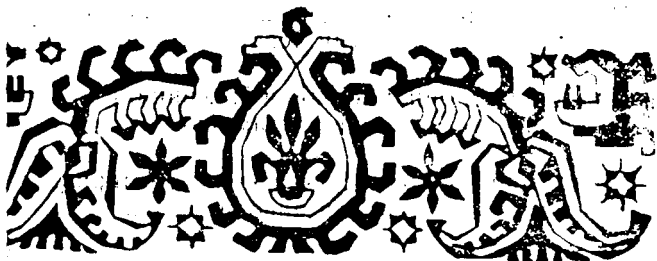

ЮСУФ АМИРИЙ

Юсуф Амирий XV асрнинг биринчи ярмида Ҳиротда яшаган истъедодли адибдир. «Тизкиратуш-шуаро» автори Давлатшоҳ Самарқандий Юсуф Амирийни Шоҳрух Мирзо даврида камолотга етган энг талантли шоирлардан ҳисобласа, Алишер Навоий «Мажолисун-нафоис» ва «Муҳокаматул-луғатайн» асарларида уни Атоий, Саккокий ва Лутфий қаторида тилга олади.

Амирий асарларини, асосан, ўзбек тилида, қисман тожик-форс тилида ёзган. Шоирнинг ўзбек тилида битган асарларидан фақат «Девон», «Даҳнома», «Банг ва чоғир мунозараси»гина бизгача етиб келгандир.

«Даҳнома» ҳам «Банг ва чоғир мунозараси» асарларининг XVI аср бошларида кўчирилган ягона нусхаси Британия музейида, «Девон»нинг қўлёзма бир нусхаси эса Туркиянинг Дорулфунун китобхонасида сақланади. СССР Фанлар Академияси Шарқшунослик институтида ва Ўзбекистон Фанлар Академияси Тил ва адабиёт институтида Юсуф Амирий асарларининг фотокопиялари мавжуд.

Ғ А З А Л

Э й кўзда юзунг ҳайрати ғосори тамошо,
Наззораи ҳуснинг гули бехори тамошо.

Кўнглум тапиши айлади савдо элини хуш,
Девона эрур равнақи бозори тамошо.

Муфт ўлди ҳавас аҳлина савдойи висолинг,
Бемоя топар суд харидори тамошо.

Кўнглум қушини зоғларинг қилди музайян,
Шавқ этти бу товусни гулзори тамошо.

Моҳияти хуршедни хуффош на билсун,
Ҳар дила эмас маҳрами асрори тамошо.

Дил дийдаси бирла кўрайин ёр юзини.
То ўлмая ағёр хабардори тамошо.

Кўнглумни қилиб қасри вафо ишқ, Амирий,
Кўз манзарасин айлади анвори тамошо.

* * *

Вафо то бўлди жононимға махсус,
Жафову жавр эрур жонимға махсус.

Хиरोму жилвау нозу малоҳат,
Эрур сарви хиромонимға махсус.

Гулистон бўлди кўнглум лола янглиғ,
Вафо доғи гулистонимға махсус.

Кеча тонг отқуча кўнглум чекар оҳ,
Эрур бу шамъ вайронимға махсус.

Кўнгул конидадур лаълинг хаёли,
Бу гавҳардур Бадахшонимға махсус.

Фамингда ишқ ранжи роҳатимдур,
Бу дардинг ўлди дармонимға махсус.

Губори тўтиёйи хокн пойинг,
Бўлурму чашми гирёнимға махсус.

Керак шаҳдин гадо ҳолини сўрмоқ,
Бу давлат келди султонимға махсус.

Қўнгул хуштур висол уммиди бирла,
Бу марҳам доғи ҳижронимға махсус.

Шаҳиди нози мужгонинг эрурман,
Бу ханжардур менинг қонимға махсус.

Эрурман ишқ мулкининг Амири,
Жунун авбоши дарбонимға махсус.

ТАРЖИЪБАНД

Доғи фурқат ичра Мажнуни намадпӯш ўлмишам,
Ишқ аро оворалиқға хона бардӯш ўлмишам.
То ани ёд айладим элдин фаромуш ўлмишам.
Базми ҳайрат ичра то ринди қадаҳнӯш ўлмишам.
Маҳви ҳайрат тифл сурат ўхша хомуш ўлмишам,
Раҳм қил, ёрабки, ҳажр илгида беҳуш ўлмишам.
Ҳолатим бад ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш,
Бахт вожун, дард афзун, дийда пурхун, сийна реш.

Баски Ёир кофир ғами кўнглумни беҳол айлади,
Риштаи жонимни бу бетоблиғ нол айлади,
Қоматимни ғам юки меҳнат аро дол айлади,
Дарди меҳнат сабр ила тоқатни поймол айлади.
Сўзламак имкони йўқ, ҳайрат тилим лол айлади,
Жон куюб, тан поймоли доғи беҳол айлади.
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш,
Бахт вожун, дард афзун, дийда пурхун, сийна реш.

Эгма қаддим заъфим ул сарви хиромон билмади.
Бўлди жон ошуфтаҳол ул лаъли хандон билмади.

Ҳажр аро го қилмадим фарёду афшон билмади
Нола қилдим кечалар ул номусулмон билмади.
Лаззати тифи шаҳодат шарбатин жон билмади,
Ҳажр аро жон чекканимни баски жонон билмади.
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш,
Бахт вожун, дард афзун, дийда пурхун, сийна рен

Қилди саргардон жунун водисини расволиғим,
Солди ўт аҳли жаҳонга шўриши шайдолиғим.
Даҳр аро афсона бўлди бесару савдолиғим,
Обруь мулкини торож айлади яғмолиғим,
Қиссаи Мажнунни мансух этти бепарволиғим,
Будур онсиз кулбаи ғам ичра базмороллиғим,
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш,
Бахт вожун, дард афзун, дийда пурхун, сийна рен

Ҳолима ул шўхи бепарво недин раҳм айламас,
Балки бир соат ғами тарки тазаллум айламас,
Раҳм ёдин ҳаргиз ул ошуби мардум айламас,
Лаълидин бир сўз эди комим, такаллум айламас.
Йиғласам девоналиғ бирла табассум айламас,
Турфадур гар қулзуми ашким талотум айламас,
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш.
Бахт вожун, дард афзун, дийда пурхун, сийна рен

Жонда то ул ҳусн шоҳин нозу истиғносидур,
Бошима тушган жунун бозорининг савдосидур,
Қим усурмиш телбадек ишқ аҳлининг расвосидур
Даҳр аро ҳарён менинг расволиғим ғавғосидур.
Банди занжири жунуним зулфи аждарҳосидур.
То кўнгул бир кофири бебокни шайдосидур,
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш,
Бахт вожун, дард афзун, дийда пурхун, сийна рен

Даҳр аро мендек киши ҳажр илгида зор ўлмасун
Мубталову хаставу мажруҳу афгор ўлмасун,
Ҳеч кәфир ишқ дардиндин хабардор ўлмасун
Мен киби андуҳ домиға гирифтор ўлмасун.
Бедилу оворан ҳар шаҳру бозор ўлмасун,
Кулбаи эҳзонда мендек зору бемор ўлмасун,
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш,
Бахт вожун, дард афзун. дийда пурхун. сийна реш.

Кишвари ишқ ичра кўрмас шоҳлар мендек ҳашам.
Чокарим андуҳу меҳнатдур, сипоҳим хайли ғам.
Ҳамдамм оҳу фиғону мунисим дарду алам,
Рўзгорим ҳасрату ҳамсуҳбатим жавру ситам.
Дард иқлимин мусаххар айладим, оҳим алам,
Ишрагим хуноба ютмақдур надимимдур надам.
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш.
Бахт вожун, дард афзун, дийда пурхун. сийна реш

Йиғламоғдин баски қон бўлди кўзум наззораси,
Лола ранг эрмиш сиришким селининг фаввораси.
Интизоридин оқарди дийдаларни қораси,
Марҳами кофурдин битмас кўнгулни пораси.
Резаи алмосдин лабрез кўксум ёраси,
Топмадим ҳаргиз, Амирий, дарди фурқат чораси.
Ҳолатим бад, ғусса беҳад, васл мақсад, нола беш,
Бахт вожун. дард афзун. дийда пурхун. сийна реш

Т У Ю Қ

Телбаман шаҳло кўзунг олусидин¹
Узмадим боғингда васл олусидин².
Ҳажр даштида югурмоғлиқ била
Етмадим васлингга йўл олусидин³.

* * *

Эй кўнгул, бу кеча ул ой сори бор.
Оҳ ўтин ёрутмаким, ағери бор.
Тухми меҳр эктим муҳаббат боғида,
Дард барг очтию ғам келтурди бор⁴.

* * *

Шамъ янглиғ ёнадур бошимда ўт,
Қўз ёшимдин ер юзида унди ўт,
Қон ёшим қилди йўлунгни лолазор,
Мунча тақсир айладим қонимдин ўт.

¹ Қиё. қийғоч. ² Олхўри. ³ Олис. йироқ. ⁴ Мева

* * *

Бодасиз бетобман бу кеча ман,
Лаълинг истаб, эмди жондин кечаман.
Соҳили мақсадға етгайманму деб,
Қўз ёшим дарёсида сув кечаман

ЛУТФИЙ

Ўзбек адабиёти тарихида лирика — ғазал жанрининг энг улуғ намояндаларидан бири шоир Лутфий 1366/67 йилларда Хуросоннинг катта шаҳарларидан Ҳиротга яқин Деҳи Канорда туғилиб, ўз ёшлигини шу ерларда ўтказди. У жуда эрта ўз даврида маежуд ҳамма дунявий билимларни, хусусан ўзбек, тожик, форс, араб адабиётларини ўргана бошлади. Кейинроқ у машҳур сўфийлардан Мавлоно Шаҳобиддин Хиёбонийдан тасаввуф бўйича таълим олади. Темурийлардан Шоҳрух Мирзо саройида хизмат қилди. Шу билан бирга Лутфийнинг Мовароуннаҳр маркази — Самарқандда ҳукмронлик қилувчи бошқа бир темурий, улуғ ўзбек олими Улуғбек билан ҳам яқиндан адоқаси бўлганки, бу ҳақда Лутфийнинг ўзи:

Улуғбек хон билур Лутфий камолин,
Ки рангин шеъри Салмондин қолишмас

деб ёзади. Сўнг у номълум сабабларга кўра, Олтин Ўрдага кетади. Қрим, Қорабоғ, Озарбайжон томонларда саёҳат қилади.

Лутфий ўз шеърларида мистик адабиёт вакилларига қара ма-қарши ўлароқ дунявий идеяларни куйлаб, инсоний муҳаббат-ни улуғлайди, ҳаётни севишга чақиради. Лутфий ўз ижодиёти билан ўзбек тилининг шаклланишида ва ўзбек адабиётининг тараққийсида фахрий ўринни ишғол қилади. Алишер Навоий «Мажолисун-нафонс» тазкирасида Лутфийнинг поэтик маҳорати, унинг асарлари ҳақида: «Мавлоно Лутфий ўз замонининг мали-кул-каломи эрди; форсий ва туркийда назири йўқ эрди; туркийда шуҳрати кўпроқ эрди»— деб ёзади. Лутфий лирик жанрларда кўпроқ ғазал билан шуғулланди. Шунингдек, халқ дostonлари ва эртақларидан илҳомланиб, «Гул ва Наврўз» поэмасини ҳам ёзган. Навоий Лутфийнинг ўн минг байтдан ортиқ «Зафарнома» номли асари ҳам бўлганини хабар қилади, лекин бу асар ҳали топилгани йўқ.

Лутфий ҳар томонлама Навоий ижодига замин тайёрлаган. ўзбек тилининг поэтик имкониятларини ўз ижодида кенг кўрсатган улкан сўз санъаткорларидан бўлиб, Навоий уни «Муҳокама-тул-луғатайн»да ҳақли равишда Саъдий, Ҳофиз каби буюк лириклар билан тенглаштирган эди. Лутфий 99 ёшга кириб, 1465/66 йилларда Ҳиротда вафот этган ва ўз туғилган қишлоғи-лаги ҳовлисига дафн этилган.

Ғ А З А Л

Жамолу ҳуснингга сўз йўқ, вафо керак бўлса,
Мени худ ўлгурадурсен, раво керак бўлса.

Қўнгул чу билмайин ўз ҳаддини сени севди,
Балоу ғусса била мубтало керак бўлса.

Жафони жонима оз қилки, ногаҳон бир кун
Жафо туганса нетарсен, жафо керак бўлса?

Қўнгулни ўзгага бергил демангки, мушкилдур.
Жаҳонда сиз киби бир дилрабо керак бўлса.

Кишиким ўз жониға қасд этар, сени севсун,
Дағи эшикинга келсун, бало керак бўлса.

Жамолу жоҳ элидин юз фароғатим бордур,
Урамунг ити манга ошно, керак бўлса.

Уқу бу Лутфийи мунглуқ ниёз номасини,
Савобу алқишу юз минг дуо керак бўлса.

* * *

Суратингни кимки кўрди, қилди жоно жон фидо.
Сиратингга худ қилур олиб фаришта иқтидо.

Нечаким зулфунгда бор куфру залолат зулмати.
Равшан ул ойдек юзунгда бордур ул нури ҳудо.

Интиҳо йўқму десам ҳуснунгга, айтур кўзларинг.
Қайдасен, мен худ балони қилдим эмди ибтидо.

Сеҳр ишин Қашмир эли ғамзангдин ўрганса керак
Ким жаҳон ичра бўлубтур ул бу фанда муқтадо.

То дединг лаълинг закоти мен фақирга бўлса сарф.
Шукрининг эмди они ширин керак қилсам адо.

Сенсизин қилмай таҳаммул нола қилсам қилма айб.
Гар бу юк юкланса тоққа, келгай ондин юз садо.

Итларингнинг мансабин Лутфийга тайин айлаким,
Тавлатингда қилса султонлиг не бўлгай бир галдо?

❦

* * *

Қани бу шаклу шамойил фалакнинг ойинда?
Дағи бу ҳусну малоҳат гунаш чиройинда?

Ким ой кўрди сенингдек бошида мушкин тсж
Ва ёки сарв қадингдек Қирим тўмойинда.

Улус ичинда дурур ул бегим қиё кўзлук,
Хаёли тўқтамиш ондин кўнгул саройинда.

Сенинг қадингга бичилмиш турур жафо тўни,
Сени замона мусаллам тутар бу ойинда.

Юзунг сифотини гўяндадин самоъ этса,
Киши турубму бўлур элнинг оҳу войинда.

Фалак ўзин кўтариб кунда ерга чолғай эди,
Юзунг фуруғини кўрмаса меҳр зойинда.

Эшикинг итлари кўп Лутфидин қилур фарёд,
Ким уйқу бўлди ҳаром онинг ушбу жойинда.

* * *

Ез бўлди, керак ўл бути айёр топилса,
Барча топилур, бизга керак ёр топилса.

Гул даврида ич боданиким, оқил эмастур
Ҳар кимки букун дунйида ҳушёр топилса.

Мен кезгучи қулнинг турурин сиз не сўрарсиз,
Истанг мени ул ердаки, дийдор топилса.

Савдойи бўлубмен, чу кўнгул зулфиға бердим,
Савдо бўлур ондаки харидор топилса.

Жаврингни мени хастаға қил, ўзгага қилма,
Марҳамни ёқ ул ергаки, афгор топилса.

Ҳақдин, эй кўнгул, ўзга нима қилма таманно.
Сен хастаға ул ердаки, дилдор топилса.

Лутфийни агар ноз ила ўлтурса, ажаб йўқ.
Дилбар кўп этар ноз ҳаводор топилса.

* * *

Сенсен севарим, хоҳ инон, хоҳ инонма,
Қондур жигарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ҳижрон кечаси чархи фалакка етар, эй моҳ.
Оҳи саҳарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ҳаққоқи қилич келса бошимға эшикингдин,
Йўқтур гузарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Усрук кўзунг ашколина ҳаргаҳ назар этсам,
Қолмас хабарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Яъқуб бикин кўп йиғидин қолмади сенсиз.
Нури басарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ой юзунга кўз солғали ўзга киши бирла,
Йўқтур назарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ишқ ўтида Лутфий юзи олтунни ёшурди,
Эй сиймбарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

* * *

Зулфунгни кўруб, қилди кўнгул майли зиёрат.
Ул силсилаға берди равон дасти иродат.

Ҳаркимки шаҳид ўлмади дилбар қиличиндин,
Бечора бориб топмади ул шаҳди шаҳодат.

Сочингни кўруб ҳалқа бағўш ўлди қошингда,
Ҳар кимки урар эрди бурун лофи саёдат.

Ошиққа ўзин сонса рақибинг нега мингзар,
Арслон била тулкугаки лоф урса жалодат.

Хуршед туғар ҳар кун ўшул ой ёқасиндин,
Ой кўнглагига ҳақ не бало берди саодат.

Қутлуқ аёғинг ерга тегибдур, онинг учун,
Эл ерга қўюб бош, қилур барча ибодат.

Не бўлғай агар Лутфийи бечорани сўрсанг,
Ким хайр ишидур хастаға ким қилса иёдат.

* * *

Зотингда ҳақ изҳори камолот қилибдур,
Ўз нури била суратингизни яротибдур.

Ўн жузв турур эрди бори ҳусну малоҳат,
Қисмат куни ҳақ тўққуз улуш сизга берибдур.

Бир жузвки Юсуфға тегиб эрди, чу борди,
Онинг учун ул ҳам санга мерос қолибдур.

Қўрмиш қаро соч ҳалқаси остинда менгингни,
«Жим» ўртасида ул кишиким нуқта солибдур.

Айшу тараб асбобини элга улашурда,
Ҳусн эли карашмалари жонимға тегибдур.

Ҳар фитнаки ангиз қиладур ул қаро қоши,
Ёлғиз манинг олимға азалдин ёзилибдур.

Айттимки: бу Лутфийға жафо қилма, вафо қил!
Айтурки: бизинг даврда ул расм қолибдур.

Ҳақ ул кунким жамолинг бор этибдур,
Жаҳон ҳуснин борин сизга берибдур.

Парию одами мундоқ хўб эрмас,
Фаришта гўиё кўктин энибдур.

Қуёш ойдек юзунгнинг хижлатидин
Қочиб, тўртунчи кўк узра чиқибдур.

Юзунг ногаҳ кўруб ойдек соғиндим,
Магар ҳушу хирад мендин кетибдур.

Хирад кетмай нетар мендек гадодин?
Қошимға ул шаҳи хўбон келибдур.

Қилур даъвийи нур ул шамъи мажлис,
Магар парвона шомимдин олибдур.

Неча бу Лутфи қулга жавр этарсен?
Вафо қилким, жафо ҳаддин ошибдур!

* * *

Сўзларда қачонким кўзи қоши била ўйнар,
Ҳар гўшада юз минг киши боши била ўйнар.

Нун қоши учун сеҳр қилиб ер юзини кўз,
Олмоси кўзум мардуми ёши била ўйнар.

Шатранжи латофатни утар нечаким ул ой,
Руҳ тарҳ бериб, чарх қуёши била ўйнар.

Кўргызса қаро, барҳам урар Чину Хитони,
Кўз устидаки холи чу қоши била ўйнар.

Жон нақдини юзунг қошида ўйнаса Лутфий,
Айб этмаким, ул ғамза кенгоши била ўйнар.

* * *

Сенинг ширин лабинг жондин қолишмас,
Сочингнинг куфри имондин қолишмас.

Хито турки энгиким неча бўлса,
Кўзунгнинг шеваси ондин қолишмас.

Равомудур мени ўлтурса ташна,
Лабингким оби ҳайвондин қолишмас.

Кўзумнинг ёшидин иймангил охир,
Ки ҳар бир мавжи тўпондин қолишмас.

Эшикинг итина ким бўлса қўлдош,
Онинг иқболи султондин қолишмас.

Ёзуқтур, тўкмасун ёшимни лаълинг,
Ким ушбу ол ёшим қондин қолишмас.

Улуғбек хон билур Лутфий камолин
Ки рангин шеъри Салмондин қолишмас.

* * *

Жон ҳасрат ила куйдию дилдор топилмас,
Барча топилур бизга, вале ёр топилмас.

Гул келди юзунг давридаким ҳусн топай деб,
Идландию ҳеч ерда харидор топилмас.

Агёр бикин жону кўнгул кетти қошимдин,
Ғамдек манга бир ёри вафодор топилмас.

Эй соқийи мажлис, сол иликтин қадаҳу жом,
Ким кўзларининг даврида ҳушёр топилмас.

Дедимки: «Рақибимни қошингдин кўтар!». Айтур:
«Бир гул қаниким олида юз хор топилмас?»

Эй ҳажр, кўтар ёш ила кўзум қаросини,
Кўзни нетайин давлати дийдор топилмас.

Қил муҳр оғиз хотамидиң Лутфининг оғзин,
Қим дунйида бир маҳрами асрор топилмас.

* * *

Эй пари рухсоралар, бизга нигоҳ айлаб ўтунг,
Бир назар бирла гадони подшоҳ айлаб ўтунг.

Гарчи ўтганда кирарсиз кўп кишининг қонина,
Бу гадо кўнгли учун мунча гуноҳ айлаб ўтунг.

Хорлиқ ҳаддин ошурманг, чунки иззат йўлдадур,
Отингиз наълинда бизни хоки роҳ айлаб ўтунг.

Ҳар қачон жон берсам ул қадду оғиз ёди била,
Эй муҳиблар, турбатим устида оҳ айлаб ўтунг.

Ҳар нечаким сизга заҳматдур, закоти ҳусн учун
Илтифоте Лутфи сори гоҳ-гоҳ айлаб ўтунг.

* * *

Жоним чиқадур дард ила, жононима айтинг
Мен хаста гадо ҳолини султонима айтинг.

Ўртанмаку кўз ёшию ўлмак дурур ишим,
Бу қиссани ул шамъи шабистонима айтинг.

Қат-қат юрагим боғлади қон ғунча менгизлик.
Бу дарди дилимни гули хандонима айтинг.

Қон ёшим эрур юз уза юлдуз киби сонсиз,
Ул кўзлари чўлпон, маҳи тобонима айтинг.

Лутфийи дил афгор тилар ҳажр элидин дод,
Аҳволини ул бегиму хонима айтинг.

Г У Ю Қ

Эй кўнгул, ёрсиз санга не бор, бор,
Қайдаким ул зулфи анбар бор, бор.
Чек жафову жавру нози борини,
Бир кун ўлғайким, дегайдур: бор-бор.

* * *

Топти булбул ноладин бозорини,
Қим севар гул нолаи бозорини
Писта гар лоф урдиса оғзинг била,
Синдур ул оғзи очуқ бозорини.

* * *

Кўнглума ҳар ёнки боқсам, доғи бор,
Ҳар неча дардимни десам, доғи бор,
Қилча танга бори ишқинг ер эди,
Бир сори бўлди фироқинг доғи бор.

* * *

Чархи кажрафтор элидин ёзамен,
Чиқмадим ҳижрон қишиндин ёза мен
Бир мени ёрлиқ била ёд этмас ул,
Ҳар неча ул шаҳга қуллуқ ёзамен.

* * *

Кечти умру тушмади ул ёр ила,
Қўрқарам кўнглум бу ғамдин ёрила,
Бу вафосизликки, сендин кўрмишам,
Эътиқодим қолмади ҳеч ёр ила.

ГҮЛ ВА НАВРҮЗ

(Достондан парча)

Масиҳо янглиғ ул хизри сухансоз,
Анингдек кўргузур [ул парда]да роз:

Қи Навшод элида бор эрди бир шоҳ,
Келурдин воқифу кечгандин огоҳ.

Оти Фаррух, ўзи фархунда ахтар,
Анинг ҳукминда ул иқлиму кишвар.

Қамуқ оламда адлу доди машҳур,
Черики бениҳоят, мулки маъмур.

Жаҳондин бир ўғулға орзуманд,
Мунги йўқ ҳеч нимадин ғайри фарзанд.

Тилак устинда чун сидқи бор эрди,
Тилагандек мурудин тенгри берди,

Севар маҳбуби бор эрди ҳарамда,
Қи доим кўнгли эрди ул санамда.

Саодат бирла юкланди вужуди,
Етилгач ҳадди ҳамлининг ҳудуди,

Ушул чоқта ки олам бўлди хуррам,
Сабо урди дами Исойи Марям.

Чаманлар бўлди жаннатдин намудор,
Очилди гул, сочилди мушки тотор.

Янги йилнинг бошинда рўзи наврўз,
Садафдин чиқди бир дурри шаб афруз.

Севунгандин отоси ганжин очти,
Неким қозғонганин оламға сочти.

Улуқ тўйлар қилиб, ишратлар этти,
Яротқон бирла кўп нийятлар этти.

Улуста мустаҳиқларни қилиб шод,
Ҳам ул дам бандиларни қилди озод.

Чу Наврўз бўлди наврўз ичра пируз,
Отоди ўғлининг отини Наврўз.

Сут эмганда саодат доя бўлди,
Тили чиққач ҳунар ҳамсоя бўлди.

Топиб нашъу намо давлат ичинда,
Ягона бўлди оз муддат ичинда.

Кичик ёшдин қамуқ фанларни билди,
Кўпин ўз ақли бирла фаҳм қилди.

Не турди бир нафас, не урди бир дам,
Тамом ўрганди, билди барча ирдам.

Гаҳи қуш қушламоқ, гоҳ овламоқда,
Қийик нимламоқ, арслон қувламоқда,

Кеча бўлса танаъум бирла машғул,
Мусоҳиблар бари мавзуну мақбул.

Йировлар софу соқийлар гуландом,
Тобуқчилар сабукруҳу дилором.

Мунигдек хуш кечуруб умрини шод,
Чиқиб кезар эди ул сарви озод.

Хуш эрди бир кеча вақти бағоят,
Кечиб суҳбатда ҳам турлук ҳикоят.

Гаҳ ўкдилар Хўтан зеболарини,
Замоне Румнинг раъноларини.

Гаҳи Чин хўбларидин сўзладилар,
Гаҳ ўзбакдин парилар кўзладилар.

Этиб ҳар бири бир кишварни таҳсин,
Қила билмадилар бир ерни таъйин.

Маликзода бўлуб хушвақту хуррам,
Лаби хандон, мусалсал зулфи дарҳам.

Димоғи ҳусн авсофи била тар,
Йигитлик жўши бирла бода дар сар.

Муғанний дардмандона ғазалхон,
Тузуб булбул наво бу қумри алҳон.

Бу ҳолатда хиромон бўлди соқий,
Маликзодаға етти давр аёқи.

Наврӯз ўз-ўзига ошиқ бўлгани

Аёқ олиб ичар-ичмасда ул шоҳ,
Чоғирда кўрди ўз аксини ногоҳ.

Анингдек бўлди ўз кўркина ҳайрон,
Ки чок этти яқосин сарви кайвон.

Ўз-ўзи бирла кўнгли бўлди мойил,
Вале ул дам уётдин бўлди ҳойил,

Ижозат бериб элга узр қўлди,
Тўшак солдилар, уйқу вақти бўлди.

Тилади кўзгуву кўрди юзини,
Узидин борди-ю севди ўзини...

Мунингдек-да, чоғир зўр этти ногоҳ,
Уюди, не кўрар уйқусида шоҳ:

Буте не бут, магар ҳури паризод,
Лаби нозик, бўйи чун сарви озод.

Паришон сочлари гул япроғинда,
Туман минг шевалар ҳар боқмоғинда.

Кўзи, қоши қилиб минг фитна ангез.
Лаби пуршевау зулфи диловез.

Қўмулғон орази жонларға лойиқ,
Аёқдин бош бўйи хонларға лойиқ.

Элинда бир пиёла бодаи ноб,
Мунигдек келди ул гулбарги сероб.

Шаҳаншаҳға аёқ туттики: «Ичкил,
Мени деб ўзгадин бир йўли кечкил!»

Чу Наврўз ул қадаҳни нўш қилди,
Ичи қайнар қозондек жўш қилди,

Аёғин ўпди-ю, дедики: «Эй моҳ,
Не ердин сенки туштинг мунда ногоҳ?»

Тиларсам мен сени қайдин тилойин,
Сўроғингни сўруб, кимдин билойин?

Агар жонсен нечун тандин йироқ сан,
Ва гар худ ҳурсен топқайму ризвон?»

*Гул ўз белгусини Наврўзға тушинда
аймиши*

Қиё боқти табассум бирла ул ҳур,
Дедиким: «Эй ўзи ўзина мағрур,

Мен ул сарфитнаи охир замонмен,
Ки ҳусн иқлимида соҳибқиронмен.

Кўзум жодусидин Кашмир пуршўр,
Сочимдан Чин ичинда ғорати шўр.

Лабим нуқли шакартек оташ ангез,
Солур юз минг кўнгулда оташи тез.

Қадимнинг сарвидин топмас киши бар,
Мени кўрмас паритек одамилар,

Отим Гулдур, вале Фархординмен,
Не ул гулким, дегайсан хординмен».

Чу сўзлади бу сўзни ул гуландом,
Шаҳаншаҳнинг элиндин олди ул жом.

*Наврўз уйқусидин уйғониб беҳуш
бўлмиши*

Кената сесканиб уйғанди Наврўз,
Анингтек урди бир оҳи жигарсўз,

Ким ўртайёзди оламни саросар,
Тилади, кўрмади Гулни баробар.

Яқосин чок этиб, фарёд қилди,
Куюклук навҳалар бунёд қилди.

Ўзун ерга уруб кўп йиғлади зор,
Йиғидин ўзга худ не чораси бор?

Туганди сабру орому қарори,
Йиғи кўп бўлди, ҳаддин ошти зори.

Чу пайдо бўлди минг турлук аломат,
Этиб лоҳавл ўзин қилди маломат.

*Наврӯз тушининг таъбирини элдин
тилагани*

Яна эл тилидин андеша қилди,
Зарураттин таҳаммул пеша қилди.

Вале эрта-кеча ўлтурса-турса,
Бу ғамдин холи эрмас бир дам урса.

Жаҳонгашта мусофирларни индар,
Сўрар бу тушнинг аҳволин саросар.

Тилаб истаб нишон топмас кишидин,
Тақи дармондароқ бўлди ишидин.

Ўзин ҳар дам бир иш бирла овутур,
Тасаллилар бериб кўнглин совутур.

Чу ногоҳ ишқ ўти бир шуъла урса,
Яқиндурким кулин кўкка совурса.

Таҳаммулсиз бўлуб отланди ул дам,
Чиқиб сайрон била дафъ этар ул ғам.

Гаҳ айтур бенавоёна суруде,
Гаҳ оқизур сиришки бирла руде.

Гаҳи лола била бошлар ҳикоят,
Гаҳи гулни кўруб сўзлар шикоят.

Гаҳи сарвени ўхшатур қадина,
Суманни менгзатур гоҳи ҳадина.

Ки бу дардина бир кун отланиб ул,
Юрур эрди, йўлуқти бир улуқ йўл

[Келур бир корвон] ул йўл била рост,
Йўлуқушти шаҳаншаҳ бирла бехост

Йиғилиб корвонийлар саросар,
Қилиб шаҳзодаға турлук дуолар.

Нисор афшон қилиб дурру жавоҳир,
Тобуқда қилдилар ихлос зоҳир.

Юруб Наврўз аларни гарм сўрди,
Тушуб бир дам алар бирла ўтурди.

Сўрарда ҳар бирининг зоду будин,
Кената кўрди бир соҳиб вужудин.

Юраки қўпти, кўнгли бўлди хуррам,
Ани индаб деди: «Эй ёри ҳамдам.

Бағоят кўнглум ичра ошно сен,
Дегил қайдин келурсен ҳолиё сен».

Ер ўптию деди: «Эй Хисрави даҳр,
Ки Фархор отлу бордур бир улуқ шаҳр.

Мен ул ердин мену андин келурмен,
Ул элдин не сўрасангиз билурмен.

Эрур отим ул элда Булбули маст,
Билурмен юз туман дoston била даст.

Забур алҳонилик йирлар билурмен.
Надимлиқ ичра тадбирлар билурмен.

Бу сўз ангезман афсона пардоз,
Навода Зухраву Захроға дамсоз.

Масиҳотек дамимдин жон топар эл,
Унумнинг дардин дармон топар эл».

Чу Фархор отини шоҳ гўш қилди,
Ўзиндин бордию беҳуш бўлди.

Тутуб бўйнин қучуб ўпти юзидин,
Айирмас бўлди бир соат ўзидин.

Олиб келди ани ўз маснадина,
Исирғондурди лутфи беҳадина

Ани чун шаҳ надими хос қилди,
Иноят бирла хосул-хос қилди.

Ў

САККОКИЙ

Ўзбек классик лирикасининг, хусусан қасида жанрининг тараққиёти йўлини белгилаб берган забардаст сўз усталаридан бири Саккокийдир. У XIV асрнинг охири XV асрнинг биринчи яримларида, Шарқ астрономия илмининг асосчиси — Мирзо Улуғбек подшоҳлик қилган даврда (1393—1449), Самарқандда яшаган.

Саккокий Мовароуннаҳр тахтига чиқиши билан ўз олдига буюк илмий ишлар режасини қўйган ва шу мақсадни рўёбга чиқариш учун мактаблар, мадрасалар бино қилдирган, маданият ишларига ривож берган Мирзо Улуғбек фаолиятининг прогрессив томонларини яхши тушунган ва ўзининг Улуғбекка бағишлаган

қасидаларида унинг мақтовини кўкларга кўтарган. Улуғбекнинг илмий ва сиёсий ишларини алқишлаб ёзган қасидалари шоирнинг, шунингдек бутун халқнинг буюк олимга нисбатан меҳр ва муҳаббатини ифодалайди. Қора гуруҳ уламолар йиртқишларча ғазабланиб, Улуғбекка кафан бичаётган бир чоқда, Саккокийнинг бундай илғор позицияда туриб ижод этиши шоёни таҳсиндир.

Саккокий ўз ғазалларида ҳам дунявий ғояларни улуғлаб, ўзбек шеър санъатини анча юқорига кўтарган. Шунинг учун ҳам хусусан Самарқандда унинг шоирлик шуҳрати кенг тарқалган. Алишер Навоий «Мажолисун-нафоис»да унинг тўғрисида: «Мавлоно Саккокий Мовароуннаҳрдиндур. Самарқанд аҳли анга кўп муътақиддурлар, бағоят таърифин қилур»— деб ёзади.

Саккокийнинг тўлиқ девони Лондондаги Британия музейида сақланмоқда. Ўзбекистон ССР Фанлар Академиясининг Шарқшунослик институтидаги қўлёзмалар фондидаги девони эса чала бўлиб, унинг ижоди ҳақида тўлиқ маълумот бера олмайди.

Ғ А З А Л

Бўюнгтек бутмади бўстон аро сарви равон, эй жон,
Юзунгтек ҳам очилмади чаманда гулситон, эй жон.

Уқунггузнунг башоқинға кўнгул муштоқ, кўз ошиқ,
Булар талашмоқин бўлди ул икки ора қон, эй жон.

Агар Рум аҳлина зулфунг ҳабашнинг лашкарин солса,
Кўнгул илгинда ул соат топилмас ҳеч амон, эй жон.

Сенинг лаълингдин уфтониб қизорур лаъл кон ичра,
Ҳасад элтур менинг юзум қурубон заъфарон, эй жон

Юзунг давринда кўзларим гаҳи лаълу гаҳи луълу,
Чиқорур кўрса бу санъат, уёлур баҳру кон, эй жон.

Фалак Саккокига букун қулунг сен дер, жиҳат зоҳир.
Тун ахшом итларинг бирла ўтурмиш бир замон, эй
жон.

* * *

Юзунгни кўрса қилур гул ўзини юз пора,
Хўтан ёзисида оҳу кўзунгдин овора,

Кўнгул шакар бикин оғзинг кўруб адам бўлди,
Айитмадинг бир оғиз эй фақри ҳечкора.

Бале бу ранжу балони мен ихтиёр этдим,
Ўзумга ишни ўзум қилдим, эмди не чора.

Кўзум ёшинга назар қил кўнгул бўлур равшан,
Эй сарви ноз оқар сувга қилса наззора.

Бу ёш қатраларин кўр юзум уза ғалтон,
Мунинг бикин юримас ҳеч фалакта сайёра,

Кечау кундуз ишим йиғламоқ, кучум зори,
Ғамидин ўзга киши йўқ қошимда ғамхора.

Кўзунг балоси била жонга тегди Саккокий,
Дағи не қилғуси билмон ахир бу маккора.

* * *

Қаро кўз бирла бир ғамза қилиб юз минг жафо қилма,
Қарашма бирла оламини менингтеқ мубтало қилма.

Менинг бу хаста жонимға сенинг дардинг эрур марҳам
Қиёматга тикин ҳаргиз бу дардимға даво қилма.

Мени, эй ой, қўрқармен қилиб дунёда саргашта,
Эшикинг тупроқин кўзга топилмас тутиё қилма.

Фироқинг бўтаси ичра қонимни сизгурур ҳар дам,
Юзумни олтуң этколи ғамингни кимийё қилма.

Ахир бегона теб гирён эшигингдин қувар бўлсанг,
Қулар юз кўргузуб аввал кишини ошно қилма.

Бағир қон айладинг жавру-жафолар бирла султоним,
Кўзум ёши била ҳар дам юзумдин можаро қилма.

Эй Саккокий, бу шаҳ қобқин ғанимат тут чу зулфиға
Озоқин боғлағон қуш сен, учарға ҳеч ҳаво қилма.

* * *

Кўруб гултек кўзунг рангини кўздин юз чаман бўлди.
Ақиқ эрнингни кўргали кўзум ҳоли яман бўлди.

Тун оқшом тўлгану сунбул бикин зулфунгдин оқ
Ҳавони ғолия тутти жаҳон мушки Хўтан бўлди. урдум.

Қилиб раъно қадинг ёдин саҳарда онча йиғлади.
Кўзумнинг жўйбори ичра сарви норван бўлди.

Менингтек гўйе кўрди юзунгни абри наврўзи,
Кўзининг ёшидин ер юзи варди ёсуман бўлди.

Сабо зулфунгни тоғини магар ҳоли хаёлимда,
Ёзилди аждаҳо бўлди, уралди аҳраман бўлди.

Кўрадургоч кўзунг кўнглум сапинг зулфунгга боғлади.
Кўрунг ул жодудин бу ҳам яна бир ўзга фан бўлди.

Агар Ширин учун Фарҳод ишқи кўҳкан бўлса,
Не тонг Саккокий ҳам жоно йўлунгда жонкан бўлди

* * *

Ким эрмас ул ой мубталоси,
Елгуз менга йўқ анинг балоси.

Тушти бу заиф жонимга дарди,
Улмактин изин йўқ ул давоси.

Бергуси ғариб бошимни елга,
Рухсорау зулфининг ҳавоси.

Ким кўрса анинг юзини айтур,
Не турфа эрур бу турк балоси?

Туркона ир ирлағунча онинг,
Куйдурди мени ялай-булоси.

Ойна сенинг юзунг кўрубон
Лоф урса, юзунда йўқ сафоси,

Дарду ғаму ранжу мену ўлмоқ
Саккокийга бўлди жон азоси.

* * *

Фурқатингда, эй пари, тан куйдию, жон йиғлади,
Дам-бадам худ қайғудин икки кўзум қон йиғлади.

Ҳеч даво йўқ дардим жонимда бор они кўруб,
Тўнни чок этти табибу дору дармон йиғлади.

Дур тишингу гул юзунги онгиб онча йиғладим,
Қим менга минг навҳа бирла абри найсон йиғлади.

Тун кеча мажлисда юзунг васфидин кечти ҳадис,
Жамъ ҳайрат ўтина ёндию сўзон йиғлади.

Эшингингда ит бикин бостим неча йил қоврулуб,
Ушбу ҳолимни кўруб кофир, мусулмон йиғлади.

Йиғлади ҳатто рақибнинг раҳми келгондин манга,
Бори ул қаттиқ кўнгуллуқ чинму ёлгон йиғлади.

Билдилар юздин кўруб Саккокий ҳолин сўрмайин,
Хосу ому шаҳру деҳ, доноу нодон йиғлади.

* * *

Сентек жаҳонда қўзлари айни бало қани?
Ментек анинг балоси била мубтало қани?

Эрнинг ақиқи гарчи жаҳонда яғонадур,
Чеҳрам менгизли ҳам яна бир қаҳрабо қани?

Қўзни ғубор тутти фироқингда йиғлаю,
Изинг тўзиндин ўзга анга тутиё қани?

Лаълинг шароби бўлди кўнгул дардина даво.
Бу дард жонға етти, вале ул даво қани?

Юзумни олтун этти сенинг ишқинг, эй санам.
Мундоғ бақирни олтун этар кимиё қани?

Қадду хадингға сарву гул ўзин тутар шабиҳ.
Ўнла бўю юзинда бу обу ҳаво қани?

Хуснун закоти бергали бир қибла изласанг.
Саккокитек бу дунйида бир бенаво қани?

(УЛУҒБЕК МАДҲИ)

(Қасида)

Жаҳондин кетти ташвишу мабодийи амон келди.
Халойиқ айш этинг бу кун, сурури жовидон келди.

Тан эрди бу улус барча анингтек жони бор ё йўқ,
Биҳамдиллаҳ, ўғон фазли била ул танга жон келди.

Бу мавкиб гарди сурмаси топилмас эрди бериб жон,
Кўрунг кўз бирла ҳақ сунъинким, уш хуш ройгон
келди.

Аламтек барча бекларнинг боши кўкка керак тегса,
Ким онлар та्या қилғоли бу қутлуғ остон келди.

Жаҳондин аҳраман кегиб, мусаххар бўлғай инсу жон.
Ким, уш тахтини ел кўтруб, Сулаймони замон келди.

Бойинди тахтининг қадри, ўзин тож кўкка тошлади,
Адолат боғи сабз ўлди, чу Нўшиниравон келди.

Қерак жон булбули тун-кун наводин тинмаса ҳар дам.
Чу дўстларига хуррам ёз, адуларға хазон келди.

Раият қўй эрур, султон анга чўпон, ё бўри,
Бўри ўлгаю қўй тинғой, Чу Мусотек шубон келди.

Бу кундин сўнгра кўп тинғай раиятлар раоятдин,
Улус ҳаққида минг қўрла атодин меҳрибон келди.

Кўнгуллар бўлди хуш равшан кўруб қолмоди бир
зарра,
Қэронғулуқ кетиб, ҳоли чу хуршеди замон келди.

Суюнсун хисрави олий гуҳар султон Улуғбекким,
Шаҳаншаҳ Шоҳрухбектек шаҳи хисрав нишон келди.

Бу шаҳнинг лашкари қайси вилоят сори азм этса,
Фалакдин ҳар замон ул дам нидойи «алъамон» келди.

Булар элга қилич, найза олиб ҳайжоға кирганда
Ҳеч иш келмоди аъдодин, магар оҳу фиғон келди.

Бу лашкар етканин кўрсанг ясаб аъдонинг устига,
Соғинғайсан черик эрмас, магар гурзу синон келди...

Салотин дунёда кўп келдию кечти, сенингтеки бир,
Фалакнинг гар тили бўлса айтсунким, қачон келди?..

Шаҳо, лутфунгни топқум деб дуочи банда Саккокий
Белин жони била боғлаб, бу хизматға равон келди.

Ў

АТОИЙ

Ўзбек классик адабиётининг юксалишига ўзига хос ҳисса қўшган адиблардан бири Атоийдир. У Тошкент билан Сайрам оралиғидаги қишлоқлардан бирида дунёга келиб, насаб жиҳатидан Аҳмад Яссавий қариндошларига бориб тақалали.

Атоий ижодининг барқ урган даври Осиёнинг маданий марказларидан Самарқанд, Ҳирот ва Балх шаҳарларида XV асрнинг биринчи ярмида ўтган. Унинг қабри Балхдадир.

Атоий ўз даврининг етук кишиларидан бўлиб, унинг тўғрисида «дарвишваш ва хушхулқ, мунбасит киши эрди,— дейди Алишер Навоий.— Туркигўй эрди. Ўз замонида шеъри атрок орасида кўп шуҳрат тутди». Атоий ғазал жанрида ишлаган лирик шоирдир. У ғазалчиликда Лутфийнинг қобилиятли шогирди саналади.

Атоий девонининг ягона қўлёзма нусхаси СССР Фанлар Академияси Шарқшунослик институтида, бу нусхадан кўчирилган фотокопия Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси Тил ва адабиёт институтида сақланмоқда.

Ғ А З А Л

Ұ

лтурур эрди мени ҳижрон хаёлинг бўлмаса,
Ё умиде давлати субҳи висолинг бўлмаса.

Ою кун зарра муориз бўлғай эрди юзунга,
Муъжизи ҳусну малоҳат зулфу холинг бўлмаса.

Севмағай эрди киши оламда сендин ўзгани,
Гар вафо қилмоқта ошиққа ўсолинг бўлмаса.

Эй жамолинг хисрави сайёра ҳусн афлокида,
Тенгридин тун-кун тиларменким, заволинг бўлмаса.

Бехабар бўлса малак кўргач сени инсон бикин,
Не ажаб маҳшарда ҳам сўруқ-саволинг бўлмаса.

Одамийликдин эмаским, ул паридин айрилиб,
Бу тирикликдин кўнгул гар инфиолинг бўлмаса.

Қийлу қолингдин Атоий маърифат тутма умид,
Ул оғиз, белинг хаёли бирла холинг бўлмаса.

* * *

Жамолинг васфини қилдим чаманда,
Қизорди гул уёттин анжуманда.

Таманно қилғали лаълингни кўнглум,
Қиши билмас ониким қолди қанда.

Чу жонимдин азиз жонона сенсен,
Керакмас жон манга сенсиз баданда.

Манга ул дунёда жаннат не ҳожат,
Эшигинг тупроғи басдур кафанда.

Солиб борма мени эй Юсуфи ҳусн,
Букун Яъқубтек байтул-ҳазанда,

Узун сочингдин узмасмен кўнгулни,
Аёгинг қанда бўлса бошим анда.

Тилар эл мансаби олий ва лекин,
Атой сарви озодингга банда.

* * *

Эй бегим, валлоҳ, керакмас танда жон сизсиз манга,
Ҳам ҳаёти Хизру умри жовидон сизсиз манга.

Эл тирик дерлар мени, кўнглумда фикр этсам вале,
Бу тириклик то бўлур юз минг гумон сизсиз манга.

Сиз санамлар хонидурсиз, бандангиз бир энчу қул,
Бўлмасун ушбу улуста хонумон сизсиз манга.

Жаврунгуз меҳру вафодур, дардингиз айни даво,
Филмасал гар ўлтурурсиз меҳрибон сизсиз манга.

Васлингиз умрум гулидур, шавқида мен андалиб,
Ёз фаслинда бўлур вақти хазон сизсиз манга.

Мен бу юз муштоқидурмен, боғу бўстонким бўлур,
Бўлмасун насрину лола арғивон сизсиз манга.

Мен Атоиймен Ҳусайний, ҳусн ичинда сен Ҳасан
Қарбалодур равзаи боғи жинон сизсиз манга.

* * *

Сенсиз бу жаҳон айши аламдур манга, эй дўст,
Шодлиғи ҳам меҳнату ғамдур манга, эй дўст.

Лутфу карамингни сен агар мендин аясанг,
Жавру ситаминг лутфу карамдур манга, эй дўст.

Дийдор ила қониъ эмас эрдим эса ҳажринг,
Бисёр жафо айлади камдур манга, эй дўст.

Қўнглум юзини жавр ила чун сендин уюрмон,
Охир неча бу жавру ситамдур манга, эй дўст.

Одамға сени ўхшата билмонки, парисен,
Нортек янгоқинг боғи Ирамдур манга, эй дўст.

Қўй қиссаи Жамшедни жоми илигиндин,
Гар бўлса даме мулкати Жамдур манга, эй дўст.

Оғзингға фидо жонки, табассум қилиб айтур,
Ҳар лаҳза Атоий не адамдур манга, эй дўст.

* * *

Юзунгни эй малоҳат хони, бир оч,
Тўя кўрсун сени бу мустаҳиқ оч.

Нетай мен ғамзанг илгиндинки ҳар дам,
Тегар жонимға кўз кўнглумни олғоч.

Гулистонда чиқор пироҳанингни,
Саботек ғунча бирла ўйна суймоч,

Бинафша қилди зулфунг бирла даъви
Эгилди бўйни елдин жўп еди коч.

Тиларсанким, жаҳон ошуфта бўлғай,
Замоне сунбулунгни гул уза соч.

Қаро сочинг кўнгулга келса, дермен,
Қароримғаки: бот бўл, бошинг ол, қоч.

Атой севгали оҳу кўзунгни,
Ани сайд этмади ҳеч кўзи қиймоч.

* * *

Дилбаро кел, келки шавқунгдин қарорим йўқтурур,
Тоқати ҳажру мажоли интизорим йўқтурур.

Эй масиҳим мен заифи хаста дилни бир нафас
Сўрмасанг ўлмактин ўзга кору борим йўқтурур,

Қилча жоним бор, қилай ҳиндуйи зулфунга фидо,
Чун бу савдода бегим, молу таворим йўқтурур,

Неча хоки роҳдек кўрсанг рақиблар кўзида,
Ҳақ билур, бир зарра кўнглумда ғуборим йўқтурур,

Итларинг чарлар мени кўргач эшикта, айб эмас
Ким улардин ўзга мушфиқ дўстдорим йўқтурур.

Эл юзинда боқма деб ҳардам юзумга сўйлагил,
Сен билурсен худ бу ишта ихтиёрим йўқтурур,

Улди ҳажрингдин Атоий, эй жафочи сангдил,
Демадинг бир кун, менинг ул хоксорим йўқтурур.

* * *

Юзунг то пардадин зоҳир бўлубтур,
Санамлар ҳусн даъвосин қўюбтур.

Зиҳи ишрат сенинг усрук кўзунгга,
Ки гулзор ичра хуш мажлис тузубтур.

Шакар оғзинг қошинда лаъл конин,
Менгинг ҳиндулари сақлаб турубтур,

Талошмиш ғунча оғзинг бирла торлиқ,
Сабо ўғрини оғзина урубтур.

Ўта чиқти бағирдин тийри ғамзанг,
Вале пайкони жонда ўлтурубтур.

Фироқингнинг магарким жони йўқтур
Мени сенсиз тирик мундоқ тутубтур.

Атойиға емак, ичмак керакмас,
Ки ҳажринг илгида жондин тўюбтур.

* * *

Ул санамким, сув ёқосинда паритек ўлтурур,
Ғояти нозуклугиндин сув била ютса бўлур.

То магарким салсабил обина жавлони қила,
Келди жаннат равзасиндин оби кавсар сори ҳур.

Ул иликким сувдин ориқтур, юмас они суда,
Балки сувни пок бўлсун деб илиги бирла юр.

Эмди билдим рост эрмиш, балки кўрдум кўз била,
Улки дерлар сувқизи гаҳ-гоҳ кўзга кўрунур.

Қошларинг ёсин Атоий кўргали ҳусн ичра тоқ,
Субҳидам меҳробларда сураи ёсин ўқур.

* * *

Манга сен бўлмасанг жон ҳожат эрмас,
Биҳишту ҳуру ризвон ҳожат эрмас.

Фироқингда кўзум ёши бор эркан,
Баҳору абри найсон ҳожат эрмас.

Юзунгдин шомлар зулфунгни йиғсанг,
Фуруғи моҳи тобон ҳожат эрмас.

Бўюнг сарву кўзунг наргис, юзунг гул,
Сенинг қошингда бўстон ҳожат эрмас.

Агар гашти лаби дарё қилурсен,
Кўзумга келки, уммон ҳожат эрмас.

Рақиб бирла мусоҳиб қилма бизни,
Қутургон итга сағбон ҳожат эрмас,

Атоийға бўсағангда ўрун бер,
Саройу кохи айвон ҳожат эрмас.

* * *

Манга жавр айлар ул дилбар ҳамиша,
Сучук тилдин ачиқ сўзлар ҳамиша.

Кезиб хуршеди ховар уйдин-уйга,
Юзундин шуълаи истар ҳамиша.

Кўзи қошиндин ўқ-ёни кетормас,
Кўнгуллар қушларин овлар ҳамиша.

Насими зулфидин юз рашк элтиб,
Ўзин ўтқа солур анбар ҳамиша.

Вафосиз сарв қоматлар ғаминдин,
Кўнгул япроқтайин тебрар ҳамиша.

Ажабтур, ўзлари севган кишини
Жафо бирла синар хўблар ҳамиша.

Атоий шеъринин лаззат қилур касб,
Ўшал лаб васфида шаккар ҳамиша.

* * *

Кел, эй дилбарки, бұстон вақти бұлди,
Гул очилди, гулистон вақти бұлди.

Қилай нола, боқиб гулдек юзунгга,
Чу булбулларға афғон вақти бұлди.

Гулу булбул бикин гулбунлар ичра,
Нишоту айши пинҳон вақти бұлди.

Ұқуб гул бахтини мажлисда ҳар дам,
Бўлуб сархуш, гул афшон вақти бұлди

Туруб маҳбуб олида муҳибқа,
Чу гул чоки гирибон вақти бұлди.

Муғаннийларға булбуллар бикин зор
Ҳазорон навъ алҳон вақти бұлди.

Бу дамким гул қилур булбулға алтоф
Атойға ҳам эҳсон вақти бұлди

САИИД АҲМАД

Темурийлар орасида бирмунча олимлар, шоирлар ва бошқа санъат аҳллари етишиб чиққани маълум. Темурзодаларнинг бир қисми тахт-салтанат эгаси бўлиб, давр-даврон сурган бўлсалар, баъзилари курашларда четга қоқилиб, абадий ғам-ҳасратларга мубтало бўлганлар. Амир Темурнинг набираси Сайид Аҳмад ибни Мироншоҳ талантли шоир, лекин шундай «бахтсиз» шаҳзодалар жумласидандир.

Сайид Аҳмаднинг отаси Мироншоҳ Темурдан илгари вафот этган. Сайид Аҳмад, давлат ва ҳарбий ишларга салоҳиятсизлигиданми, ё бўлмаса бундай ишларга қизиқсинмаслигиданми, ҳар нечук бирор вилоятга узоқ вақт ҳоким бўлиб тургани маълум эмас.

Бу шаҳзода амакиси Шаҳрух замонида фақир ва дарвишона ҳаёт кечирган.

Навойнинг хабар беришича, Сайид Аҳмаднинг ўзбекча ва форсча девони бор. Бироқ, улар бизгача етиб келган эмас. Шоирнинг бизга эсон-омон етиб келган асари унинг маснавий билан ёзилган машҳур «Таашшуқнома» (1435 ёки 1436 йилларда ёзилган) асаридир.

«Таашшуқнома» («Ошиқлик мактублари») ўзининг шакли, композицион тузилиши ва мазмуни эътибори билан Хоразмийнинг «Муҳаббатнома» сига ҳамда Хўжандийнинг «Латофатнома» сига (XIV асрнинг иккинчи ярми ёки XV асрнинг бошларида ижод этган) яқиндир.

«Таашшуқнома» ҳам «Муҳаббатнома» ёки «Латофатнома» каби бир ошиқнинг ўз маъшуқасига ёзган мактублари тарзида ташкил топган. «Таашшуқнома»нинг қўлёзма нусхаси Англиядаги Британия музейидадир. Ундан кўчирилган фотокопия нусхаси Ўзбекистон Фанлар Академияси Тил ва адабиёт институтида сақланади.

ТААШШУҚНОМА

(Парча)

КИТОБ САБАБИ

ушумда бир кеча кўрдум саҳаргоҳ,
Ки Мажнун бирла бўлдум йўлда ҳамроҳ.

Манга дедиким,— эй шўрида аҳвол,
Чиқар бошдин такаббур, қилма эҳмол.

Ки ошиқлар мақоми Қарбалодур,
Кишиким бўлди ошиқ, мубталодур.

Чу сен ҳам мубтало бўлмишсен охир,
Жафодин гул тикин сўлмишсен охир.

Бу йўлда қўй сару сомон, адам бўл,
Агар васл истасанг, собит қадам бўл.

Тахайюл бирла назм эт бир ҳикоят,
Вале неъмат қошинда қил ривоят.

Ҳикоятким таашшуқнома бўлғай,
Улуғлар қошида аллома бўлғай.

Иккинчи номасин айтур

Нигоро, олди кўнглум юзунг оли,
Қилодур қасди жон ҳам кўзунг оли.

Отиб ғамза ўқин пайваста қошинг,
Юрагим қон қилур пайваста қошинг.

Жамолинг шамъиниким, ёндурурсен,
Қамуқ оламини ўтқа ёндурурсен.

Энгингда менгларинг мушки Хитодур,
Қаро зулфунг сари бормоқ хатодур.

Қуёшдур оразинг ё Муштаридур,
Ки жон бирла жаҳони муштаридур.

Висолинг завқин истаб, эй дилором,
Тан ичра топмади мискин дил ором.

Кўнгул қушини ишқинг қилди шунқор,
Бу ғамдин муддаилар бўлди шунқор.

Қарашма қилмоқ ичра қил ёрарсен,
Неким жонимға қилсанг, қил, ярарсен.

Анингким, ол юзинда холи бўлғай,
Қачон фитна қилурдин холи бўлғай.

Айтсалар санга ғамзангдин ўқ от,
Ани ўзгага отма, бизга-ўқ от.

Турубтурмен ўқунгнунг қаршусина,
Отар бўлсанг, тутармен қаршу сийна.

Чу тортармен ҳамиша ҳажр борин,
Санга айтай кўнгулда ҳарне борин.

Билурсенким, қулунгдурмен камина,
Карам қил, боқмағил қўлнунг камина.

Тўкар ҳардам фироқинг дийда қони,
Менингдек бир дағи ғамдида қони?

Кўнгулда гарчи ҳажринг доғи бордур,
Валекин васл умиди доғи бордур.

Нечаким ғамдамен, эй қадди шамшод,
Бўлурмен ҳар қачон кўрсам сени шод.

Тараҳҳум бу гадоға қилғин охир,
Йўқ эрса, ўлгуси қайғудин охир.

Улодур Сайди Аҳмад, қил яроғин,
Анинг бори бир ишига яроғин.

Эшитгил бу ғазални чун Ироқий,
Ажам созин тузуб, айтай Ироқи.

ҒАЗАЛ

Вафо боринда эй шўхи суманбар,
Жафо кўп қилма охир эй санавбар.

Латофат бирла нозуклук ичинда,
Белингдур сочу сочинг мушку анбар.

Агар оҳ урсам, оҳим шуъласиндин
Эзилгай Қоф, эригай кўҳи Хайбар.

Кўнгулнунг лавҳида ишқинг сифотин
Битибтурлар азалдин ўқуб азбар.

Унутмайдур баён Сайди суюнур,
Неча жавру жафо кўп қилса дилбар.

сўзнунг хулосаси

Кел эй соқи, кетургил бодау жом,
Ичоли май ба ёди Аҳмади Жом.

Маеким, руҳ андин маст бўлгай,
Муҳаббат кўйида сармаст бўлгай.

Хуморимизни ул майдин ёзали,
Мудом ичмаганин не деб ёзали.

Билурсенким, жаҳоннинг йўқ бақоси,
Бақоси йўқ жаҳонга не бақоси.

Таҳаммул яхши иштур пеша қилмоқ,
Тахайюл бирла ҳам андеша қилмоқ.

ОЛТИНЧИ НОМАСИН АЙТУР

Аё ҳусну малоҳат ичра фохир,
Не бўлдиким, нуттунг бизни охир.

Сочингдур лайлатул-қадру юзунг ой,
Бўюнг тўбию ҳуснунг жаннаторой.

Сенинг ишқинг бало бўлғайму, эй дўст?
Бало десам, раво бўлғайму, эй дўст?

Ёвуз кўзлар юзунгдин дур бўлсун,
Жамолингдин жаҳон маъмур бўлсун.

Тишингнинг васфини ҳар хом билмас,
Гуҳарнинг қадрини чун ом билмас.

Кулар гул кўрса чеҳранг шодлиқтин,
Суюнур сарв ҳам озодлиқдин.

Қиёмингдин қиёмат қўпқусидур,
Ўтурсанг, фитна ҳам ўлтурғусидур.

Ярошур ноз ила сизга ўтурмоқ,
Кўнгуллар хирманиға ҳам ўт урмоқ.

Юзунгдур наргису гулдур янгоқинг,
Магар оби муаллақдур сақоқинг.

Иликингдур яди байзо нишони,
Ки бордур ҳақ таолодин нишоне.

Мунаввардур юзунгдин барча офоқ,
Муаттардур сочинг исидин учмоқ.

Жафо оз қилсангиз не бўлғай, эй жон?
Билурсизким, вафосиздур бу даврон.

Очунда қулсизин султон хуш эрмас,
Нечукким, дарди бедармон хуш эрмас.

Сулаймонсен, шаҳо, мен бир қоринча,
Дуогўмен санга то жон боринча.

Фироқинг зулмидин дод истарам, дод.
Рақибинг дастидин фарёд-фарёд.

Эшиткил айтайин кўнглум ниёзин,
Қўбуз қўбсаб, тузуб ушшоқ созин.

ҒАЗАЛ

Иноят чоғидур, эй ёр, эй ёр,
Ки кўп қилди жафо ағёр-ағёр.

Ёзуқсиз тўкмагил қонимни охир,
Билурсенким, эмас хунхор-хунхор.

Бўлур ўз хижлатидин ҳайрат олиб,
Кўруб ҳуснунгни дар гулзор гул зор.

Бўлур мушкин нафаснинг ҳасратиндин
Қачон бўлғуси ҳар аттор-аттор?

Аё Сайди, санамлар машрабиндин,
Тамаъ тутма вафо зинҳор-зинҳор.

СЎЗНИНГ ХУЛОСАСИ

Кел, эй соқи, кетур жоми пур аз май,
Ки ғамларни кўнгуллардин қилур тай.

Ичоли ул бути айёр бирла,
Қароқлари қароқчи ёр бирла.

Ки кечти бевафо бу умр елтек,
Боришали анинг бирла бу элтек.

Таҳаммул яхши ишдур пеша қилмоқ,
Тахайюл бирла ҳам андеша қилмоқ.

ЕТТИНЧИ НОМАСИН АЙТУР

Аё жоду қароқлиқ ишва пардоз,
Қилур зулфунг сари жон қуши парвоз.

Жамолингдин мунаввардур чароғим,
Юзунг олида ўлмактур яроғим.

Қуёш ҳуснунг кўруб, эй моҳи тобон,
Хижолат топтию бўлди ярақон.

Қачонким лаълингиз бўлса шакарханд,
Набот эрнинг қошинда сув бўлур қанд.

Дудоғинг чун эрур ширинтар аз жон,
Киши дегайму они оби ҳайвон.

Шаҳо, пайваста қошинг қиблагоҳи —
Эрур жону кўнгулнинг саждагоҳи.

Қошинг чун ёйу кирпукларинг ўқтур,
Қарашманг худ бaсе элни тузубтур.

Фироқингдин кўнгул девона бўлди,
Очунда ушбу сўз афсона бўлди.

Тилармен туну кун субҳи висолинг,
Кўзумдин лаҳзае кетмас хаёлинг.

Кўнгулдин дарду меҳнат бори кетмас.
Этокингга иликим чунки етмас.

Манга сенсиз керакмас танда жоним,
Чу сенсен мунису жону жаҳоним.

Малаксен ё пари ё ҳур ё нур,
Ки олам барча сендин бўлди маъмур.

Камина чокаринг қуллуқчисидур,
Азизу қайсару хоқону фағфур.

Кўнгул меҳрингни сақлар жон ичинда,
Сенингдек жон қани даврон ичинда?

Қамуқ олам сенинг бирла хуш, эй жон,
Ки сенсиздур тириклик нохуш, эй жон.

Салотинлар қачонким бўлса пайдо,
Мубоҳ ўлур гадоларга тамошо.

Ижозат бўлса, эй султони хўбон,
Ўқуйин бу ғазални дар сифоҳон:

ҒАЗАЛ

Бегим, сўзким сочинг васфинда борди,
Ривоят қилгучилар қилни ёрди.

Энгингни кўрди ёқут, аз хижолат,
Ғаҳе сарғордию гоҳе қизорди.

Қилур эрди ўзини мушк таъриф,
Менгингни кўрдию юзи қарорди.

Эшитти чун ақиқ эрнинг сифотин,
Ўзиндин яхшилиқ отин кеторди.

Қабул қилсанг не бўлғай кўнглум, эй жон.
Бу мискин келмаку бормоқдин орди.

Анинг бирла мени кўргаймусен тенг?
Сўнгаким ушбу ҳасратдин қоворди.

Қўрунма кўзга, дединг — ўлтурурмен.
Қошингдин кетмади Сайди, қошорди.

СЎЗНУНГ ХУЛОСАСИ

Кел, эй соқи, кетургил май...
Қи қолмас дунйида ҳеч киши боқи.

Билурсенким кечар айём охир,
Ўзунгни қилмағил бадном охир.

Таҳаммул яхши ишдур пеша қилмоқ,
Тахайюл бирла ҳам андеша қилмоқ.

АЛИШЕР НАВОЙ
(1441—1501)

Ў

збек адабиётининг бутун тарихи Алишер Навоий номи билан боғланган. XV асрда яшаган шоир Навоий X аср билан XX аср ўртасида бизнинг адабиётимизнинг энг марказий сиймоси бўлиб қолди.

Алишер Навоий 1441 йил 9 февралда Ҳирот шаҳрида дунёга келди. Навоий аجدодлари теурийлар саройи олдида катта обрў қозонган давлат арбоблари эдилар. Алишернинг отаси Ғиёсиддин Кичкина Сабзавор шаҳрининг ҳокими ҳам бўлган. Алишер Ҳусайн Бойқаро билан мактабда бирга ўқиди. Лекин Шоҳрух ўлимидан (1449) сўнг мамлакатда юз берган ички низолар туфайли Алишернинг оиласи вақтинча Ироққа кўчиб кетади. 1452 йилда

Алишер Ҳиротга қайтиб келиб, ўқишини давом эттирди. Бошида зийраклик юлдузи порлаган Алишер жуда ёш чоғидаёқ ўзбек тили ва адабиёти билан бир қаторда, форс-тожик, араб тили ва адабиётларини чуқур ўргана бошлайди. У бадний адабиёт билан чекланмасдан, замонининг энг маданий ва олим кишилари мураббийлигида фалсафа, тарих, адабиётшунослик, музыка, рассомлик, хаттотлик билан ҳам жиддий шуғулланади.

Алишер 15 ёшидаёқ шоир сифатида шуҳрат қозонди ва икки тил — ўзбек ва форс-тожик тилида шеър ёзгани учун уни «Зул-лисонайн» («Икки тилли») шоир деб атайдилар. Алишер ўзбекча шеърларида «Навой» ва форс-тожикча шеърларида «Фоний» тахаллусини қўллайди. Ҳар икки тилда ҳам гоят гўзал лирик асарлар яратади.

1456 йилда Навоий Хуросон подшоси Абулқосим Бобир хизматига киради. У ўлгач, 1464 йилда Машҳаддан Ҳиротга келади. Бу ерда кўпгина шоирлар ва олимлар билан танишади. Бироқ, мамлакатнинг ҳукмдори бўлган Абусайд мирзодан ҳеч қандай илтифот кўрмайди. Аксинча, Абусайд мирзо Навоийдан хавфланиб, унинг 1466 йилда ўзига қарши исён кўтарган бадахшонликларга яқинлиги туфайли Самарқандга сургун қилади. Навоий Самарқандда ҳам ўз билимини чуқурлатишда, халқ турмушини ўрганишда, ижод қилишда давом этади, у ердаги энг йирик олим ва шоирлар, ҳунарманд ва косиблар билан дўстлашади. 1469 йилда Абусайд мирзо ўлиmidан кейин Ҳусайн Бойқаро Ҳирот тахтига чиққандан сўнг, Навоий Ҳиротга қайтади. Навоий Ҳирот йўлида экан, ўзининг эндигина тахтга ўтирган мактабдошини табриклаб, «Ҳилолия» номли қасида ёзади.

Ҳусайн Бойқаро ёшликдаги дўсти Навоийни яхши қарши олиб, уни муҳрдорлик лавозимига кўтаради. Шу кездан бошлаб, Навоий мамлакатнинг сиёсий-маданий ҳаётида фаол қатнашади. Ҳар тадбирда халқ манфаатини кузатган Навоий тез фурсатда мамлакатнинг ишончли давлат арбоби сифатида шуҳрат қозонади. Нечундир Навоий бу лавозимда кўп турмайди, истеъфо бериб

муҳрдорлик лавозимидан бўшайди. Бироқ мамлакатни идора қилишда донишманд бир вазирга эҳтиёж сезган Ҳусайн Бойқаро Навоийнинг қаршилигига қарамай, 1472 йилда уни ўзига бош вазир қилиб олади. Энди Навоий мамлакатнинг бошлиғи сифатида Хуросон ўлкасида халқ хўжалигини тараққий қилдиришга қаттиқ бел боғлади, фан, санъат ва адабиётнинг қудратли ҳомийси, Шарқнинг буюк меценати бўлди. У Урга Осийё, Афғонистон, Эронистон, Ҳиндистон ва бошқа ўлкалардаги файласуфлар, шоирлар, рассомлар, архитекторлар, музикашунослар, хаттоғлар ва бошқа санъат аҳллариини Ҳиротга тўплаб, уларга ҳомийлик ва ғамхўрлик қилди. Ҳирот Навоий туфайлидан Шарқ маданияти гуллаган сўнги замин бўлди.

Навоий Ҳусайн Бойқаронинг вазирини экан, бюрократик давлат усул идорасини халққа яқинлаштириш бобида ҳам жиддий ишлар олиб борди. Порахўр амалдорларни давлат ишларидан ҳайдади, давлат солиқларини мумкин қадар қисқартиб, деҳқон ва касиблар оммасига енгилликлар берди. Темурийларнинг мамлакат ва халқ учун хонавайронлик ва қашшоқлик келтирувчи мантиқсиз тахт талашларига хотима беришга тиришди.

Навоийнинг бу зайлдаги инсонпарвар ва мамлакатпарвар фаолияти саройдаги қора гуруҳнинг унга қарши ёпирилиб ҳужум қилишига сабаб бўлди. Сарой аҳлининг пасткашликларидан зериккан Навоий 1476 йилда истеъфо бериб вазирликдан бўшашига мажбур бўлади.

Шу кундан эътиборан Навоий ўн бир йилгача давлат ишларига расмий аралашмайди, ўзининг энг севган иши — адабий, илмий ишлар билан жиддий равишда машғул бўлади. Бу «танаффус» Навоий истеъфодининг барқ уриб гуллаган давридир. Алишер Навоий ижодининг дури, гавҳари саналган «Хамса» — «Ҳайратул-аброр», «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» «Сабъаи сайёр» ва «Садди Искандарий» дostonлари — жаҳон адабиётининг сира ўлмас нодир асарлари шу «танаффус» даврида яратилган.

«Хамса» Навоий ижодининг, шу билан бирга ўзбек классик адабиётининг, энг юксак чўққисидир. Бу асар шоирнинг улуг санъаткор, мутафаккир ва буюк давлат арбоби сифатида ўз олдига қўйган ғояларини намойиш қиладиган ажойиб саҳнадир.

Навоий лириканинг турли жанрларида ғоят гўзал асарлар яратади. У сочилиб ётган ғазал, рубоий, мухаммас, мусаддас, мустазод, соҳийнома каби лирик асарларини тўплаб, улкан бир девон ҳолига келтиради. «Ғароибус-сиғар» («Болалик ғаройиботлари»), «Наводируш-шабоб» («Ешлик нодирликлари»), «Бадойилул-васат» («Ўрта ёш бадиалари»), «Фавондул-кибар» («Қариллик фойдалари») номлари билан тўртга бўлинган бу улуг девоннинг умумий номи «Ҳазойинул-маоний» («Маънилар хазинаси») дир. Бу тўпламлар сўнгги вақтларда «Чордевон» номи билан шуҳрат қозонгандир. Инсон руҳий ҳолатларининг ғоят гўзал ва ранг-баранг тасвирлари, киши ақли, закосининг нозик бадийи фодасидан иборат бўлган бу шеърлар Навоийнинг ўз таъбири билан айтганда: «Соҳиб назарлар кўзига маҳбуброқ ва аҳли диллар кўнглига марғуброқ бўлуб, ҳурмати ғоятдин ва шуҳрати ниҳоятдин ўтди».

Навоийнинг олижаноб халқпарвар ғояларига зид бўлган сарой фитначилари шоирнинг пойтахт Ҳиротда туришини ўзлари учун жуда хавфли санайдилар. Пойтахтдан четлатиш мақсадида, Навоий 1487 йили Астрободга ҳоким тайин этиш ниқоби остида Ҳиротдан сургун этилади. Навоий Астробод ҳокимлиги лавозимида кўп турмайди, икки йилда шоҳга истеъфо бериб, яна Ҳиротга қайтишга эришади. Бу ерда давлат ва сиёсат ишларига расмий аралашмай, то умрининг сўнгги кунларига қадар адабий-ижодий ишлар билан шуғулланади. Жумладан, «Насоимул-муҳаббат», «Хамсатул-мутаҳаййирин», «Мажолисун-нафоис», «Мизонул-авзон», «Муҳокаматул-луғатайн», «Лисонут-тайр», «Маҳбубул-қулуб» каби асарларини ёзади; олти минг байтни ўз ичига олган форс-тожикча девон тузади.

Алишер Навоий 1501 йил 3 январда Ҳирот шаҳрида вафот этади. Унинг дафн маросимига Ҳиротнинг барча халқи қатнашди ва етти кунгача мотам тутади.

Улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоий ўзбек классик адабиётининг гениал намояндаси ва ўзбек адабий тилини юксак поғонага олиб чиққан буюк сиймодир.

ХАЗАЙИНУЛ-МАОНИИ

(«Чордевон»дан лавҳалар)

Ғ А З А Л

Кўргали ҳуснунгни зору мубтало бўлдум санга,
Не балолиғ кун эдиким, ошно бўлдум санга.

Ҳар неча дедимки кун-кундин узай сендин кўнгул,
Ваҳки, кун-кундин батаррак мубтало бўлдум санга,

Мен қачон дедим: «Вафо қилгил манга» зулм
айладинг,
Сен қачон дединг: «Фидо бўлғил манга» бўлдум
санга.

Қай пари пайкарға дерсен телба бўлдунг бу сифат,
Эй пари пайкар, не қилсанг қил манга, бўлдум
санга.

Эй кўнгул, тарки насиҳат айладинг овора бўл,
Юз бало етмаски, мен ҳам бир бало бўлдум санга.

Жоми Жам бирла Хизр суйи насибимдур мудом.
Соқиё, то тарки жоҳ айлаб гадо бўлдум санга.

Гусса чангидин навое топмадим ушшоқ аро,
То Навоийдек асиру бенаво бўлдум санга.

* * *

Ҳусни ортар юзда зулфин анбар афшон айлагач,
Шамъ равшанроқ бўлур, торин паришон айлагач.

Юзни гуллардин безабму, бизни қурбон айладинг,
Ё юзунгга тегди қонлар, бизни қурбон айлагач.

Тиф ила пайконларинг етти кўнгул бўлғоч хароб,
Сув қуюб, тухм экинги, ул кишварни вайрон
айлагач.

Қон эмаским, ёпти гулгун ҳулла жаннат хозини,
Ишқ мақтулин шаҳид айларда урён айлагач.

Ошкор айлаб юзин кўзумни ҳайрон айлади,
Ёшурун олди кўнгул, кўзумни ҳайрон айлагач.

Жонда қўйғоч нақди ишқинг, қилди кўнглумни
ҳалок,
Ултурур маҳрамни султон, ганж пинҳон айлагач.

Эй Навоий, ишқ агар кўнглунгни мажруҳ этмади,
Бас недурким, қон келур оғзингдин афғон айлагач.

* * *

Эй насими субҳ, аҳволим дилоромимға айт,
Зулфи сунбул, юзи гул, сарви гуландомимға айт.

Буки лаъли ҳасратидин қон ютармен дам-бадам,
Базми айш ичра лаболаб бода ошомимға айт.

Ком талху бода заҳру ашк рангин бўлганин,
Лаъли ширин, лафзи рангин шўхи худкомимға айт.

Шоми ҳижрон рўзгоринг тийра невчун қилди деб,
Сўрмағил мендин бу сўзни, субҳи йўқ шомимға айт.

Ул пари ҳажринда нангу номким тарк айладим,
Кўнгул отлиғ ҳажр водийсида бадномимға айт.

Эй кароматгўй, ишим оғози худ исён эди,
Шамъи раҳмат партави етгайму анжомимға айт.

Йўқ Навоий бедил ороми ғам ичра, эй рафиқ,
Ҳолини зинҳорким, кўрсанг дилоромимға айт.

* * *

Оразин ёпқач кўзумдин сочилул ҳар лаҳза ёш,
Уйлаким пайдо бўлул юлдуз ниҳон бўлғоч қуёш.

Қут бир бодому ерим гўшаи меҳроб эди,
Ғорати дин этти ногаҳ бир балолиғ кўзу қош.

Бу дамодам оҳим ифшо айлар ул ой ишқини,
Субҳнинг бот-бот дами андоққи айлар меҳр фош.

Бўсаи қилмас мурувват асру қаттиқдур лабинг,
Десам оғзи ичра айтур лаъл ҳам бор навъи тош.

Навокинг кўнглумга киргач жон талашмоқ бу
Экин,
Қим қилур пайконини кўнглум била жоним талош.

Умри жовид истасанг фард ўлки, бўстон хизридул
Сарвким даъб айлади озодалиғ бирла маош.

Қоши оллида Навоий берса жон айб этмангиз,
Ғар будур меҳроб, бир-бир қўйғусидур барча бош.

* * *

Навбаҳор айёми бўлмиш, мен диёру ёрсиз,
Булбул ўлғондек хазон фасли гулу гулзорсиз.

Гоҳ сарв узра, гаҳи гул узра булбул нағмасоз,
Ваҳки, мен, мен гунгу лол ул сарви гул рухсорсиз.

Тонг эмастур гар диёру ёрсиз озурдамен,
Ким эмас булбул гулу гулзорсиз озорсиз.

Равза ашжори ўтундур, гуллари жонимға ўт,
Мумкин ўлса анда бўлмоғлиғ даме дилдорсиз.

Май чу бердинг, зулф ила банд эт мени, эй
муғбача,
Ким хуш эрмас муғ била ичмак қадаҳ зуннорсиз.

Топмадуқ гул ранг жоми беҳумор, эй боғбон,
Ваҳки, бу гулшан аро гул бутмас эрмиш хорсиз.

Аҳли зуҳд ичра Навоий топмади мақсадға йўл,
Вақтингизни хуш тутунг, эй жамъким, хумморсиз.

* * *

Мен жаҳондин кечтиму кечмас менинг жонимдин эл.
Мен илик жондин юдум, чекмас илик қонимдин эл.

Тўш-тўшумдин баски расволиғ ўти лов-лов ёнар,
Ҷар тараф йўлдин чиқорлар ўтсалар ёнимдин эл.

Бахтим уйқусиға гўёким сурудердур ҳазин,
Кўйида буким уюмас ҳар тун афғонимдин эл.

Тонимаслар бир-бирин ёққон мазаллат гардидин,
Сўргали ҳолим кириб чиққунча вайронимдин эл.

Менда тумори жунундек печ, ваҳким, беҳабар
Ҷар тараф кўнглумда қонлиғ доғи пинҳонимдин эл.

Истарам. эй Хизр, келгаймен қилиб жон бирла тавф,
Қаъбаи кўйин хабар топқунча борғонимдин эл.

Эй Навоий, қилмағайлар айб агар девонамен,
Ул пари васфин ўқуғен сойи девонимдин эл.

* * *

Меҳр кўп кўргуздум, аммо меҳрибоне топмадим,
Жон базе қилдим фидо, ороми жоне топмадим.

Ғам била жонимға еттим ғамгусоре кўрмадим,
Ҳажр ила дилхаста бўлдум, дилситоне топмадим.

Ишқ аро юз минг маломат ўқиға бўлдум нишон,
Бир камон абрўда тузлуқдин нишоне топмадим.

Кўнглум ичра сарв ўқдур, ғунча пайкон, гул тикан,
Даҳр боғи ичра мундоқ гулситоне топмадим.

Ҳусн мулки ичра сендек шоҳи золим кўрмадим,
Ишқ кўйида ўзумдек нотавоне топмадим.

Кўп ўқудум Вомиқу Фарҳоду Мажнун қиссасин,
Ўз ишимдин булғажаброқ достоне топмадим.

Табъ ганжидин маони хурдасин, юз қатла ҳайф,
Қим нисор этмакка шоҳи хурдадоне топмадим.

Ул амон ичинда бўлсун, эй Навонӣ, гарчи мен,
Бир замон ишқида меҳнатдин амоне топмадим.

* * *

Баҳор бўлдию майли гул қилмади кўнглум,
Очилди ғунчау лекин очилмади кўнглум.

Юзунг хаёли била вола эрдим андоқким,
Баҳор келгану кетганни билмади кўнглум.

Гум ўлди боғда оғзинг хаёлидин, юз ваҳ,
Ки ғунчалар аро истаб, топилмади кўнглум.

Кўзумда жилва қилиб, кўнглум олмоқ истади гул.
Итинг изича ани кўзга илмади кўнглум.

Юзунг назорасида масту маҳв эди, яъни
Ки гул чоғида замоне ойилмади кўнглум.

Замона гулбунда ғунчадекдур эл кўнгли,
Аларға шукрки бори қотилмади кўнглум.

Навойй ғунча тилаб, кўнглум оғзин этти ҳавас,
Агарчи топмади, лекин янгилмади кўнглум.

* * *

Гул чоғи ҳар гулга бир булбул тараннум кўргузуб,
Тоза қонлиғ доғ ила кўнглум қуши афғон тузуб.

Бўлди бир гул ҳажридин жисмим очилғон гул киби,
Жузв-жузвин баски тишлаб-тишлаб олмишмен
узуб.

Ҳажринг оҳи ҳам кўнгулни бузди-ю ҳам қўзғади,
Ел анингдекким совурғай ғунча ажзосин бузуб.

Заъфдин буким, йиқилмишмен қилурмен пой бўс,
Сарвдек оллимда қаддингнинг хаёлин турғузуб.

Мултафит булбулға сен эй гул, тиканга ёндашиб,
Ваҳ, неча ўлтургасен ҳар лаҳза они тирғузуб.

Дайр пири илгидин май дурди истармен валеқ
Рози эрман ичкали зоҳид ридосидин сузуб.

Эй Навоий, умр ўтар елдек ўзунгни шод тут,
Елга етмақ мумкин эрмастур чу суръат кўргузуб.

* * *

Эй сабо, ҳолим бориб сарви хиромонимға айт,
Йиғларимнинг шиддатин гулбарги хандонимға айт.

Буки, онинг аҳду паймонида мен ўлсам доғи,
Яхши фурсат топсанг ул бад аҳду паймонимға айт.

Буки, онинг зулфи зуннорида диним ҳосили,
Қуфр ила бўлмиш мубаддал номусулмонимға айт.

Буки, қилмишмен жаҳону жонни онинг садқаси,
Юз туман жону жаҳондин яхши жононимға айт.

Буки, юз жон садқаси қилсам пушаймон бўлмоғум,
Васлиға бир ваъда қилгондин пушаймонимға айт,

Буки, юз минг фитна кўзлук бўлса пайдо онсизин,
Қилмоғум наззора ҳаргиз кўзи фаттонимға айт.

Буки чок айлаб ёқо усрук чиқар эл қасдиға,
Мен ўлуб эл жон топар, бебоки нодонимға айт.

Даҳр боғи гулларин ҳуснин вафосиз эрканин
Юзи гул, жисми суман, кўйи гулистонимға айт.

Эй Навоий, ҳеч гулшаннинг сенингдек хушнаво
Булбули йўқ эрканин шоҳи сухандонимға айт.

* * *

Кўруб дардим тараҳҳум қилмадинг ҳеч,
Тўкуб ашким табассум қилмадинг ҳеч.

Фироқинг ўти ичра неча йиғлаб,
Фигон чектим, тараҳҳум қилмадинг ҳеч.

Жаҳонга оҳу ашким солди ошуб,
Бу тўфондин таваҳҳум қилмадинг ҳеч.

Сўзунг шавқидин эрдим хаста умре,
Сўрарға бир такаллум қилмадинг ҳеч.

Мусаллам ишқ, эй кўнглум, сангаким,
Кўруб зулмин тазаллум қилмадинг ҳеч.

Муҳаббат аҳли қисмин невчун, эй чарх,
Қилиб меҳнат, танаъум қилмадинг ҳеч.

Навой сори, эй даври мухолиф,
Наво савтин тараннум қилмадинг ҳеч.

* * *

Ҳажрдин асру ҳазинман, соқиё, тутқил қадаҳ,
Ҳар неча соғар тўла бўлса, тўло тутқил қадаҳ.

Гар анинг нўш айларидин ожиз ўлса аҳли базм,
Жамъ этиб борини бир йўли манго тутқил қадаҳ.

Қоний ўлмон бир қадаҳ бирлаки дардим саъб эрур,
Ҳар неча ложуръа нўш этсам яно тутқил қадаҳ.

Бир нафас маст ўлмасам ҳижрон ғами айлар ҳалок,
Жонима раҳм айлабон, баҳри худо, тутқил қадаҳ.

Гар муяссар бўлса базми васл, лутф айлар эсанг,
Қўй мени наззораға кўпрак анго тутқил қадаҳ.

Улу мен чун маст бўлдуқ ихтиёринг бордур,
Хилват айлаб бер ижозат элга ё тутқил қадаҳ.

Чун харобот ичра туштунг, чиқмоғинг душвор эрур,
Ихтиёринг йўқ ичиб, эй порсо, тутқил қадаҳ.

Хирқан зуҳдин Навоий қилди раҳн, эй майфуруш,
Қўйма ҳуш илгида они бенаво тутқил қадаҳ.

* * *

Дилрабо, сендин бу ғамким, менда бору кимда бор,
Фурқатингдин бу аламким менда бору кимда бор.

Мазраъи айшим кўкармайдур самуми оҳдин,
Йўқса ёшдин мунча намким менда бору кимда бор.

Қўйма миннатким юзумдек пок юз ҳеч кимда йўқ,
Бўйла ишқи пок ҳамким менда бору кимда бор.

Бор экин вобастаи тавфиқ йўқса, эй рафиқ,
Бу қадар шавқи ҳарамким менда бору кимда бор,

Қалби рўй андуд ила байъ этса васлин, эй кўнгул,
Доғдин мунча драмким менда бору кимда бор.

Бахт ул ой қасриға қўймоса дуди оҳдин,
Бу каманди хам бахамким менда бору кимда бор.

Эй Навоий, гарчи журмум кўптурур, лекин бу навъ
Хисрави соҳибкарамким менда бору кимда бор.

* * *

Дўстлар, аҳли замондин меҳр умиди тутмангиз,
Меҳри гардун бўлсалар кўз юзидин ёрутмангиз.

Гар шаҳ ўлсун, гар гадоким солмангиз юзига кўз,
Ёдини балким кўнгулга ҳар тараф ёвутмангиз.

Зулм ила юз чок қилгон танға гар марҳам ёқиб,
Буткорурбиз десалар ул захмларни бутмангиз.

Эл жафосининг малоли қилса бермон қасди жон,
Кўнглунгузни ғайри бекаслик била овутмангиз.

Уксуди эл майли мендин бир йўли, эй дарду ғам,
Гаҳ-гаҳи сиз бори боштин то қадам ўксутмангиз.

Ҳажр ўтин жонимға ёқтим кўрсангиз усрук мени,
Эмди, эй панд аҳли, дўзах ўтидин қўрқутмангиз.

Чун Навоий дашт тутти эмди зинҳор, эй вухуш,
Ким башар жинсини ул мажнун сари ёвутмангиз.

Қон ютуб умри жаҳон аҳлида бир ёр истадим,
Лекин ул камрак топилди, гарчи бисёр истадим.

Кимга ким жоним фидо айлаб соғиндим дам-бадам,
Эрмас эрди ёрлиқда чун вафодор истадим.

Билмадим олам элида йўқтурур мутлақ вафо,
Ваҳки, умри улча йўқтур соғиниб ёр истадим.

Улки, топилмас башар жинсида ваҳ ғафлат кўрунг,
Қим пари хайлида мен девонаи зор истадим.

Сирри ишқимни кўнгул кўз бирла фош этмак не
тонг,
Қалбу тар доманни мен чун соҳиб асрор истадим.

Шайх бирла хонақаҳдин чун ёруғлуқ топмадим,
Дайр пири хизматиға кўйи хаммор истадим.

Эй Навоий, чун рафиқи топмадим, бу ғуссадин
Ўзни бекаслик балосиға гирифтор истадим.

* * *

Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму дейин?
Кўнглума ҳар бирининг дарду балосинму дейин!

Кўзи қаҳринму дейин, кирпиги заҳринму дейин?
Бу кудурат ора рухсори сафосинму дейин?

Ишқ дардинму дейин, ким ҳажр заҳринму дейин?
Бу қатиқ дардлар аро васли давосинму дейин?

Зулфи доминму дейин, лаъли каломинму дейин?
Бирининг қайда яна бирининг адосинму дейин?

Турфа холинму дейин, қадди ниҳолинму дейин?
Мови кўнглак уза гулранг қабосинму дейин?

Чарх ранжинму дейин, даҳр шиканжинму дейин?
Жонима ҳар бирининг жавру жафосинму дейин?

Эй Навоий, дема қошу кўзининг васфини эт,
Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму дейин?

* * *

Мени ишқдин манъ этар сода шайх,
Дема сода шайх, айтким, лода шайх.

Май устидаги хасча қилмон ҳисоб,
Агар сув уза солса сажжода шайх.

Ёруғлуқ эмас мумкин андинки бор
Залолат тариқида афтода шайх.

Риё баҳри ичра тамаъ заврақин
Солибтур, асодин тутуб хода шайх.

Ёяр доми тазвир эл сайдиға,
Қилиб субҳадин дона омода шайх.

Ғазабда сабуъ, шаҳват ичра баҳим,
Агарчи эрур одамизода шайх.

Киран одами сонига қилса нўш
Фано дайрида бир қадаҳ бода шайх.

Иродатдин ўлғай эдим бандаси,
Агар топсам эрди бир озода шайх.

Эранлардин ўзни тутар гарчи бор,
Ўкуш зебу зийнат била мода шайх.

Навоий тилар сода юзлук йигит,
Не ғам гар ани манъ этар сода шайх.

* * *

Очмағай эрдинг жамоли олам оро кошки,
Солмағай эрдинг бори оламда ғавғо кошки.

Чун жамолинг жилваси оламға солди рустакез,
Қилмағай эрди кўзум они тамошо кошки.

Бўлмағай эрди кўзум ўтлуғ юзунг кўрган замон,
Ишқинг ўти шуъласи кўнглумда пайдо кошки.

Айлагач ишқинг балоси зор кўнглумни ҳазин,
Қилмағай эрдинг мени маҳзунға парво кошки.

Тушмағай эрди фирибомиз лутфунг билмайин,
Нотавон кўнглумга васлингдин таманно кошки.

Лутф ила кўнглумни васлингдин талабгор
айлабон,
Қилмағай эрдинг яна зулм ошкоро кошки.

Бевафолиғ англағач ишқингни кўнглум тарк этиб,
Қилмағай эрди ўзин оламда расво кошки.

Эмдиким девонау расвойи олам бўлмишам,
Васл чун мумкин йўқ ўлтургай бу савдо кошки,

Эй Навоий, бевафодур ёр, бас не фойда,
Нечаким десанг: агар, ёхуд, магар, ё кишки.

* * *

Кимга қилдим бир вафоким, юз жафосин
кўрмадим,
Кўргузуб юз меҳрким дарду балосин кўрмадим.

Кимга бошимни фидо қилдимки, бошим қасдиға
Ҳар тарафдин юз туман тиғи жафосин кўрмадим.

Кимга кўнглум айлади меҳру муҳаббат фошким,
Ҳар вафоға юз жафо онинг жазосин кўрмадим.

Кимга жонимни асир эттимки, жоним қатлиға,
Ғайр сори хулқу лутфи жон физосин кўрмадим.

Кимга солдим кўз қароу оқини ишқ ичраким,
Қон аро пинҳон кўзум, оқу қаросин кўрмадим.

Сен вафо ҳусн аҳлидин қилма таваққуъ, эй рафиқ,
Ким мен ушбу хайлнинг ҳусни вафосин кўрмадим.

Эй Навоий, тавба ондин қилмадим шайх оллида,
Ким бу ишда дайр пирининг ризосин кўрмадим.

* * *

Кеча келгумдур дебон ул сарви гулрў келмади,
Кўзларимга кеча тонг отқунча уйқу келмади.

Лаҳза-лаҳза чиқтиму чектим йўлида интизор,
Келди жон оғзимғаву ул шўхи бадхў келмади.

Оразидек ойдин эрканда гар этти эҳтиёт,
Рўзгоримдек ҳам ўлғонда қоронғу келмади.

Ул париваш ҳажридинким йиғладим девонавор,
Кимса бормуким анга кўрганда кулгу келмади.

Кўзларингдин неча сув келгай деб ўлтурманг
мени,
Ким бори қон эрди келган бу кеча сув келмади.

Толиби содиқ топилмас, йўқсаким қўйди қадам,
Йўлғаким аввал қадам маъшуқа ўтрў келмади.

Эй Навоий, бода бирла хуррам эт кўнглунг уйин.
Не учунким бода келган уйга қайғу келмади.

* * *

Ўн секиз минг олам ошуби агар бошиндадур,
Не ажаб, чун сарвинозим ўн секиз ёшиндадур.

Деса бўлғайким, яна ҳам ўн секиз йил ҳусни бор,
Ўн секиз ёшинда мунча фитнаким бошиндадур.

Ўн секиз йил дема, юз сексон йил ўлса, ўлдурур
Ҳусн шоҳи, ул балоларким кўзу қошиндадур.

Ҳайрат этмон ҳусни нақшидаки, ҳар ҳайратки бор,
Барчаси эзид таоло сунъи наққошиндадур.

Тан анга сийму ичинда тош музмар кўнглидин,
Ақлга юз ҳайрат ул ойнинг ичу тошиндадур.

Май кетур, эй муғки, юз ҳайрат аро қолмиш
Масиҳ,
Булъажабларким, бу эски дайр хуффошиндадур.

То Навоий тўкти ул ой фурқатидин баҳри ашк,
Ҳар қачон боқсанг, қуёш акси анинг ёшиндадур.

* * *

Гулшан ичра йўқтур оромим — дилоромим керак,
Сарву гулни найлайн, сарви гуландомим керак.

Гар парилар қуш киби рам қилсалар мен телбадин,
Ғам йўқ, ул шўхи пари пайкар менинг ромим
керак,

Офият қўйида маҳвашларга йўқтур нисбатим,
Ул муқаммир шева шўхи бода ошомим керак.

Қаъбада нолам ила дин аҳлига йўқ жуз нифоқ,
Дайр ичинда кофири бебоки худ комим керак.

Гул била савсан керакмастур манга, эй боғбон,
Зулфи сунбул атрлик рухсори гулфомим керак.

Эй харобот аҳли, расво кўнглум итмиш бу тараф,
Келмишам топиб сўроғ — ул ринди бадномим
керак.

Эй Навоий, хонақаҳда топмадим жуз тафриқа,
Хум киби майхонанинг кунжида оромим керак.

* * *

Эй кўнгул, душманлар онча макр ила фан
қилдилар,
Ким вафолиғ дўстни жонимға душман қилдилар.

Дуд бошимдин чиқар гўёки ҳижрон тошиндин
Еғдуруб ҳарён бу гунбаз узра равзан қилдилар.

Бошима жўлида соч эрмаски зоғ айлаб ғулу,
Захмлардин туъма истарга нишиман қилдилар.

Ҳажр шомидин осиб гардун қаро киз бўйнума,
Субҳ чок айлаб яқо ҳолимға шеван қилдилар.

Ўчмиш эрди ишқ ўти хасдек танимни дарду шавқ
Куйдуруб гўё бу туфроғ бирла равшан қилдилар.

Бода тутким, аҳли ҳикмат чарх бемеҳр эрканин
Жом даври хатлари бирла мубарҳан қилдилар.

Эй Навоий, Каъба тут ё дайрким аҳли жаҳон
Журму ғамдин бу ики манзилни маъман қилдилар

* * *

Эй пари, раҳм этки кўнглум зор эрур бечора ҳам,
Ишқу савдо даштида мажнун эрур овора ҳам.

Тандағи пайконлару ашким ёрутмас уйниким,
Дуди оҳимдин қорормиш собиту сайёра ҳам.

Захми кўп бағримни тикмак мумкин эрмас, эй
рафиқ,
Қим эрур юз пораю мажруҳ эрур ҳар пора ҳам.

Васли иқболи-ю мен ҳайҳотким рухсорини
Тоқатим йўқтур йироқтин қилғали наззора ҳам.

Ўйла сув қилди бало кўҳсорини оҳим ўти,
Қим олиб кўксумга урғунча топилмас хора ҳам.

Чарх макру фитнасини ғофил ўлманг зинҳор,
Чунки бу шоҳид баче фаттон эрур маккора ҳам.

Телбараб иттим Навоийдек жунун саҳросида,
Қилмади ёдимни ҳаргиз бир пари рухсора ҳам

* * *

Ердин ҳижрон чекар ушшоқи зор, эй дўстлар,
Неча тортай ҳажр чун йўқ менда ёр, эй дўстлар.

Ёр ишқин асрағил пинҳон дебон саъй этмангиз,
Ваҳ, не навъ этгум йўқ ишқни ошкор, эй дўстлар.

Ишқ бирла гар биров лофи вафою меҳр урар,
Ишвагарлар аҳдиға йўқ эътибор, эй дўстлар.

Айламанг бекаслиғимни таън бир кун бор эди,
Манда ҳам бир нозанин чобуксувор, эй дўстлар.

Ёрсиз вайронда қон йиғлармен, охир сиз қилинг
Ёр бирла гашти боғу лолазор, эй дўстлар.

Ёрсиз ифрот ила гар йиғласам айб этмангиз,
Ким эрур бу иш манга беихтиёр, эй дўстлар.

Дўстлуғ айлаб тутунг гаҳ-гаҳ лаболаб жомким,
Қасди жон қилмиш манга дарди ҳумор, эй дўстлар.

Май ичингким даҳр эли ичра кўп истаб топмадук
Аҳду паймонида бўлғон устивор, эй дўстлар.

Ёрингиз васлин ғанимат айлабон шуқр айлангиз,
Қим Навоий бўлди бекасликда зор, эй дўстлар.

Эй хуснунга зарроти жаҳон ичра тажалли,
 мазҳар санга ашё.
 Сен лутф била кавну макон ичида мавли,
 олам санга мавло.

Ҳарён кезарам телба сифат токи яшундинг,
 кўздин пари янглиғ,
 Мажнундин ўзин токи ниҳон қилмади Лайло,
 ул бўлмади шайдо.

Урён баданим захмлари ичра эмас қон,
 юз пора кўнгулдур,
 Бу равзаналардин қиладур ҳар бири яъни
 ҳуснунгга тамошо,

Ҳарён назарим тушса сен оллимда турубсен
 кўрмас вале агёр,
 Равшандурур ушбуки, эмас қобили аъмо
 наззоран байзо.

Ул нодирадинким, лақабин ҳур демишлар
 ҳуснунг эрур аҳсан,
Ул манзарадинким, отидур жаннати аъло,
 кўйюнг эрур аъло.

Зухд ичида топмади Навоий чу макоме,
 эмди қилур оҳанг,
Ким бўлғай улу бодаю бир турфа муғанний,
 мўғ кулбаси маъво.

Ҳар гавҳари туфроғ уза бир қатра сув янглиғ
 тушкач адам ўлғай.
Гар қилмаса ишфоқ этибон Хисрави Ғози
 назми сори парво.

МУХАММАС

Бўлмағай эрди жамолинг мунча зебо кошки,
Бўлса ҳам қилғай эдинг кўзлардин ихфо кошки,
Қилмағай эрдинг улус қатлин таманно кошки,
Очмағай эрдинг жамоли олам оро кошки,
Солмағай эрдинг бори оламда ғавғо кошки.

Эмдиким очтинг жамолу халқ ила бўлдинг ситез,
Кўргач они хайли ишқинг тортибон юз тиғи тез,
Қилдилар кўнглумни ҳижрон ханжаридин рез-рез,
Чун жамолинг жилваси оламга солди рустахез,
Қилмағай эрди кўзум они тамошо кошки.

Очғоч ул юз шуъласин маҳзун кўнгул топмай омон,
Бор эди ул шуълани кўрмак ҳамон, куймак ҳамон.
Саҳв эди сендин вафо қилмоқ таманно мен ёмон,
Бўлмағай эрди кўзум ўтлуғ юзунг кўрган замон.
Ишқинг ўти шуъласи кўнглумда пайдо кошки.

Чун сенинг ишқинг менга бўлди балойи ақлу дин,
Ваъдаи васл айладинг юз лутф ила, эй маҳ жабин,
Эмдиким, бўлдум гирифтoring қилурсен қатлу кин,

Айлагач ишқинг балоси зор кўнглумни ҳазин,
Қилмағай эрдинг мени маҳзунға парво кошки.

Кўнглум олғонда дединг, сендин дами айрилмайин
Жон нисорин айласа ишқ аҳли кўзга илмайин,
Дам-бадам лутфингни бўлмас эрди бовар қилмайин,
Тушмағай эрди фирибомиз лутфунг билмайин,
Нотавон кўнглумга васлингдин таманно кошки.

Кўнглум олдинг чеҳра бурқаъдин намудор айлабон,
Сўнгра жавринг не эди жонимни афгор айлабон,
Эй қуёш, аввал вафоу меҳр изҳор айлабон,
Лутф ила кўнглумни васлингдин талабгор айлабон,
Қилмағай эрдинг яна зулм ошкоро кошки.

Эй қоши ё, ишқинг ўқин кўнглум ичра беркитиб,
Дер эдинг қилғум вафо сарвақтингга гоҳи етиб,
Телбаратгач зулм қилдинг ваъда ёдингдин кетиб,
Бевафолиғ англағач ишқингни кўнглум тарк этиб.
Қилмағай эрди ўзин оламда расво кошки.

Васл савдосида менким бастаи ғам бўлмишам,
Уйлаким, Мажнун бало хайлиға ҳамдам бўлмишам,
Ваҳки, расволиққа оламда мусаллам бўлмишам,
Эмдиким, девонау расвойи олам бўлмишам,
Васл чун мумкин йўқ, ўлтурғай бу савдо кошки.

Дема кўнглум кош итса зулфи анбарсойида,
Ё агар жон маҳв бўлса лаъли шаккар хойида,
Ё магар бошим эмасму рахши хоки пойида,
Эй Навой, бевафодур ёр, бас не фойида,
Нечаким десанг: агар, ёхуд, магар, ё кошки.

МУСАДДАС

Дахр аро чун қайгусиз йўқ ҳеч ишрат, эй рафиқ.
Айш субҳин истама бешоми офат, эй рафиқ.
Ким эмас бир-бирдин айру нуру зулмат, эй рафиқ,
Шуълаи ишрат қани бедуд меҳнат, эй рафиқ,
Кимки васли ичра ёқсанг шамъи улфат, эй рафиқ,
Кўз тут ул шамъ ўтидин-ўқ доғи фурқат, эй рафиқ.

Бевафодур бу қадимий давр уза бу эски тоқ,
Кўрсанг анда нўши ишрат неши ғам зимнида боқ.
Ким ичарга васли жомин зоҳир этти иштиёқ
Ким анга талх этмади дарди фироқ охир мазоқ.
Васл соқий мумкин эрмас, чунки бедарди фироқ,
Зинҳор ул бода сори қилма рағбат, эй рафиқ.

Офият сарманзилидин ўзни маҳжур этмагил,
Хўблар кўйи сари майл улча мақдур этмагил,
Айласанг ул ой ғамидин ўзни ранжур этмагил,
Васли уммиди била кўнглунгни масрур этмагил,
Васл йўқким ишқ лафзин тилга мазкур этмагил,
Ҳар нафас кўрмай десанг юз навъ шиддат, эй
рафиқ..

Офият базмида гарчи жоми васлинг тўлмаса,
Зухд бедоди бошингдин бир нафас ўксунмаса,
Шайх айлаб юз жафо бир қатла узрунг қўлмаса,
Бўйла ўтлардин керак барги умидинг сўлмаса,
Гар солиб юз минг балоға мендек ўзни, бўлмаса
Ишқсиз бир дам санга ҳам сабру тоқат, эй рафиқ.

Айтмон бир сарв қадду моҳи рухсор истагил,
Айш сози, қотили шўхи ситамгор истагил,
Тош бағирлиқ раҳмсиз хунрези айёр истагил,
Лек дермен: даҳр аро ёри вафодор истагил,
Токи мумкиндур кезиб бир меҳрибон ёр истагил,
Бағри тошларни севарга қилма журъат, эй рафиқ.

Арзимас фикр айламакка даҳри беҳосил ғами,
Ҳулладек хилъат сўзи ё равзадек манзил ғами,
Бода ич десангки кеткай даври мустаъжил ғами,
Истабон қатлингни ногаҳ ишқнинг мушкил ғами,
Гар Навоийдек бошингға тушса бир қотил ғами,
Анда доғи кўргасен не бўлса қисмат, эй рафик.

МУСАММАН

Ҳар тараф азм айлаб ул шўхи ситамгор, эй кўнгул,
Тиғи ҳажридин неча бўлғайсиз афгор, эй кўнгул.
Чун сафар айлар эди бир қатла дилдор, эй кўнгул,
Дарди ҳажриға бўлуб эрдуқ гирифтор, эй кўнгул.
Бўйлаким таъриф этиб ғурбатни бисёр, эй кўнгул,
Шаҳру кишвардин маломат айлаб изҳор, эй кўнгул,
Айладинг ё, йўқмуким, айлар сафар ёр, эй кўнгул,
Ваҳки, бўлдуқ ёна ҳажри илгидин зор, эй кўнгул.

Аҳли ишқ ичра менга дарди фироқ ўлмиш насиб,
Бу эмас дардики они дафъ эта олғай табиб.
Ёрни ғурбат сари тарғиб этар ҳар дам рақиб,
Ваҳки, ул гул фурқатидин ўлгуси бу андалиб,
Чун сафар асбобини омода айлайдур ҳабиб,
Бир тараф гўё азимат қилғудекдур анқариб,
Ул худ айлар азм, мен ҳам хастадурмен, ҳам ғариб,
Гоҳ-гоҳи бўлғасен мендин хабардор, эй кўнгул.

Эй кўнгул, сен севдунг ул ойнию бўлди улфатим,
Ким тамошосиға кундин-кунга ошти ҳайратим,

Ул борур эмдию ўртар жонни доғи ҳасратим,
Шуъла гардунға чекар ҳар лаҳза сўзи фурқатим,
Гар десам ҳамроҳ борай заъф ичра кўптур шиддатим,
Йўқ турарға тоқату муҳликдур онсиз меҳнатим,
Не борурға қувватим бор, не турурға тоқатим,
Бизни бу ҳолатқа сен қилдинг гирифтор, эй кўнгул.

Ёр чун айлаб сафар паймону аҳдин синдурур,
Минг алам юз захмлиғ жонимға ҳар дам еткурур,
Гар десам ҳамраҳ борай табъида шиддат билгурур,
Бормасам ҳажри бало ўқи танимға ёғдурур,
Ҳар бирида бир суубатдурки, жонни куйдурур,
Бормоғим йўқ мумкину турсам фироқи ўлтурур,
Бора худ олмон туруб ҳам чун тирилгум йўқ турур,
Бас видонинг қилдим ондин қолма зинҳор, эй кўнгул.

Ҳар қаён борса рафиқу ҳамқадамким, бўлғасен,
Шодмони айш ё ранжури ғамким бўлғасен.
Ноумид ўлма гирифтори аламким бўлғасен,
Ўзни гум қилма азизу муҳтарамким бўлғасен,
Бил ғанимат итларидин неча камким бўлғасен,
Сен бўлурсен маҳрами рози ҳарамким, бўлғасен,
Маҳрами гар бўлмасанг, хуштур бу ҳамким, бўлғасен,
Итларига ҳамнишину соҳиб асрор, эй кўнгул.

Ул мусофир хайлиға итдек эришсанг хору зор,
Ранждин жонинг наҳифу тошдин жисминг фиғор.
Қайси мавзўники манзил айласа ул шаҳсувор,
Кеча тонг отқунча қилсанг посбонлиғ ихтиёр,
Солсанг ўзни ичкари, гар ғойиб ўлса пардадор,
Қувса чиқсанг, қувмаса дарғаҳ аро тутсанг қарор,
Ногаҳони гар бўлуб толиъ мусоид, бахт ёр,
Топсанг ул ой бирла сўзлашкунча миқдор, эй кўнгул.

Ҳажру фурқат андуҳидин телбалардек чекма ун,
Мастлардек сўз адосин қилма кўп айтиб узун,
Авли улким, оҳ ўтидин қилмасанг зоҳир тугун,
Этмасанг саргашталик дашт узра андоқким қуюн.
Боргоҳи айшида бир гўшада тутсанг ўрун,
Жаннат ойин базмига эл жамъ бўлмасдин бурун,
Илтимосим будурурким, барча элдин ёшурун
Қилғасен мискин Навоий дардин изҳор, эй кўнгул.

ТАРЖИЪБАНД

Эй кирпикн нешу кўзи хунхор,
Жонимни неча қилурсен афгор,

Лаълинг ғамидин кўнгулда эрди,
Ҳар қонки, сиришким этти изҳор,

Ҳайҳотки, ҳажринг илгидиндур
Жонимда алам, танимда озор.

Юзунгни кўруб мени рамида
Ишқ ўтиға бўлғали гирифтор.

Сен эрдингу мажлисим ҳарифи,
Ким еди ҳасад сипеҳри ғаддор.

Юз ҳасрат ила мени айирди
Васлингдин, аё хужаста дийдор.

Эмдики фироқ аро тушубмен
Топқунча яна ҳариф ё ёр.

Едингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис...

* * *

Билмонки юзунг паридек, эй жон,
Нечун яна кўздин ўлди пинҳон?

То бўлди юзунг ниҳон кўзумдин,
Ашк ўрнига тинмайин оқар қон.

Лутфунг била бир кун этмадинг ёд,
То тушти менга балойи ҳижрон,

Ваҳ, қони бурунги меҳру пайванд,
Гўё унутулди аҳду паймон.

Бахтим киби душман ўлдунг охир,
Бу дардга юз нафиру афғон.

Сендин менга чун ғараз сен ўқ сен,
Бас бўлди фиरोқу васл яксон.

Таҳқиқ чу англадимки, эмди
Васлингга етарга йўқтур имкон.

Едингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Ул дуржи ақиқу лаъли сероб
Жазъимдин оқиздилар дури ноб.

То жоми муҳаббатингни тортиб,
Кўнглумга етишти ишқдин тоб.

Ҳам дўстлар ўлди менга душман,
Ҳам тарки муҳаббат этти аҳбоб,

Сендин ажаб эрди бори, эй дўст,
Душманлар учун тузатмак асбоб.

Маҳрум қулингни маҳрам этса
Васлинг харамига ҳайи ваҳҳоб.

Кўюнгни қилай ўзумга қибла,
Қошингни этай кўзумга меҳроб,

Ёхуд етибон хумори ҳижрон,
Васлинг майи бўлди эрса ноёб.

Ёдингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Эй кишвари ҳусн узра ҳоким,
Хўблар бари ҳазратингга ходим.

Буздунг бу кўнгулни ложарам мулк
Вайрон бўлур ўлса шоҳи золим.

Ҳижрон мени чунки ўлтурвур зор,
Сен ҳам мадад этмагинг не лозим.

Ҳар нечаки, беиноят ўлуб,
Қилдинг мени бегуноҳ мужрим.

Уммид будурки, ёна тенгри
Қилса мени мақдамингга озим,

Иқбол киби туруб қошингда
Бўлсам яна хизматингга жозим.

Васлингга ғазал тафаккур айлаб,
Унутқамен ушбу байтником,

Ёдингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

ТАРКИББАНД

Манга зулм ўлди фалакдинки чу бўлдунг бемор,
Керак эрдик мен ўлсам бошинг узра ғамхор.

Шарбатинг эзсам эди шираи жоним қўшубон,
Ичурурга қилибон жаҳд неким мумкин бор.

Ҳам ғизо не керак эрдик тутуб оллингда,
Рағбат айларга десам эрди мулойим гуфтор.

Гаҳ бошингни тузатиб, гоҳ аёғингни ёпиб,
Эвуруб бошинга фарзандлиғ айлаб изҳор.

Гар қазо етса қилиб мунг ила оламини қаро,
Ёқа йиртиб этибон тош ила кўксумни фиғор.

Навҳалар тортибу наъшинг кўтариб эғнимга,
Бош яланг айлабу беҳудлуғ этиб мажнунвор.

Тарк этиб олам ишин қабринг уза сокин ўлуб.
Кўрсатиб элгаки не навъ керак эрмиш ёр.

Чора йўқтурки бу навъ эрмас экандур тақдир,
Мумкин эрмас киши тақдирға бермоқ тағъйир...

* * *

Дўстлар, даҳр вафосини хаёл айламангиз,
Буржу коҳиға тамаъ ғайри завол айламангиз.

Турфа маҳбубдурур умру вафоси йўқ анинг,
Андин истарга вафо фикри маҳол айламангиз.

Ҳар киши комил эрур, бас анга ҳақ бандалиғи,
Мундин ўзга тамаи касби камол айламангиз.

Йўқ жамол ичра вафо ҳусниға доғи бунёд,
Фарраи ҳусни бўлуб арзи жамол айламангиз.

Олами фони учун ранжу машаққат чекманг,
Мол учун ғам емангиз, фикри манол айламангиз.

Ишқ дардиға Навоий киби мағрур ўлманг,
Ўзни ҳар маҳваш учун шифтаи ҳол айламангиз.

Турк пири киби оламдин этакни силкинг,
Дўстдин ғайри таманнои висол айламангиз.

То саломат бу хатар манзилидин солиб гом,
Маъмани васлиға бўлғай тута олмоқ ором...

ҚИТЪА

*Махлуқ мулозаматидин танфир ва ғайри
ҳақ мулозаматидин таҳзир*

Кимки махлуқ хизматиға камар
Чуст этар — яхшироқ ушолса бели.
Қўл қовуштурғуча бу авлодур,
Қи анинг чиқса эғни, синса или.
Чун хушомад демакни бошласа кош,
Ким тутулса дами, кесилса тили.

* * *

*Камол касбига далолат ва нуқсонидин
изҳори малолат*

Камол эт касбким, олам уйидин
Санга фарз ўлмағай ғамнок чиқмоқ.
Жаҳондин нотамом ўтмак биайниҳ,
Эрур ҳаммомдин нопок чиқмоқ.

* * *

*Сўзга қулоқ солмоқ ва оғиз очмамоқ
гавҳарни териб, ўз гавҳарин сочмамоқ*

Қулоқда асра гаронмоя сўзнию фикр эт,
Ки дурсиз ўлса не бўлғусидур садаф ҳоли.
Сўзунгни доғи кўнгул ичра асрағилким, ҳайф,
Қим ўйла дуржни гуҳардин этгасен холи.
Бу дуржу икки садафни тўла дур этганга,
Зихи улувви гуҳар, балки гавҳари олий.

* * *

*Оз сўз демакнинг манфаатида ва кўп
сўзнинг мазарратида*

Навойи, тилинг асрағил зинҳор,
Десангким, емай даҳр ишидин фусус.
Назар қилки, ўқ оғзи тилсиз учун,
Қилур тожварлар била дастбус.
Неча тожвардур кесарлар бошин,
Чу ҳангомсиз нағма тортар хурус.

* * *

*Маъни аҳлидин гадолиғ башорати ва сурат
аҳлидин шоҳлиғ ишорати*

Аҳли маъни гуруҳида зинҳор,
Ҳеч ор айлама гадолиғидин,
Қим буларға гадолиғ ортуғдур,
Аҳли суратқа подшолиғидин.

* * *

*Шоҳни аждаҳога нисбат қилибтурурким,
ганж умиди ҳам ондин бору ранж бийми ҳам*

Жаҳон ганжиға шоҳ эрур аждаҳо,
Ки ўтлар сочар қаҳри ҳангомида,
Анинг коми бирла тирилмак эрур,
Маош айламак аждаҳо комида.

* * *

*Назмнинг байтлари ғариб маънилар била
ғарибхона дебтур, яъни доруш-шифоки,
мужиби шифо бўлғай*

Назмим ичра ғариб маънилар
Ғурабо хайлидин нишонадурур.
Анда ҳар байт неча маъни ила,
Байт эмаским, ғарибхонадурур.

Р У Б О И И

Йиллар тутубон шайх мақолотиға гўш,
Не кўнглума завқ етти, не жонима жўш,
Жонимға наво солдию, кўнглумға хуруш
Бир журъа била муғбачаи бодафуруш.

* * *

Юз меҳнату ғам кўнглума еткурди фироқ,
Жонимға балою дард ўқин урди фироқ,
Жисмимни фано ўтиға куйдурди фироқ,
Чун куйди, кулини кўкка совурди фироқ.

* * *

Олимда табиби чорасозим йўқтур,
Ёнимда рафиқи дилнавозим йўқтур,
Теграмда аниси жонгудозим йўқтур,
Бошимда шаҳи банданавозим йўқтур.

* * *

Ким кўрди экин жаҳонда оё хушлуғ,
То бир киши айлагай таманно хушлуғ,
Юз йилда агар бир ўлса пайдо хушлуғ,
Омода дурур ёнида юз нохушлуғ.

* * *

Йўқ даҳрда бир бесару сомон мендек,
Уз ҳолига саргаштаю ҳайрэн мендек,
Ғам кўйида хону мони вайрон мендек,
Яъники, алохону аломон мендек.

* * *

Зоҳид, санга ҳуру манга жонона керак,
Жаннат санга бўлсун, манга майхона керак,
Майхона аро соқию паймона керак,
Паймона неча бўлса тўла ёна керак.

* * *

Мунглуғ бошим остидағи тошимниму дей?
Тош устидағи ғариб бошимниму дей?
Ҳасрат суйидин кўзумда ёшимниму дей?
Ўлмақдин саъброқ маошимниму дей?

* * *

Кўз бирла қошинг яхши, қабоғинг яхши,
Юз бирла сўзунг яхши, дудоғинг яхши,
Энг бирла менгинг яхши, сақоқинг яхши,
Бир-бир не дейин боштин-аёғинг яхши.

Т У Ю Қ

Ераб ул шаҳду шакар ё лаб дурур?
Ё магар шаҳду шакар ёлаб дурур?
Жонима пайваста новак отқали,
Ғамза ўқин қошиға ёлаб дурур?

* * *

Жавр ўқин жонимга соқи ёзмади,
Васли жомидин хуморим ёзмади.
Қилки қудрат сабза хатлар ишқидин
Ўзга иш олимға гўё ёзмади.

* * *

Ё қошингдин неча бир ўқ кўз тутай,
Отки, ўтрисиға онинг кўз тутай.
Неча кўргач ўзга маҳвашлар қошин,
Янги ой кўрган кишидек кўз тутай.

* * *

Лаълидин жонимға ўтлар ёқилур,
Қоши қаддимни жафодин ё қилур.
Мен вафоси ваъдасидин шодмен,
Ул вафо билмонки қилмас ё қилур.

ҲАЙРАТУЛ-АБРОР

(Достондан парча)

УЧИНЧИ МАҚОЛАТ

Салтанат бобидаким... хисравлиқ ҳудин аларнинг хилофати бошига қўйдиким, адолатлари «айни»нинг чашмаи зулоли мулк бўстонин сероб қилғай...

Эй фалак авжидин ўтуб рифъатинг,
Ою қуёшдин чолнииб навбатинг.

Тахтинг ўлуб давлати жовид мулк,
Соая чатринг аро хуршед мулк.

Тож бошингдин бўлубон сарбаланд,
Тахт аёғингдин ўлуб аржуманд.

Симни алқобинг этиб муҳтарам,
Сиккаи қадрингга кавокиб дирам.

Хутбаи жоҳингни ўқуб Муштари,
Курсийн нуҳ пәя анинг минбари.

Меҳр бўлуб соя нишининг сенинг,
Ой юзида муҳри нигининг сенинг.

Мулки Сулаймон уза ишрат намой,
Бошингга солмай кўлака жуз ҳумай.

Маснади Жамшед уза айлаб мақом,
Топмай илигинг ўпарин ғайри жом.

Хотами адлингға сипеҳри баланд
«Рости-ю расти» била нақшбанд.

Хутбаи жоҳинг қадар иншо қилиб,
«Яъмуру бил-адл» ила туғро қилиб.

Ҳаққи солиб сояи раъфат санга,
Рўзи этиб тахти хилофат санга,

Айлади олингда бийикларни паст,
Даҳр забардастларин зер даст.

Халқни олингда қилиб нотавон,
Борчасиға айлади ҳукмунг равон.

Хизматинга элни забун айлади,
Қадларин олингда нигун айлади.

Бил муниким, сен доғи бир бандасен,
Кўпрагидин ожизу афгандасен.

Эрмас алар туфроғу сен нури пок,
Хилқат аларғау санга тийра хок.

Борча жавориҳ била аъзода тенг,
Сурати навъию ҳаюлода тенг,

Лек ҳунар ичра, камол ичра ҳам,
Хулқи хушу лутфи мақол ичра ҳам,

Ҳам равиши адлу ҳам инсоф аро,
Ҳилму ҳаёу бори авсоф аро,

Шаръ тариқида ибодатда ҳам,
Ҳақ йўлида тақви-ю тоатда ҳам,

Сен тушубон йўл наҳажидин йироқ,
Кўпраги сендин юрубон яхшироқ.

Буки санга тенгри бериб имтиёз,
Салтанат авжида қилиб сарфароз,

Тахтни шахсингга макон айлади,
Мулк уза ҳукмунгни равон айлади,

Мунда доғи қудратин ифшо қилиб,
Ҳикмат ила қатрани дарё қилиб,

Билдуруб элга ҳақу барҳақлигин,
Англатибон қодир мутлақлигин,

Лек бу иқболнинг ўтрусида,
Бўйла бийик мартаба қаршусида

Амр қилибдур неча хизмат санга,
Рўзи этибдур неча санъат санга,

Бири анинг неъматига шукр эрур,
Кимсаки, шукр айласа кўпрак берур.

Шукр қилиб айламасанг уштулум,
Дебдур ўзиким, «Лаазиданнакум».

Сўнгра раиятни вадойиъ деди,
Хуррам ани билки, бу ғамни еди.

Гарчики, ҳақ амри фаровон эрур,
Борчаси бир ёну бу бир ён эрур.

Бўлди раият галаву сен шубон,
Ул шажари мусмиру сен боғбон.

Қўйни шубон асрамаса ою йил,
Оч бўрилар туъмасидур бори бил.

Боқмаса деҳқон чаманин туну кун,
Нахли тарин англа қуруғон ўтун.

Бўрини доғи галадин дур қил,
Сув берибон боғни маъмур қил,

Ғам есанг ул гала манофиъ берур,
Боғ гулу меваи нофиъ берур.

Гала тугансау қуруса шажар,
Худ санга қолмас яна нафъу самар.

Истаса топшурғонини кирдигор,
Фикр қил ул дамки, жавобинг не бор?

Кўз оч, агар худ бор эсанг раҳшунос,
Иш равишин айла анингдек қиёс,

Ким не кишиким, санга маҳкум эрур,
Зулмунгга бечорау мазлум эрур.

Гарчики, йўқ шавкату сармоясн,
Сендин эрур ортуқ анинг пояси.

Негаки, чун ҳашр куни зулжалол,
Золиму мазлумни айлар савол.

Анга эваздур, санга шармандалик,
Анга бийиклик, санга афгандалик,

Тил чекиб ул ханжари пўлоддек,
Очилибон савсани озоддек.

Санга бинафша киби қадди нигун
Бош кўтара олмай уётдин забун.

Анда нишоту санга андуҳу ғам,
Ул санга андоқки, анга сен бу дам.

Ҳар не хато қилғонинг ўлғоч ҳисоб.
Бўлғусидур ҳар бирига юз азоб.

Тенгри бу дардингга даво айламас,
Ушбу жиҳатдинки, ҳақуллоҳ эмас.

Гарчи синуқ игна ҳақунносдур,
Бағринг аро ханжари алмосдур.

Қилмаса мазлум гунаҳинг биҳил,
Дўзах ародур ватанинг муттасил.

Афвин анинг тутмасанг уммид сен,
Билки томуғ ўтида жовид сен.

Кимга тикан бирла қилибсен ситез,
Урғусидур кўксунгга юз тиғи тез.

Кимки бўлур бир шараринг фош анга,
Дўзах ўти бўлғуси подош анга.

Кимгаки бир ришта етурдунг зиён,
Қатлинга ул риштани билгил йилон.

Эйки, қавий айлади давлат қўлунг,
Зулм сори тушти ва лекин йўлунг.

Зулмунг эмас эрди халойиққа кам,
Ким қиладурсен ани ўзунгга ҳам.

Зулм ўзунга фисқдур, эй ҳушёр,
Гум қил ани, бўлса санга хуш ёр.

Чунки фараҳ базмиға азм айладинг,
Айшу тараб азмиға жазм айладинг.

Қасрки, базм анда муҳайё бўлуб,
Зийнати фирдавси муалло бўлуб.

Пардалари риштаси эл жонидин,
Лаълию шингарфи улус қонидин,

Шамсаси эл моли била зарнигор,
Эл дуру лаъли била гавҳар нигор.

Хиштини масжид бузубон келтуруб,
Тошини эл марқадидин еткуруб.

Анда тузуб маснади шоҳаншаҳи,
Айшу тараб жоми учун муштаҳи.

Базмда соқилар ўлуб жилвасоз,
Аҳли ғино ҳар сори дастон навоз.

Ҳарнеки марғуби бўлуб нафснинг
Топилиб ул базмда бир йўқки, минг.

Тил бори ул дебки, демак хўб эмас,
Кўз кўрубон оники, матлуб эмас.

Арбададин ўзга эшитмай қулоқ,
Коми учун тутмай илик жуз аёқ.

Ҳою ғулудин бу нишотинг кун
Англамайин кимса муаззин уни.

Баски самон ғазалу қавлу савт,
Бўлубон ул кунги намоз элга фавт.

Аҳли вараъким, топиб анда вужуд,
Чанг рукуъ ичра суроҳи сужуд.

Улки бу тоат била тафзиҳ анга,
Нуқл бўлуб донаи тасбиҳ анга.

Токи қуёш жирми бўлуб нур пош,
Маҳфили айшингда бу янглиғ маош.

Шом жаҳон сафҳасин айлаб қаро,
Пардаи зулмат чу ёпиб эл аро.

Рост ярим тунга дегин ҳол бу,
Ҳам санга, ҳам хайлинга аҳвол бу.

Жом бу аҳволиннга қон йиғлабон,
Шамъ куюб, ашк фишон йиғлабон.

Қоқиб овуч санжу қилиб наъра кўс,
Кўкка чекиб нолау афғон хурус.

Сен чу бўлуб сархушу хилват гарой,
Анда қилиб ҳарне тилаб нафсу рой.

Базмдағи қорию гар худ йигит,
Майдин ўлуб ҳар бири бир телба ит.

Шайнда қоплондин агарчи фузун,
Нафс итининг илгида лекин забун.

Ҳар бириси юз тамаи хом аро
Ёйилибон кишвари ислом аро.

Ҳар сори бир маст ўлуб ором жўй,
Бир бути гулрухдин ўлуб ком жўй.

Мастлиқ уйқуси чу айлаб ҳужум,
Борча ўлукдек ётиб ул хайли шум.

Субҳ чу зоҳир қилиб анворини,
Ҳар ён очиб ламъаи рухсорини,

Ончаки султоний ўлуб чоштгоҳ,
Уйқуда султон била хайлу сипоҳ.

Кўзларидин уйқу чу маъзул ўлуб,
Ҳар бири бир зулмға машғул ўлуб.

Очибон элга ситам абвобини
Қилғали пайдо тараб асбобини.

Бўлди чу асбоб муҳайё яна,
Қирди тараб базмиға ғавғо яна,

Иўққи замона шаҳи бу шевалик,
Ўз хўру ҳолиға улур то кичик.

Ҳар кун бу шанъат ила тунгача,
Ҳар кеча бу ғафлат ила кунгача,

Эй хуллафо ўрнида маснад нишин,
Кўр ўз ишингни-ю аларнинг ишин.

Қонда мундоғму бўлур, де ахи,
Бир ўз ишингинг ғами ҳам е ахи.

Ҳақ сени адл этгали султон этиб,
Зулм ила сен халқни вайрон этиб.

Ул сени маъмури ибодат қилиб,
Сен лаабу лаҳвни одат қилиб,

Неча бу беҳудлуқ ила йилу ой,
Вой, агар келмасанг, ўзунга, вой.

Умр бу ишлар сўнгича кетти тут,
Марг ниҳиби бошинга етти тут.

Чун ҳашаму хайлдин айрилғасен,
Деки, бу аъмол ила не қилғасен?

Не амали хайр санга дастгир,
Не ситаминг кўргучи пўзиш пазир.

Зулмни тарк айлаву дод айлагил,
Марг кунидин доғи ёд айлагил.

Зулмунг эрур кундузү фисқинг кеча,
Зулм ила фисқинг неча, бўлғай неча?

Гаҳ-гаҳи ёд айла надоматни ҳам,
Қайси надоматки, қиёматни ҳам.

Журму гунаҳдин киши маъсум эмас,
Таркини тутмоқ доғи мазмум эмас,

Ҳақнинг эрур саҳвсиз иш лозими,
Саҳв эрур лозимаи одами.

Саҳвунга де узр таваҳҳум била,
Зулмдин эт тавба тазаллум била.

Кимники бедодинг этибдур асир,
Бўл анга адл илги била дастгир.

Рой ила зулматни мупир айламак,
Лутф ила оламни асир айламак,

Тиф агар чекса нечукким қуёш
Айламак онинг сўнгида меҳр фoш.

Шаҳлар аро бўйла сифат кам дурур,
Ким шаҳи ғозийға мусаллам дурур.

ТҮРТУНЧИ МАҚОЛАТ

*Рийи хирқапўшлар сулукида... ва ҳақиқий
боданушлар равишида*

Эй бўлубон санъат ила хирқа пўш,
Шому саҳар зикр ила солиб хуруш.

Хирқа уза бахяки ҳар ён чекиб,
Зуҳду риё вуслаларидин тикиб.

Руқъан даври бу мураққаъда кўп,
Борча дирам остиға тикмакка жўб.

Иплар анга риштаи талбис ўлуб,
Игна анга сиблати иблис ўлуб.

Азрақ узаким бўлубон бахясоз,
Анжуми наҳси фалаки нақшбоз.

Ушбу фалак узра ридо субҳи дам,
Субҳки, козиб анга бўлмиш алам.

Эски амомаки бўлуб печ-печ,
Печдин ўзга нима йўқ анда ҳеч.

Қайси асо ҳийла уйига сутун,
Кош синиб ул, бу уй ўлгай нигун.

Субҳа дема, бутки йўнуб буттарош,
Дона ясаб, ҳарне қолиб риза тош.

Муъзини қарробаи куффор анга,
Ришта бўлуб риштаи зуннор анга.

Ул йиғочиким, ани мисвок этиб,
Оғзи луоби била нопок этиб.

Номаи идбор дегил оғзи руст,
Ўпмак учун элтиб ўз оғзиға чувт.

Ҳар ён аёғидаки наълайн ўлуб,
Аҳли сафо ҳазли учун шайн ўлуб.

Турфа соқолин осибон кулгудек,
Икки йиғоч узра чиқиб ўчкудек.

Ўчкуча ҳам йўқ ишида тўғрилиқ,
Ул тутиб ўғри, бу қилиб ўғрилиқ.

Ўчку тилаб хайлиға баргу наво,
Гар гала минг бўлса, бўлуб пешво,

Узини бориға шафиқ айлабон,
Ҳоди ўлуб қатъи тариқ айлабон.

Тоғ ила тузни туну кун бошқариб,
Хайлини йўл ақбасидин ўткариб.

Кўргузубон бу доғи хайлиға йўл,
Йўлки, борибон томуғ ўтиға ул.

Водийи зулмат аро ул турфа хайл
Йўл итуруб айлабон ўт сори майл.

Мафсақан топибон элтиб паноҳ,
Отини маъбад атабу хонақоҳ.

Хонақоҳ ичраки солиб бўриё,
Ранг анга зарқ ўлубон, бў — риё.

Масжиди аркони бўлуб мухталиф,
Қибла жануби тарафи мунҳариф.

Маст муғ ашжоридин абвоб анга,
Қуҳбаи тарсо қоши меҳроб анга,

Шайх бу меҳроб аро тоат қилиб,
Ҳар неки шайтон деб итоат қилиб,

Бўлуб анга жамъи халойиқ мурид,
Лек бори шайхқа лойиқ мурид,

Шайх қадин хам қилибон нун киби,
Ўлтурубон гўшада Зуннун киби.

Аҳли сулук ичра маориф дебон,
Они муҳаққиқ, мунӣ ориф дебон.

Ҳарза музахрафники бунёд этиб,
Аҳли иродатқа ҳам иршод этиб.

Бирин этиб зӯр ила хилват нишин,
Бирин этиб куч била узлат гузин.

Аҳли риёзатдин атаб бирини,
Бирига деб воқиа таъбирини.

Воқиа гар худ анга ёлғон дебон.
Ул доғи таъбирини ҳазён дебон.

Хилват аро қилғучи маҳрам ўзин,
Хизр била тутқучи ҳамдам ўзин.

Латтаки маҳкам тугубон банг анга,
Еткурубон банг яшил ранг анга.

«Хизр паямбар» қўюбон отини,
Воқиа деб ҳарза хаёлотини.

Йўқки ҳамин хилвати аҳлиға бас,
Шайхқа ҳам ушбу Хизр ҳамнафас.

Рутбада андоқ анга аъло мақом,
Ким бўлубон чарх анга адно мақом.

Қолмайин ул пояким, ул етмайин,
Арзи кароматни писанд этмайин.

Ногаҳ агар нағма чекиб бир найи,
Маст қилибон они бу ҳолат майи.

Нағмаи хорижки қилиб истимоъ,
Секрибу оҳанг этиб ул дам самоъ,

Депсабу сайҳа чекиб андоқки пил,
Чангаки нафс олида хору залил,

Аҳли иродат доғи бу тавр ила
Теграсида эврлубон давр ила,

Тийра хаёлот ила ҳол айлабон,
Даврни фонуси хаёл айлабон.

Ҳолда асҳоб доғи пирдек,
Бемазалиқда бориси бирдек.

Ёва кўп айтурда бири чирчирак,
Чарх кўп урмоқда бири фирфирак.

Бу бири важд ичра тилин лол этиб,
Ул бир ўзин волаву беҳол этиб,

Бу тутубон кўз учидин они пос,
Ул қилибон важдини мундин қиёс.

Зарқ ўтидин ҳар бири дўзах киби,
Лек бӯрудатдин ўлуб ях киби,

Ҳар бири онча урунуб бемалол,
Ким ййқилиб қўпқали топмай мажол.

Борчаға мақсуд буким аҳли жоқ
Кўрсалар ул шайх ила бу хонақоҳ,

Шайхни сажжодаи иршод уза,
Хайлини ҳам зикр ила аврод уза.

Фақру қаноатдин ўлуб сарбаланд,
Важд ила ҳолатдин ўлуб баҳраманд,

Борчаларин аҳли яқин соғиниб,
Ҳол ила ул важдни чин соғиниб,

Зоҳир этиб шайх қошида ниёз,
Фоқаларига бўлубон чорасоз,

То билиб охир ани султони мулк,
Хайли дуо бирла ниғаҳбони мулк,

Арзи ниёз айлабон ўлғай мурид,
Пояларин ҳар нафас этгай мазид.

Ҳадя, туҳаф тортқаю мол ҳам,
Мустағалу кенту суюрғол ҳам.

Бўлса бўлар бирла барумандлиқ,
Этгай алар нафсиға хурсандлиқ.

Субҳоналлоҳ, бу не нафси лаим,
Нафсни қўйғил, не азоби алим.

Рўзи учун мунча фусунсозлиқ,
Мансаб учун мунча дағобозлиқ.

Бу эл эрур борча ёмондин-ёмон,
Кимки йўқ андин ёмон, андин ёмон.

Ботин ўлуб фосиду зоҳир салоҳ,
Тоши мусаллову ичи мустароҳ.

Руҳни нафс олида қул айлабон,
Ҳуллани дажжолға жул айлабон,

Дев ила шайтон уруб ичинда жўш,
Танға малоик паридин пардапўш.

Кўнглак аро мушку абири тараб,
Кўнглида юз ит ўлубу гандараб.

Гарчи бўлур қалб дирам рўйкаш,
Андин айирмоқ бўлур ўт бирла ғаш.

Лек томуғ ҳам бу неча ғашға ҳайф,
Ўт доғи бу хайли дағалвашға ҳайф.

Гар кўруб ўтдин бани одам азоб,
Ўтқа бўлардин бўлубон ҳам азоб.

Одам аро кўр не тафовут турур,
Қибла анга, тенгри мунга бут турур.

Равза сўзин доғи демасдур бири,
Куйгали ҳам лойиқ эмасдур бири.

Эй кўнгул, ул элга жаҳонлар фидо,
Дема жаҳонлар, деки жонлар фидо,

Ким қилибон икки жаҳон таркини,
Икки жаҳон демаки, жон таркини,

Гусса жаҳон ичра чекиб жон учун,
Жонни фидо қилғали жонон учун,

Елга бериб дафтари солусни,
Утға солиб хирқаи номусни,

Масжиду майхона анга ёқмайин,
Дайр била каъба сори боқмайин,

Силкибон эл яхши-ёмониға енг,
Англаб улус йўқию борини тенг

Жону жаҳонни кўрубон хокча,
Кавну макон нақдини хошокча.

Борлиқ асбобини фоний билиб,
Йўқлуқ ўти ирча ўзин кул қилиб,

Куйдурубон чун бу хаёлот ани,
Ерутуб ул кул била миръот ани.

Кўзгуда чун ғайрдин ўлмай асар,
Чеҳраи мақсуд ўлубон жилвагар,

Балки бу нобуд хаёлот анга,
Қайси хаёлотки, заррот анга.

Бошдин-аёқ ҳар бири кўзгу бўлуб,
Шоҳиди мақсудға ўтру бўлуб.

Кўзгуву шоҳид кўрунуб ҳар тараф,
Кўзга ёмон кўрмак ўлуб бартараф.

Ҳар сориким нозир ўлуб ҳақ кўруб,
Қилғучини фоили мутлақ кўруб.

Туз йўл ила қотии води алар,
Ким итуруб йўлини — ҳоди алар.

Улки қолиб зулмати ҳижрон аро,
Ё озиқиб водийи ҳирмон аро,

Хизрдек ул қавм тутуб элга қўл
Кўргузубон манзили мақсадға йўл,

Мониъ ўлуб ғайрати огоҳлиқ,
Хизрға ҳам қилғоли ҳамроҳлиқ,

Зулмат алар ўтиға бир дуди оҳ,
Йўлларидин Хизр бир ахзар гиёҳ.

Кўзларида қатраки ғалтон бўлуб,
Хизрға юз чашмаи ҳайвон бўлуб,

Гардлари кўзга бўлуб тутё,
Амрлари мисни қилиб кимё,

Чарх била анжуми бедодгар
Қаҳрлари ўтиға дуду шарар.

Меҳр била бадри манозил навард
Лутфлари гулшанида икки вард.

Айласалар ҳар сори азми шигарф
Юзларининг қатраси дарёи жарф.

Қайда таваққуфға топиб иттисоф
Зимнида ҳар ҳарф виқор ичра қоф.

Шахслари зовияи хок уза,
Сайрлари гулшани афлок уза,

Шаръ ақолимида равшан тариқ,
Ким хати мавҳумдин ўлмиш дақиқ.

Бу йўл ўлуб сайрда майдонлари,
Балки бу майдон аро жавлонлари.

Тоат этиб ҳар бири то жони бор,
Жон чекибон ончаки имкони бор.

Ҳарне қилиб фаҳм набий суннатин,
Қилгоч адо жонға қўюб миннатин.

Нечаки аъмол этибон печ-печ,
Ҳеч келиб ҳар бири олинда ҳеч,

Жид била айлаб кўрубон сарсари,
Ажз ила юз узр қўлуб бир сари.

Неки қилиб қасд анинг амри-ўқ,
Учмоқ умидию томуғ бийми йўқ.

Кимки хаёлиға келур мосиво,
Лофи муҳаббат анга эрмас раво.

Эйки бу гавҳарға тиларсен макон,
Билки анинг кони эрур ломакон.

*Ҳотами тойи ҳикоятиким, ҳиммат ва сахо аҳлиға пеш-
во эрди ва аниг меҳмонлиғи таъзимиға бош индурма-
ган гадо ҳимматин кўруб инсоф берди*

Ҳотами тойиға бир озодавош
Дедик: «Эй ҳимматинг озода куш,

Токи сахо бўлди кафинг варзиши,
Кўрдунг экинму бир ўзунгдек киши?»

Дедик: «Бир кун қилибон жашни ом,
Ундаб эдим бодия аҳлин тамом.

Матбах аро юз тева қурбон эди,
Қўю қўзи беҳаду поён эди.

Базм ичидин дашт сори бир нафас
Қасби ҳаво айламак эттим ҳавас,

Сайрда кўрдум бир асири миҳан
Бир қучоқ орқасиға юклаб тикан,

Жисми уйин айлабон ул юк нигун,
Тиркабон ул уйга асодин сутун.

Ҳар қадам олғунча тиниб муддате
Ҳар нафас урғунча ўтуб фурсате.

Солди ул эмгак ўти кўнглумга тоб,
Лутфу тараҳҳум била қилдим хитоб.

Кей қадинг эмгак юки паст айлаган,
Жисмида ғам хори нишаст айлаган,

Дашт аро гўёки хабар билмадинг,
Ҳотам уйи сори гузар қилмадинг?

Даъват этиб асру фаровон букун,
Қилди ёмон-яхшини меҳмон букун.

Ташла тикан, гулшани иззатқа ет,
Чекма машаққат кўпу даъвогқа ет».

Менда чу фаҳм этти бу навъ изтироб,
Бош кўтариб кулдию берди жавоб:

«Кей солибон ҳирс аёғингга банд,
Озу тамаъ бўйнунга боғлаб каманд.

Водийи ғайратға қадам ўрмагон,
Кунгури ҳимматға алам урмагон.

Сен доғи чеккил бу тикан меҳнатин,
Тортмағил Ҳотами тай миннатин.

Бир дирам олмоқ чекибон даст ранж
Яхшироқ андинки, биров берса ганж».

Улки бу янглиғ сўзи мавзун эди,
Мендин анинг ҳиммати афзун эди».

Ҳиммат агар бўлса Навоий санга,
Банда дурур Ҳотами тойи санга.

Соқий, аёқ тут, карам изҳор қил,
Базлини Ҳотамға намудор қил.

Бизда чу май важҳиға камдур дирам,
Камлик эрур биздину сендин карам.

ФАРҲОД ВА ШИРИН

(Достондан парча)

*Шаҳзода Фарҳодқа ишқ сипеҳри авжидин номдорлиқ
насиб ёлмоқ ва дард муаллими мактабда ишқ куту-
бин... ёқумоқ ва диловарлиқ майдонида шижоат вар-
зишин тузатмоқ*

Бу зебо базмнинг алҳон намоёи.
Бу янглиғ бўлди сўз дастонсароёи:

Ки чун Хоқонға тенгри берди фарзанд
Бўлуб ул ҳадя бирла шоду хурсанд,

Жамоли бирла кўнглин айлабон хаш,
Отин қўймоқ сори бўлди рақамкаш.

Жамолидин кўрунғач фарри шоҳи,
Бу фардин ёруди маҳ то бамоҳи.

Қўюб юз ҳиммату иқболу давлат,
Ҳам ул фар соясидин тәпти зийнат.

Бу жавҳарларга чун иснод топти,
Мураккаб айлагач Фарҳод топти.

Бу фарни ҳодийи бахт этгач иршод,
Равон шаҳзода отин қўйди Фарҳод.

Ҳариру ҳулла ичра боғлабон чуст,
Мураассаъ маҳд ичинда тонгдилар руст.

Бу навъ эрмас ато қўймади отин,
Ки кўргач ишқ анинг покиза зотин,

Анга фарзона Фарҳод исм қўйди,
Ҳуруфи маъҳазин беш қисм қўйди.

Фироқу рашку ҳажру оҳ ила дард,
Бирар ҳарф ибтидодин айлабон фард,

Борин устои ишқ этгач мураккаб,
Тараккубдин бу исм ўлди мураттаб.

Малолат маҳдида зор этти они,
Бу қайд ичра гирифтор этти они,

Маалқисса чу топти маҳд маскан,
Қафас давлат ҳумойиға нишиман.

Аруси чарх тун-кун доя кирдор
Бўлуб ҳар таври ҳолидин хабардор.

Бешик даврида чинию хитойи
Бўлуб юз нўш лаб дастонсаройи.

Кўзининг нози элдин элтиб уйқу,
Анга уйқу кетурмакка навоғў.

Кўрунмай ўзга ёшлардек сифоти,
Кўзига бўлмай уйқу илтифоти.

Сутиким, соғибон оғзиға доя,
Қи жисми андин олғай қуту моя,

Анга ичмак бўлуб ноком янглиғ,
Маризу шираи бодом янглиғ.

Не қатра сут ичургач дояи ишқ,
Бўлуо ҳар гавҳари сармояи ишқ.

Тоғиб ҳар қатра бир дурдин нишони,
Валекин борчаси дурри маони.

Ичарда мўрдин ўксук ғизоси,
Тоғиб қут ончаким, арслон болоси.

Бировким ишқдин бўлғай анга қут,
Сут ичса дур бўлур, қон ичса ёқут.

Бу янглиғ чун бир ўлди ёши онинг,
Шараф дурриға етти боши онинг.

Қадам урди-ю тарки маҳд қилди,
Қўюб эмгак юрурга жаҳд қилди.

Чу уч ёшига чекти даври афлок,
Такаллум қилди андоқким дури пок.

Сўзи бори бўлуб афсонаи ишқ,
Мақому маскани кошонаи ишқ.

Ажабдур уч ёшида кўзга атфол,
Нечукким ўн ёшида ўзга атфол.

Қолиб бу ишда эл ҳайрони онинг,
Сипеҳру меҳр саргардони онинг.

Ато бу навъ кўргач иш ҳисобин,
Муносиб англади илм иктисобин.

Кетурдилар ҳақими нуктадоне,
Билик бирла жаҳон ичра жаҳоне.

Фалак мушкиллари ҳал фикратидин,
Фалакка мушкил онинг диққатидин.

Қуёш янглиғ ёруғ ройи мунири,
Вале андин ёруқ мофиззамири.

Қаю илмики йўқ андин ниҳонроқ,
Анинг қошида йўқ андин аёнроқ.

Суруб ҳайъат сари чун фикрати рахш.
Сипеҳр ажзосин айлаб жав-бажав пахш.

Вагар ҳикматда ройи жисм этиб қисм,
Кўзига нуқтаи мавҳум улуғ жисм.

Табию, риёзию, илоҳий,
Алиф, бе, те дек олида камоҳи.

Бўлуб Юнонда ҳикмат гирди онинг
Арасту бир кичик шогирди онинг.

Ёрутқоч базми донойи олам,
Тилаб шаҳзодани доройи олам,

Қилиб таълимиға юз навъ таъкид,
Фалак олинда манзил тутти хуршед.

Алиф, бе дегач устод ибтидодин,
Алиф олди аламдин, бе балодин.

Ҳам аввал кунда берди сарви гулҳад,
Атоға ҳадяи таълими абжад.

Учунчи ой равон бўлди саводи,
Бурунғи йилда қуръон бўлди ёди.

Агар бир қатла кўрди ҳар сабақни,
Яна очмоқ йўқ эрди ул варақни.

Не сўзниким ўқуб кўнглига ёзиб,
Дема кўнглига, жон лавҳиға қозиб.

Ўқуб ўтмак, уқуб ўтмак шиори,
Қолиб ёдида сафҳа, сафҳа бори.

Қўруб чун ишқу ошиқлиқ мақолин,
Топиб ошуфта маҳзун кўнгли ҳолин.

Анинг шарҳини такрор айлабон кўп
Уқурда нолаи зор айлабон кўп.

Бўлуб ошнқ ғами шарҳида ғамнок,
Яқо чокин ўқуб, айлаб яқо чок,

Ким этса дарддин оз-оз ривоят,
Қилиб ул дард анга кўп-кўп сироят.

Киши кўнглин билиб афгор йиғлаб,
Не кўзда ашк кўргач зор йиғлаб.

Ҳаким ул ишда қолиб лол ҳардам,
Қилиб андин юз истидлол ҳардам.

Атоға гаҳ бўлуб ғолиб таҳайюр,
Анони гоҳ этиб ожиз тафаккур.

Бу деб атфолға бу навъ ўлур ҳол,
Ул айтиб, йўқтурурму ўзга атфол.

Қилиб ҳар бир ани бир навъ таъбир,
Бири билмай не навъ эрконни тақдир.

Иши бу янглиғ эрди эл аро фош,
Ки то умридин онинг ўтти ўн ёш,

Жаҳонда қолмади ул етмаган илм,
Билиб таҳқиқини касб этмаган илм.

Бўлуб ўн ёшқа умрининг мурури,
Йигирми ёшча қадду жисму зўри.

Улум авроқи чун бир-бир ёпилди,
Диловарлиқ силоҳи майли қилди.

Чу оз фурсат анга майл этти зоҳир,
Қаю бир майли қилғоч бўлди моҳир.

Олиб қавси-қузаҳ чекмакка қуллоб,
Туруб машриқ этиб мағрибқа партоб,

Қаро тун гар нишон айлаб Суҳони,
Фалакча новакига ул нишони.

Дебон Турки фалак отқонда зиҳлар.
Таваҳхум торидин очиб гириҳлар.

Қиличи зарбаси олинда ҳар марз
Шигоф андоқки сувдин ер аро дарз.

Не бир тоғики кисват қилди хоро
Бу кисватдин қилиб дарз ошкоро.

Қилиб гар ҳамла Албурз узра бир гурз.
Бўлуб гарду чиқиб гардунга Албурз.

Эвургач найзасин даври фалаквор,
Бўлуб қалқон ўзига чархи даввор.

Туби миҳи била сончиб самакни,
Тешиб нуги била даври фалакни.

Чу майдон азмиға солиб таковар,
Бузуғлуғ бохтардин то баховар.

Утуб кўк бодпойдин саманди,
Тушуб Баҳром бўйнига каманди.

Ети гардунга офат шашпаридин,
Бўлуб сув ҳут бағри ханжаридин.

Асад бўйнин узуб сарпанжа бирла,
Забуни бир асад ҳар панжа бирла.

Қилиб рўйин тан ўз илгини ранжа,
Тутуб чун панжаси олига панжа.

Ҳам ул илми баланд овоза бирла,
Бу янглиғ зўри беандоза бирла

Ўзин абжад ўқур элдин тутуб кам,
Дема донишки, зўри даст ила ҳам.

Бўлуб шаҳлар эшигининг гадойи,
Валекин ул гадолар хокипойи.

Анга тенг подшолиғ, ё гадолиғ,
Гадолиққа тенг этмай подшолиғ.

Демон ҳам кўнгли поку ҳам кўзи пок.
Тили поку сўзи поку ўзи пок.

Мунунгдек тинати покига лойиқ,
Дуосин айтибон поки халойиқ.

Анинг сори совуғ ел эсса ногоҳ,
Чекиб Чин мулкининг халқи совуғ оҳ.

Қилиб эл хонумон онинг фидоси,
Не хонумонки, жон онинг фидоси.

Ато юзланмасун деб дарду ранжи,
Этиб ҳар кун бошиға садқа ганжи.

Вале бир зарра дард ўлғоч падидор,
Бўлуб ул ганжлар бирла харидор.

Асири дард ичу тоши онинг,
Ки то ўн тўрт бўлди ёши онинг.

Кетур, соқий, шароби дард парвард,
Ки бўлди кўнглумиз парвардаи дард.

Бошимға дард чекмастин бурун тиғ,
Бу дам базми нишоти айлагил биғ.

*Хоқоннинг ўз гавҳарин хазоин ғароибига кюрмаги
ва анинг кўзи чароғи биллурий дуржға тушуб, сувда
меҳри ховарийдек биллурда ойинаи Искандарийға
тушгани ва ул кўзгу тилисмидин ғариб суратлар анга
юз кўргузуб изтиробқа тушгани*

Бу сўзни нуктагўйи номаоро,
Бу янглиғ айлади ҳангома оро:

Ки чун Хоқон бу сўз иълони бирла,
Жавобин топти андоқ коми бирла.

Нишоту айш асбобини йиғмай,
Тарабдин балки Чин мулкига сиғмай,

Қилиб шаҳзодаға онча риоят,
Қи топмай ақл анга ҳадду ниҳоят.

Тилаб қилмоқ жаҳон онинг фидоси,
Жаҳонни қўйки, жон онинг фидоси.

Анга мундоқки айшу завқ етти,
Эваз ўтрусида юз фикрат этти,

Қи не сочғай бошиға баҳру кондин,
Қи бўлғай мунбасит шаҳзода ондин.

Чу бас олий эди меҳмон жаноби,
Бўлуб гавҳар қошида тош ҳисоби.

Бу ишдин мизбонға ажз ғолиб,
Анинг кўнгли тилар ашёға толиб.

Ғаробат махзан ичра чун кўп эрди,
Тутуб илгин хазойин ичра кирди.

Хазойин демаким, юз баҳр ила кон,
Тошиб нақдини анда улча имкон.

Ададсиз уй бори ганж устида ганж,
Хирад ганжури арзидин алам санж.

Бурун қирқ уй бўлуб олтун макони,
Ҳар эвад қирқ хуми хисравоний.

Бу махзанда ғаробатдин бу маълум,
Ки бир хум олтун эрди ўйлаким мўм.

Аниким мўм деб илгига олиб,
Неким андин ясай дегач, ясолиб.

Яна қирқ уй аро ажноси зебо,
Ҳар уйда қирқ тунг иксуну дебо.

Ғаробат мунда беҳадду ниҳоят,
Топилмай булғажаб санъатқа ғоят,

Туман минг жинс чинию хитойи,
Басар торининг ўлмай раҳнамоийи.

Бўлуб юз ранг ипак бирла мусаввар,
Биридек кўрмайин чархи мудаавар.

Бўлуб тасвирида юз чеҳра пайдо,
Ки ақли кул бўлуб ҳусниға шайдо.

Тикилган тўн ҳисобин кимса билмай,
Бириси ҳам кесилмай, ҳам тикилмай.

Ҳунарвардин бари омода бўлғон,
Мукаммал коргоҳ ичра тўқулғон.

Ҳарир ончаки йўқ поёни онинг,
Юз онча ҳуллаким, йўқ сони онинг.

Анингдек ҳуллалар келтурди ганжур,
Ки андин кийса гар ўн ҳулла бир ҳур

Ҳануз ўлғай тану андоми маълум,
Танининг ранги насрин фоми маълум.

Укулган нофадин харвору харвор,
Тўкулган мушк худ анбор-анбор.

Жавоҳир ончаким фикрат дабири,
Ҳисоб айлаб топилмай мингда бири.

Оқизиб кўз суйин ҳар лаъли сероб,
Олиб жон нақдини ҳар бир дури ноб.

Булуру яшм юз минг булғажаб зарф,
Ки ҳар бирга хирожи мулк ўлуб сарф.

Қилиб ганжур юз мундоқни ҳозир,
Бўлуб ҳам шоҳ, ҳам шаҳзода нозир.

Неча боққон сойи ҳайрат бўлур фош,
Кулумсуб гоҳ-гоҳи ирғотиб бош.

Тамошодин тўяр чоғ чун ёвушти,
Кўзи бир булғажаб пайкарға тушти.

Булури нобдин бир турфа сандуқ,
Ясамайдур дегайсен они махлуқ.

Сафолиқ хулқи кўнглидин намудор,
Ичинда бир ажаб ҳаиъат падидор.

Вале ул турфа ҳайат сирри мубҳам,
Мурассаъ қуфл ила сандуқи маҳкам.

Дема сандуқ, юз офат ҳисори,
Эшигин руст боғлаб қалъавори,

Ки офат қалъаси маҳкамроқ авло
Анинг асрори ҳам мубҳамроқ авло.

Чу анда булъажаб кўрди шамойил,
Бўлуб шаҳзода билмакликка мойил,

Деди: «Бас турфадур бу санъату соз,
Денгизким, не дурур бу пардада роз?

Калиди қайда бўлса, ҳозир айланг,
Очиб қуфлини, сиррин зоҳир айланг!»

Қилиб Хоқон бу маънида мадоро,
Равони айлади узр ошкоро:

«Ки бу сандуқ сиррин кимса билмас,
Калиди йўқтурур, қуфли очилмас.

Ани кўрдунг, билурнинг фикридин кеч,
Ки биз ҳам кўрдук, аммо билмадук ҳеч»

Эшитгач шоҳ узрин шоҳзода,
Ҳавас савдосини қилди зиёда.

Деди: «Ҳар ишки қилмиш одамизод,
Тафаккур бирла билмиш одамизод.

Улум ичра манга то бўлди мадхал,
Топилмас мушкиле мен қилмағон ҳал.

Мунинг ҳам билмагунча аслу будин,
Муайян қилмагунча тору пудин,

Не имконким қарор ўлғай кўнгулга,
Тасалли ошкор ўлғай кўнгулга».

Нечаким шоҳ узр ангез бўлди,
Анинг савдоси кўпрак тез бўлди.

Нечаким шоҳ этиб кўпрак тааммул,
Бўлуб шаҳзода кўпрак бетаҳаммул.

Шаҳ айлаб неча ул ишга назора,
Топилмай ростлиғдин ўзга чора.

Дедиким, қуфлин онинг очтилар бот,
Ичидин чиқти бир рахшанда миръот.

Сафо бобида меҳри ховарий ул,
Не меҳр, ойинаи Искандарий ул.

Садафда дурри байзо чеҳр янглиғ,
Фалак сандуқи ичра меҳр янглиғ.

Ҳакимиким нигор айлаб тирозин,
Ёзиб кейнида махфий борча розин:

«Ки бу миръотким, гетинамодур,
Анга хуршедча нуру сафодур,

Эрур Искандари Румий нигори,
Жаҳон аҳлиға онинг ёдгори.

Ки айлаб тўрт юз доно била жаҳд,
Алардин ҳар бир Афлотунға ҳам аҳд.

Сипеҳр аҳволининг соҳиб вуқуфи,
Жаҳоннинг корбанду файласуфи,

Таниб афлоку анжум толиин тўз,
Бу кўзгу санъатида қўйдилар юз.

Неча йил ранж тортиб бемадоро,
Бу пайкар нақши бўлди ошкоро.

Бу кўзгуким эрур ҳикмат жаҳони,
Тилисмидур шигарф анда ниҳони.

Ки ҳар ким очмоғиға саъй қилса,
Анинг саъйи била бу иш очилса,

Келиб кўзгуни ердин олса филҳол,
Сафолиғ чеҳриға кўз солса филҳол,

Неким умрида андин турфароқ иш,
Эмас мумкин, агар худ нўшу гар ниш,

Ки тенгри айламиш кўрмакни рўзий,
Қазо бошиға келтурмакни рўзий,

Бўлур бу кўзгу ичра жилва оро,
Қилурға ғайб сиррин ошкоро.

Вале очмоқлиғи мушкилдур асру,
Гудози жисму ранжи дилдур асру.

Ангаким тушса очмоқ изтироби,
Бу бўлди ул муаммонинг ҳисоби:

Ки Юнон мулки ул фархунда кишвар,
Ки ҳикмат бирла топти зебу зевар,

Ҳакимиким топиб ашколи афлок,
Бу кишвар туфроғидин бир овуч хок.

Тоши ҳикмат элининг дурри тожи,
Гиёҳи борча иллатлар иложи.

Шимолий ҳаддида тоғидурур тунд,
Ки тиғи кўк мисосидин эрур кунд.

Киши Юнон сори бормоқ керактур,
Инон ул тоққа бошқормоқ керактур.

Арода қолса уч манзил масофат,
Ул уч манзилда воқиб дур уч офат.

Бурунғи манзил ичра аждоҳое,
Яратқон тенгри қаҳридин балое. -

Икинчи манзил ичра Аҳраман бил,
Анга бедоду офат даъбу фан бил.

Учунчида тилисми булғажаб соз,
Бу иккидин доғи мушкилрак ул роз.

Бу уч манзилдин ўткорганга маҳмил,
Дейилгон тоғ эрур тўртунчи манзил.

Бу тоғ ичра киши қилса гузоре,
Кўрар ҳижрон тунидек тийра ғоре.

Эрур ғор ичра Суқроти ягона,
Дема Суқрот, Буқроти замона.

Тирик бор эрса донойи хирадманд,
Очар борғон киши ишколидин банд.

Вагар қайди ҳаёт ичра эмастур,
Кишига не ғаразким мултамасдур,

Таважжуҳ чун анинг руҳиға қилғай,
Гириҳлиқ риштаси банди очилғай».

Уқуғоч шоҳзода қиссани пок,
Бу мушкил ҳаллиға бўлди ҳаваснок.

Анингдек ғолиб ўлди изтироби,
Ки бу фикр узра борди хўрду хоби.

Чу Хоқон фаҳм қилди муддаосин
Узотти манъи узра можаросин.

Нечаким шоҳ кўпрак тутти мавқуф,
Вале шаҳзода кўпрак бўлди машъуф.

Ўғулға гарчи мушкил ҳол тушти.
Атоға саъброқ аҳвол тушти.

Ўғулға юзланиб андоқ суубат,
Атоға андин ортуғроқ уқубат.

Кетур соқий, шароби беҳудона,
Ки саъб иш солди олимға замона.

Нечаким саъб эрур гардун жафоси,
Эрур беҳудлуғ ул ишнинг давоси.

*Фарҳоднинг кўзгуни тамошо қилғоч, Арман кишвари
жилва оройиш қилмоғи ва Шириннинг жамолин ул
кўзгу жамолида мушоҳада қилиб, оҳ уруб йиқилғони*

..Қўюб Фарҳод чун Чин шаҳрига гом,
Тараддуд ичра тутмай кўнгли ором,

Қилиб кўзгу хаёлининг умидин,
Тилаб филҳол маҳзанлар калидин,

Эшикларни очиб қолмай қарори,
Саросима югурди кўзгу сори.

Кўрунғач ул булурун пайкари пок,
Бўлуб андешалиғ кўнгли тарабноқ.

Тушурди ул латофат ҳуққасини,
Латофат йўқки, офат ҳуққасини.

Калидин истабон хозиндин олиб,
Ўзин юз минг бало бандиға солиб.

Калид айлаб забона шаклидин тил,
Бўлуб они очар манъиға қойил.

Тутуб қуфл оғзи зулфини маҳкам,
Этиб имо они очмосқа ул ҳам,

Уруб зулфини қуфл ичинда юз печ,
Ки яъни бу хатарлиқ фикрдин кеч.

Киши тақдирдин бўлмас чу қочиб,
Чиқорди кўзгуни сандуқни очиб,

Кўруб ул навъким миръоти хуршед,
Жаҳонни кўргузуб чун жоми Жамшед.

Тушуб кўнглига ҳайратдин шарора,
Анинг рухсориға қилди назора.

Не кўрди турфа дашти ноз парвард,
Кўрунмай саҳнида жуз сабзаи дард.

Гиёҳи ништар аммо занг тутқон,
Гули эл қони бирла ранг тутқон.

Мусалсал сунбулининг банд-банди,
Қарору ҳуш сайдининг каманди.

Бинафша ондаким гардун кўкортиб,
Гажак янглиғ хирад бўйинини тортиб.

Тутуб наргислари жом этгали нўш,
Қилурға тақви аҳлин масту беҳуш,

Ёқиб ўт лоласи жон куйдурурға,
Кўнгулга доғи ҳирмон куйдурурға.

Сочиб туфроғлари мушки татори,
Қаро бўлмоқ учун эл рўзгори.

Демактин лол ўлуб савсан мақоли,
Ки будур мунда ҳар озода ҳоли.

Кўкортиб анда кўк армон гули кўп,
Кўкоргон балки нофармон гули кўп.

Куюндин кўргузуб ҳар ён замона —
Бори саргашталиклардин нишона.

Қилиб зоҳир бу водининг қироғи,
Қатиқ тоғи нечукким ҳажр тоғи.

Аёгин доғи айлаб руст ерга,
Чекиб бошин фалакка роз дерга,

Фалак вазъин анинг тулони айлаб,
Жаҳон баҳрига лангар они айлаб.

Қамаргоҳида хайли бениҳоят,
Ясол тортиб ҳужум айлаб бағоят.

Қамарда бир ариқ қозмоққа машғул,
Ариғ топиб камар шакли била тул.

Ўзининг шакли бирла навжувони,
Демайким навжувони, нотавони,

Ҳамул хайл ичра айлаб пешаварлик,
Демайким пешаварлик, тешаварлик.

Бу ҳолат ичра пайдо бўлди хайле,
Нечукким тоғ ичинда тунд сайле.

Бори чобуксувору моҳ пайкар,
Жавоҳирдин бериб пайкарга зевар.

Жабинлар гул-гулу кирпиклари хор,
Қабоғлар кенг-кенгу оғизлари тор.

Аларға шоҳу сарвар гул узори,
Демайким гул узори, шаҳсувори.

Саманди сайридин кўк тавсани ланг,
Қуёш рухсори олинда хижил ранг.

Қуёшға тарҳ учун ташлаб руҳу от,
Вале юз қатла ҳар соат қилиб мот.

Солиб оламға ўт бошдин-аёғи,
Жаҳон ўртаб аёғдин-боши доғи.

Бўлуб ул хайл ҳар бир ўйлаким ой,
Бу ул хайл ичра меҳри олам орой.

Таковар узра елдин оташ ангез,
Ҳамул эл сори сурди ел киби тез.

Тамошо айлаю ҳар сори боқиб,
Қаёнким боқиб, ўтлар элга ёқиб.

Чу ногаҳ отға улён майли берди,
Ки Фарҳоди ҳазин тимсоли эрди.

Анинг рухсориға чун боқти тимсол,
Тани тимсол янглиғ бўлди беҳол.

Яролиғ сайд янглиғ нола қилди,
Бу янглиғ нола чун қилди, йиқилди.

Кўруб Фарҳод ул янглиғ йиқилмоқ,
Ҳавас қилди ани наззора қилмоқ.

Яқинроқ келтуруб кўзгу жамолин,
Назора қилди ул маҳрў жамолин.

Чекиб Фарҳод ўз тимсоли янглиғ,
Йиқилди жисми жондин холи янглиғ.

Бўлуб тимсол янглиғ — оғзи хомуш,
Ҳамул тимсолдек зойил қилиб ҳуш.

Кўруб чокарлар андоқ қаттиқ аҳвол,
Хабардор эттилар Хоқонни филҳол

Чу Хоқон англади бу можарони,
Югурди ул тараф йиртиб яқони.

Аноси сочин очиб мўя тортиб,
Ани ўлган соғиниб пўя тортиб.

Чекиб афғонни Мулкоро атодек,
Ким ул Фарҳодға эрди атобек.

Яна Баҳром Мулкороға фарзанд,
Гузин Фарҳодға ҳамзоду дилбанд,

Бўлуб нисбатда кўкалтоши онинг,
Тариқат бобида қардоши онинг.

Анинг ҳолиға чун наззора айлаб,
Яқо ўрниға кўксин пора айлаб.

Бўлуб парвонадек атрофиға жамъ,
Вале ул ётиб андоғким ўчук шамъ.

Қўюбон ҳушсизлиқ кўйига юз,
Ўзига келмайин бир кеча-кундуз.

Чу тебратти насимин субҳ боғи,
Исидин ҳушиға келди димоғи.

Кўз очиб кўрди боши узра хайле,
Тўкуб кўз ёшидин юз узра сайле.

Чу йиғлар эрди Мулкороу Баҳром,
Аларға лутф бирла берди ором.

Тутуб сўгин ато бирла аноси,
Муни кўргач, ҳалок этти ҳаёси.

Яқин эрдик тарки ҳуш қилғай,
Яна аввал йиқилғондек йиқилғай,

Туман минг узр қўлмоқ бирла кўпти,
Аёғлариға юз суртуб ер ўпти.

Деди: «Билмон, не ҳолат даст бермиш,
Ки сизга мужиб ушбу мотам эрмиш,

Бу иш гар ҳўб, агар зишт эрди бори,
Манга биллаҳ йўқ эрди ихтиёри.

Тутунг маъзурким, расво бўлубмен,
Демай расво бўлубменким, ўлубмен.

Бўлунг хуш ботину зоҳирда мендин,
Ғубори асраманг хотирда мендин».

Бу янглиғ зоҳир айлаб кўп малолат,
Бериб хотирлариға истимолат.

Кўзи бирла тили гарчи бу сори.
Валекин жону кўнгли кўзгу сори.

Алар бу нукталардин шодмона,
Қўпуб уйларга бўлдилар равона.

Бу янглиғ чун аларға чора қилди,
Яна ул кўзгуга наззора қилди.

Бурунғидек юзи эрди қаронгу,
Ҳақимиким ясоғондур бу кўзгу

Тилисмин бўйла қилғондур падидор,
Ки ҳар шакл ондаким бўлғай намудор,

Чу нозирға тамошо ҳосил ўлғай,
Яна ҳосил тилисми ботил ўлғай.

Чу Фарҳод ул талабдин бўлди навмид,
Ўзин кўрди ғаму меҳнатда жовид.

Деди чун ўлғали ғамдин ёвушти,
Ки оҳ иш тушти аммо саъб тушти.

Агар қилсам ўзумни пора-пора,
Чу матлуб ўлмағай ҳосил, не чора?!

Бурун ондинки куйгай жони зорим,
Жунун олгай иликдин ихтиерим,

Керакдур чораи андеша қилмоқ,
Хирад расмини даъбу пеша қилмоқ..

Муни билмайки қилғоч ишқ бедод,
Бўлур юз ақлу дониш расми барбод.

Кетур соқий, шароби ошиқона,
Қи бўлмишмен хирад бирла фасона.

Мени ишқу фано базмида хос эт,
Хирад ранжу балосидин халос эт.

*...Аср ҳукамоси ва даҳр аттиббоси (Фарҳоднинг) ба-
ҳори сиҳҳати хазон маразиға юзланганининг ташхи-
сини савдоға қилиб, бу савдо била анинг мақомин
таъйин жазоир била дарёға қилғонлари ва дарё сафа-
ри савдосидин анга суд истаб, насиблари зиёнбуд
бўлғони*

Тариқи ишқ ихфосида моҳир
Бу янглиғ ишқ сиррин қилди зоҳир:

Қи Фарҳод айлабон ишқин ниҳони,
Хираддин кўргузур эрди нишони...

Нечаким истади Фарҳоди ғамнок,
Ешурмоқ ўт ёпиб устига хошок,

Валекин элни оҳу ашки ногоҳ,
Қилур эрди ниҳон дардидин огоҳ.

Хираднинг пардасига қайда ёро,
Ёшурмоқ ишқ ўтин айлаб мадоро.

Қуёшни зарра ёшурмоқ бўлурму,
Хубоб ичра тенгиз турмоқ бўлурму?

Епар фонус бирла шуъласин шамъ,
Кўрарлар пардадин ул шуълани жамъ.

Кўз ичра махфи ўлмас ашк қони,
Бўлурму шиша ичра май ниҳони?

Анга ул дарду ғам ўтин ёшурмоқ,
Кўнгулга ёшурун дард ўти урмоқ.

Неча кун ичра онча кор қилди,
Заифу нотавону зор қилди,

Ки ҳар ким кўрса айлар эрди маълум,
Ким ул хорони бир ўт айламиш мум...

Узори бўлди сориг лола янглиғ,
Дури ашк анда ёққон жола янглиғ,

Вале ул лоланинг доғи сиёҳи
Оғиз очқоч кўрунгай дуди оҳи...

Димоғида бурунким қувват эрди,
Танида доғи зўру сиҳҳат эрди.

Риоят айлар эрди бениҳоят,
Фиғон зоҳир бўлур эрди бағоят.

Бу дамким бўлди савдойи димоғи,
Маразларға уланди жисми доғи.

Жунун табъида кўргузди нишона,
Сўз айта бошлади савдоиёна.

Кўнгулда қолмади сабру қарори,
Иликдин борди борча ихтиёри.

Кўруб ул ҳолин онинг шоҳу дастур,
Бўлуб иккиси кундин-кунга ранжур.

Бериб кўп панду таъсири топилмай,
Қилиб кўп фикру тадбири топилмай.

Чу кўрдиларки борур иш иликдин,
Ўтар андеша тадбиру биликдин.

Кенгошти шаҳ тузуб мажмаъ аҳиббо,
Бўлуб ҳозир неким бўлғон атиббо.

Анинг ҳолотида сўз ўтти беҳад,
Бири сўзни қабул этти, бири рад.

Ҳам охир аҳли ҳикмат эттилар арз:
«Ки эй олам элига қуллуғинг фарз,

Бу янглиғ бизга бўлмиш заъф ташхис,
Ки савдодин димоғи топти танқис.

Мизожида ҳарорат ғолиб эрди,
Яна майға мизожи толиб эрди.

Майи муфрит била асли ҳарорат
Бўлуб бир, бўйла кўргузди шарорат.

Ики-уч ёшдин ўн бир, ўн ики ёш,
Ўқумоқ фикрига солди қуйи бош,

Ики-уч йилки майли пеша қилди,
Бағоят анда кўп андеша қилди.

Буларға ёр бўлди ҳадди йўқ йўл,
Яна бир ҳам ҳарорат боиси ул.

Булар бир ёну фикри бениҳоят,
Мусаххин табъ аро ул ҳам бағоят.

Булар фикридин ўлмай табъи холи,
Тилисм очмоқ сори тушти хаёли

Не савдо тухмиким кўнглида экти,
Не фикратларки ул савдода чекти,

Ки аждар қилди жисмин оташ олуд.
Замоне дев солди бошиға дуд.

Ҳарорат мунча топса табъ нори,
Ажаб йўқ, бўлса ул бир ўт шарори.

Бу ҳолатлар ангаким бўлди ҳодис,
Димоғи юбсиғадур борча боис.

Чу ҳору ёбис ўлмишдур мизожи,
Нақизи бирла қилмоқдур иложи.

Букунким фасл эрур жавзо аёғи,
Қуёшнинг ўтидиндур лола доғи...

Қизигон кўрадин гардун нишона,
Қуёшдин анда ўт тортиб забона...

Ҳаво табъида иссиғ бўйла кори,
Ажаброқ буки онинг табъи нори.

Анга юбсу ҳарорат бўлди ворид,
Иложидур ҳавойи рутбу борид.

Мунунгдек ерки касб этгай илож ул,
Эрур дарё аро беш кунчилик йўл.

Тушубтур даври ўн шаръий жазира,
Ки таърифида қолғай ақл хийра.

Чекиб бош ул жазира ичра тоғе,
Бу тоғ узра ети-секкиз булоғе.

Муҳит ул чашмалар даврида дарё,
Фалак баҳри соғин доғи сурайё.

Жазира даврида сувдин рутубат,
Вале авжида совуғдин суубат.

Бийик ул тоғ авжи, ўйлаким куз,
Совуғдин боғлонур сарчашмалар муз.

Азимат қилса ул ён шоҳзода,
Ажаб йўқким бўлур кўнгли кушода.

Димоғи заъфи қувват доғи топқай,
Муборак жисми сиҳҳат доғи топқай...»

Атиббодин не сўзким бўлди манқул,
Кўрунди шаҳға бир-бир бори маъқул.

Равон ҳукм этти Мулқороғаким: «Бот,
Чу фаҳм эттинг атиббодин мақолот,

Неча кун қилғумиздур азми дарё,
Сафар асбобини қилғил муҳайё».

Вазир андоқки топти ҳукми олий,
Муҳайё қилди ҳукм ўлғонни ҳоли.

Муратаб бўлғоч иш ҳукм айлади шоҳ,
Бориб шаҳзодани қилмоғлиқ огоҳ.

Не сўзким ўтти, арз этмақ тамомин,
Анинг дарё сори бўлмоқ хиромин.

Эшитгач қиссани шаҳзода Фарҳод,
Нишот айлаб ҳазин кўнгли бўлуб шод.

Деди: «Шаҳ оллида айттинг паёмим,
Ки шаҳ коми эрур оламда комим.

Не ҳаддим улки, дегаймен ўғулмен,
Бори қуллардин ўксук хаста қулмен.

Қаён азм этголи бўлса яроғи,
Менинг бошим дурур шаҳнинг аёғи»

Чу шаҳға қилдилар бу нуктани фoш,
Дуо қилди кўзига тўлдуруб ёш.

Деди: «Айлаб мураттаб кемаларни,
Солинг онда кераклик нималарни,

Ки мен ҳам зйладим кўнглумни жозим
Ки тонгла бўлғамен дарёға озим».

Эшитгач бу хабарни шоҳзода,
Нишоти бўлди айтурдин зиёда.

Басе таскин ҳазин кўнглиға берди,
Ки мақсуди анинг бу навъ иш эрди,

Ки зоҳир айлабон бир тавр ҳийла,
Бир ишни айлағай навъи васила,

Ки Хоқон топмайин андин кудурат,
Ул этган азми ғурбат биззарурат.

Бу иш мақсудиға монанд бўлди,
Бағоят хотири хурсанд бўлди.

Тушуб дарё киби кўнгли аро жўш,
Кема оғзидек оғзи лек хомуш.

Тамаввуждек хаёлиға тасалсўл,
Тасалсул топибон юз минг тахайюл.

Кетур соқий, муҳити болаи ол.
Бу дарё ичра соғар заврақин сол

Эрур ғам баҳрида жисми ҳақирим,
Ҳамул заврақ била бўл дастгирим.

*Хоқон била Фарҳоднинг жўнларга миниб, баҳр май-
дониға бетаҳоши кирмоқлари ва сафоин ғароибидин
неча ҳарфе айтмоқ ва амвож навоибидин неча нақше
тортмоқ ва Хоқонни дарё талотуми Мулкоро била Чин
мулкиға солмоқ ва Фарҳод ишқ дарёсида қолғондек
ул хунхор баҳр аро тахтапора узра қолмоқ*

Бу дарё ичра улким бўлди ғаввос,
Чиқорди бўйла дурри маънийи хос:

Қи тайёр ўлди чун дарё яроғи,
Бўлуб озим шаҳу шаҳзода доғи.

Суруб маркабни дарё соҳилиға,
Ойу кун келди моҳи манзилиға.

Назарлар чун тенгиздин олди баҳри,
Йиғочдин баҳр уза кўрунди шаҳри.

Ададдин кўп кема бори ёроғлиқ,
Саводи бир муаззам шаҳр чоғлиқ...

Сув узра сайру даври ул сифат тез,
Қи туфроқ узра суръат вақти шабдез...

Ёсолиб жўнг уза тахти каёни,
Мақом айлаб шаҳу шаҳзода они.

Бўлуб Чин аҳлидин ул шаҳри чўбин,
Анингдекким яна бир кишвари Чин...

Қуруғлуқ ичра чун қолмади ҳеч иш,
Равони кемаларга бўлди жунбиш.

Таҳаррукдин топиб андоқ тахалхул,
Ки Чин шаҳри аро тушкай тазалзул.

Неча минг жалд маллоҳи ҳунарвар,
Балиғ янглиғ сув ичра мавж парвар.

Сурар маркаб аларға заврақи тез,
Бўлуб суръатда сувдин оташ ангез

Бори мақсуд сори айлабон майл,
Алар майлиға тобиъ шоҳ ила хайл.

Чу йўлга кирдилар ул минг ягона,
Сув узра олами бўлди равона...

Жазира азмиға бори қўюб юз
Борур эрдилар икки кеча-кундуз.

Сув узра ел аён этгач тамаввуж,
Шаҳу шаҳзодаға андин тафарруж...

Тамаввуж баҳр узаким тутмай ором,
Алар устида сунъ илги ёйиб дом...

Баяк ногаҳ қазойи осмоний
Аён қилди балойи осмоний,

Эса бошлади ел беҳад хатарнок,
Ҳужум этти тенгиз юзида кўлок...

Қари маллоҳлар мундоқ балони
Кўруб арз эттилар йиртиб яқони,

Ки ҳар юз йилда бу ел бир қилур сайр,
Валекин йўқтурур бу сайо аро хайр.

Равон еткурдилар бир тўрфа заврақ,
Янги ой заврақидин тезравроқ.

Ки бўлмасдин бурун бу ел зиёда,
Ташиндик мунда шоҳу шоҳзода.

Қўпуб Фарҳод чун завраққа кирди,
Уруб ел жўнгу заврақни айирди.

Ато жўнг ичра қолди тортибон вой,
Ўғул заврақда бўлди баҳр паймой.

Арода тушти андоқ айру тушмак,
Ки мумкин бўлмос андин сўнг кўрушмак.

Алар айрилғоч ўлди елга туғён,
Не туғёнким, жаҳонни тутти тўфон,

Тенгиз ул навъ чайқалдики, афлок
Кўрунди сув уза андоқки кўлок.

Келиб бир-бир сўнгича юз туман мавж,
Паёпай еткуруб кўк авжиға авж...

Бу янглиғ эрди дарё изтироби,
Епилғунча жаҳонға тун ниқоби.

Чу тун кишида кун ёшурди қоқум,
Гум этти баҳр синжоби талотум.

Сув узра чунки сарсар тутти таскин,
Ер узра баҳри ахзар топти тамкин.

Дейилган баҳр аро ҳар навъи кема,
Ичинда онча халқу онча ғима.

Кўпи бир-бирга теккандин ушолиб,
Фалак авжида сув қаърида қолиб.

Халойиқдин бўлуб аксар табоҳи,
Ки ҳар ён бирни айлаб туъма моҳи...

*Фарҳодни дарё мавжи Яман мулки сори солиб, Яман
аҳли кемасига учрағони ва жазоир ҳаромилари ул
кема қасдин қилиб, тужжор изтиробқа тушуб, Фарҳод
аларни қочурғони ва Яман аҳли кўзин ёрутқони ва
Шопур анга дарёда ошно бўлуб, анинг сафҳаи замири
нуқушин фаҳм қилғони*

Қишиким айлади бу баҳр гаштин,
Бу янглиғ деди дарё саргузаштин:

Қим ул ҳолатдаким чайқалди дарё,
Сипохи мавждин қўзғалди дарё,

Ҳамул заврақки рокиб эрди Фарҳод
Синиб кўк баҳридин етганда бедод

Бўлуб ғарқа муҳити бекаронға,
Қолиб бир тахта ул бехонумонға.

Ўзин ул тахта узра маҳкам айлаб,
Видоъ ўз жисму жонидин ҳам айлаб.

Нечукким тахта жисми нотавони,
Етиб оғзиға ҳардам хаста жони.

Кўруб ул шўр баҳри бекарондин,
Илик юб ҳар нафас юз қотла жондин.

Чу гардун шом киштисин ушотти,
Фалак баҳриға анжум дурри ботти.

Тамаввуж йиғди дарё юзидин дом,
Талотум қушлариға бўлди ором.

Тушуб ул тахта сайрининг гузори,
Яман мулки-ю Тойиф ҳадди сори.

Бўлуб Фарҳодға ул тахта маскан,
Нечукким жонға бўлғай тахтаи тан.

Вале жисмида жонидин рамақ йўқ,
Танида руҳ ҳарфидин насақ йўқ.

Мунунгдек ҳол аро бир тез кишти,
Яман азмиға дарёдин ёвушти.

Ичинда неча дарё моя тожир,
Гуҳар савдосиға бўлғон мусофир.

Чу кўрдилар келур ул тахта пора,
Анинг устида шахсе ошкора.

Солиб маллоҳ еткурдилар они,
Қема ёниға келтурдилар они.

Не кўрдиларки ётур навжувоне,
Ҳаводис зарбасидин нотавоне.

Бўлуб ҳуш анга зойил ичкулукдек,
Ётиб ул тахта устида ўлукдек.

Чу кўп қилдилар аҳволиға тадқиқ,
Нафас оғзиға келмак бўлди таҳқиқ.

Ҳаёти айлабон ул элни хуррам,
Ани киштига чектилар ҳамул дам.

Димоғиға тутуб ҳар навъ машмум,
Кўзин очиб ҳаёти бўлди маълум.

Қуюб бўғзиға шарбат, оғзиға қут,
Бўлуб ул туъмау шарбат анга қут.

Қўпуб ўлтурди, доғи сўрди аҳвол,
Дедилар ҳар не бор эрди анга ҳол.

Эшитти чун жавоб айлаб саволин,
Булар ҳам сўрдилар ул хаста ҳолин.

Дедиким: «Биз гуруҳи тожир эрдук,
Яман сори Хўтандин сойир эрдук.

Қилибон кемамизни гарқа кўлок,
Чўкуб дарё тубига бору йўқ пок.

Манга рўзий бўлуб бу тахта пора,
Бўлубсиз тахтаи умрумға чора...

Ғарибу хаста мен ҳам зору ожиз,
Қишига тушмасун бу ҳол ҳаргиз,

Ки эл юз навъ тутқайлар анга қўл,
Юзидин бирга хизмат қилмағай ул.

Валекин то тирикмен бандангизмен,
Неча бўлсам тирик шармандангизмен».

Кўруб ул халқ бу арзи тазаллум,
Анинг зимнида бу ҳусни такаллум.

Аёғдин бошига хисрав нишонлиқ,
Сўзида баҳрдек гавҳар фишонлиқ.

Бўлуб бори асиру зори онинг,
Дилу жон бирла хизматкори онинг.

Муважжаҳ аклу шурб айлаб мўрўвват,
Навосиз жисмига киргунча қувват.

Алар бори анга мафтуну шайдо,
Ки бўлди неча заврақ сувда пайдо.

Кўруб кишти элига тушти мотам,
Фузунроқ бўлди бу мотам дамодам.

Тилаб бориси бир-бирдин биҳиллик,
Кўруб Фарҳод ишидин тангдиллик.

Демай молу ҳаёту жондин афсус,
Валекин борча айтиб андин афсус.

Қолиб ҳайрон алардин сўрди Фарҳод,
Ки нечун бўлдунгуз маҳзуну ношод?

Дедилар йиғлабонким: «Не сўрарсен,
Бу заврақларки баҳр ичра кўрарсен,

Қароқчилар дурур аҳли жазойир,
Бўлурлар бегарон баҳр ичра сойир.

Агар ёлғуз, агар икки, агар уч,
Кема йўлуқса ҳарён келтурур куч,

Отарлар кемага қорураи нафт,
Ки ҳар қорурадур бир кўраи нафт.

Уруб ўт кемани чун куйдурурлар,
Тамомий кема аҳлин ўлтурурлар.

Қилурлар халқ молин наҳбу ғорат,
Аларға баҳр уза будур тижорат.

Бизинг эмин йўл ўзга сори қолмиш,
Бу сори бизни дарё мавжи солмиш.

Не элга етса бу мажмаъ навиди,
Кетар ул хайлдин махлас умиди».

Чу фаҳм этти бу иш фарзона Фарҳод,
Аларға кўп кўнгул берди бўлуб шод.

Деди: «Қойгурмангизким, бермагай ҳақ
Алардин ҳеч офат сизга мутлақ.

Сизинг хайл ичра борму эркин оё,
Неча ўқ бирла кўпрак зўрлуқ ё».

Чекиб бориси ҳайрат бирла ҳайҳот,
Вале не истади, келтурдилар бот.

Анинг зўриға гарчи ё йўқ эрди,
Ҳамул ё лойиқи доғи ўқ эрди.

Ясаб ё гўшасин, ўқни туз айлаб,
Ул ишнинг иртикобин ёлғуз айлаб.

Тузоткунча ўқу ёйин диловар,
Етишти ҳар ён ул хайли жафоғар.

Ясаб қоруралар ўт ёғдурурға,
Кемаву кема халқин ёндурурға.

Етиб ул ераким қорура етмас,
Дема қорура, ўқ ҳам онча кетмас.

Қилиб қорура афганни нишона,
Анингдек отти Фарҳоди ягона,

Ки урди нафтлик қорурани-ўқ,
Ушотти ул ёлинлик кўрани ўқ,

Тушуб ўт, ўртониб қорура андоз,
Ҳамул заврақки ул хайли дағобоз.

Яна бир ҳам оторға чун ёвушти,
Анга доғи бу янглиғ шуъла тушти.

Ўу икки кема хайли куйдилар пок,
Юз урди қочқоли ул хайли бебок.

Кема бошини қайтарғунча ноком,
Ўн-ўн бешнинг ишин қилди саранжом.

Алардин баъзи кўйди, баъзи ўлди,
Неким қолғон қочиб овора бўлди.

Бу иш ул кема аҳлин айлабон лол,
Бири хушҳол бўлса, ўни беҳол.

Бори бошин қўюб қошиға онинг,
Қўпубон эврлуб бошиға онинг,

Фидо айлаб анга жону жаҳон ҳам,
Нисор айлаб қошинда молу жон ҳам.

Анинг заъфи эди ҳардам фузунроқ,
Малоли риштаси ҳаддин узунроқ,

Алар дилжўй ўлуб, лекин бу бедил,
Кўрунди неча кундин сўнгра манзил.

Яманнинг фўрзасиға қилдилар майл,
Судин туфроққа чиқтилар бори хайл.

Бори озод ўлуб минг ибтилодин,
Дема минг ибтило, юз минг балодин.

Топиб ул шаҳр аро бир турфа манзил,
Равони ештилар манзилда маҳмил...

Бу хайл ичра бор эрди раҳнаварди,
Мусофир шеваи озода марди.

Ҳунар бобида устои замона,
Замона ичра наққоши ягона.

Варақни килки айлар чоғда тасвир,
Бўлуб нойиб маноби килки тақдир.

Не сурат ёзғали топиб чу даст ул,
Жаҳонни айлабон суратпараст ул.

Жаҳон мулкин кезиб кишвар-бакишвар,
Ҳудуди бохтардин то баховар.

Хито мулкига ҳам тушган гузори,
Келиб олиға Моний дасткори.

Тилаб маншур ул тутмай мусаллам,
Мусаллам тутмай ул истарда бу ҳам.

Қалам аҳлиға онинг тарҳи дастур,
Жаҳон аҳли дебон отини Шопур.

Саёҳатда қазойи осмони,
Буларға ҳамраҳ айлаб эрди они.

Басе ҳайрон эди Фарҳод ишида.
Ки кўрмайдур эди таврин кишида.

Не иш ул қилса айлар эрди таъмиқ,
Қила олмас эди ҳолини таҳқиқ.

Тенгизда доғи ул размиға ҳайрон,
Қуруғлуқ ичра бу базмиға ҳайрон.

Бу дамким кўрди онинг ҳоли зорин,
Сиришку нолаи беихтиёрин.

Тафаррус бирла топти фикрат андеш,
Ки кўнглин ишқ тиғи айламиш реш.

Қилай дер эрди ҳар сўздин мудово,
Анга Фарҳод қилмас эрди парво.

Жиҳатсиз куймокига солди чун кўз,
Сола бошлади дарди ишқдин сўз.

Неча ишқ ўтидин қилса ҳикоят,
Анга айлар эди кўпрак сироят.

Билиб сўзин хирадманди ягона,
Дер эрди ишқдин ўтлуғ фасона.

Дами ул йиғламоқдин тутмай ором,
Ани бу навъ ўзига айлади ром.

Гузин Фарҳодға бехавфу кулфат
Бўлуб Шопур ила ул навъ улфат,

Ки онсиз бирдам ўлғоч истаб они,
Суруб дарду муҳаббат достони.

Бу тақрир айлабу ул йиғлабон зор,
Чу тақрир айламай кўп топиб озор.

Бу янглиғ чунки ҳамдам топти ўзни,
Рафиқу ёру маҳрам топти ўзни.

Сўруб ҳолин ҳарифи чобук андин,
Чекиб сиррини нозик-нозик андин.

Чу бебок эрди ишқу бода ғаммоз,
Очиб ул маст ошиқ пардаи роз.

Неким Шопур сўз сўрса ниҳони,
Ниҳони айлар эрди воқиф они.

Топа бошлади сойил чун жавобин,
Саволи юзидин очти ниқобин...

Деди: «Кей зод сарви бўстони,
Валекин топқон осибни хазони.

Бу янглиғким санга мен ҳамдам ўлдум,
Бори махфий ишингга маҳрам ўлдум.

Ҳамоно бу эмиш тенгрига тақдир,
Ки қилғайсен манга ҳолингни тақдир.

Ҳамул ганжикни бўлмишдур умидинг,
Етишгай қуфлига мендин калидинг.

Ема ғамким бу ерким дединг они,
Саросар васфиға бердинг нишони,

Ки йўқ ул навъ дилкаш ер жаҳонда,
Қўрубмен они-ю бўлмишмен онда.

Ҳавоси жонфизор, гул анда хирман,
Назоҳатда Ирамдек оти Арман.

Борур бўлсанг санга раҳбарлиқ айлай,
Демай ҳамроҳлиқ, чокарлиқ айлай»

Кўруб Фарҳод мундоғ нукта овар,
Узи бахтидин этмас эрди бовар.

Деган афсонани фаҳм этти Шопур,
Ки бовар айламас ул зор маҳжур.

Дедиким: «Чун инонмассен, каломим
Сенга собит қилай андоқки комим».

Чиқарди сафҳаву килкин қаламзан,
Ҳамул ер суратин бўлди рақамзан.

Анингдек қилди тарҳ ул нақши дилжў,
Ки йўқ эрди тафовут бир сари мў.

Чу Фарҳод ул рақам наззора қилди,
Анинг даъвоси чин эрконни билди.

Топилғоч дўст мулкидин нишони,
Йиқилди маст тортиб дўстгони.

Кетур соқий, манга ишрат аёғин,
Ки даврон берди мақсудум сўроғин.

Мени чун қилди моҳи Армани зор,
Чекай бир неча соғар арманивор. -

*Фарҳоднинг Шопур даштпаймолиғи била Арман киш-
вариға азимат қилғони ва Армания тоғи камарида
хоро қозодурғон эл ажзин кўруб, хоро қозорға камар
чуст этғони ва бу хабар Меҳинбону била Ширинға
етғони*

Бу води қатъида фархунда ҳоди,
Анингдек кўргузур мақсад саводи:

Ки чун Фарҳод очти уйқудин кўз,
Келиб ёдиға Шопур айтқон сўз.

Кўпуб Шопурнинг қошиға борди,
Аёгин ўпгали бошиға борди.

Товушидин анинг уйғонди Шопур,
Топиб тун зулматида булжажаб нур.

Деди: «Кей дард ила ишқ аҳли шоҳи,
Изинг хайли муҳаббат қиблагоҳи,

Бу келмакдин санга не мултамасдур,
Гараз худ кеча ўтган сўз эмасдур?»

Чу ўтган сўзни Шопур айлади ёд
Аёғиға анинг бош қўйди Фарҳод:

«Ки эй жон мақсади дилкаш паёминг,
Кўнгул мақсуди руҳ афзо каломинг.

Ҳамул савдо била кўнглумгадур суд,
Ҳамул сўздин ҳазин жонимға мақсуд.

Вафо ваъдангга фош этмак кераксен,
Деган сўз бошига етмак кераксен».

Эшитгач они Шопури ягона,
Деди: «Кей тальатинг шамъи замона.

Сен эрсанг ҳамраҳим жаннат дурур йўл,
Гараз бу эрса бисмиллаҳ равон бўл».

Этиб Шопур йўл азмига оҳанг,
Анинг ҳамраҳлигин Фарҳоди дилтанг.

Қадамда кўргузуб ул тоза дамлик,
Бу айлаб соя янглиғ ҳамқадамлик.

Кесарлар эрди йўлни гом-баргом,
Юруб манзил-баманзил тутмай ором...

Бу янглиғ муддати йўл қилдилар тай,
Ки Арман кишвариға қўйдилар пай.

Деди Шопур: «Кей фархунда ёвар,
Будур сен тушта кўргон мулку кишвар,

Тамошо айла-ю бўлсун хироминг,
Йўлуққунча талаб қилғон мақоминг».

Чу Фарҳод этти ул сўзни тааққул,
Урар эрди қадам айлаб тааммул;

Ики-уч кунчу бўлди эҳтиёти,
Падидор ўлди бир кун кўп нашоти,

Ки бўлди олида бир дашт пайдо,
Ки ақлин тушта айлаб эрди шайдо.

Ҳамул сабза, ҳамул савсан, ҳамул гул,
Ҳамул гулларнинг атрофида булбул.

Этиб тақви кўзин тўфроғи хийра,
Ели айлаб хирад шамъини тийра.

Кўрунуб қайда боқса ул баложўй,
Гулу хору гиёҳи ошнорўй.

Сола бошлоди ҳардам пора кўнгли.
Этиб ҳар лаҳза заъф овора кўнгли.

Бало водисиға солиб қадамни,
Малолат авжиға тортиб аламни...

Ҳамул хайлики ғавғо айламишлар,
Қозорға тош алоло айламишлар.

Тилар ул сори етгай жони маҳжур,
Равон майл айлади ул сори Шопур.

Етиштилар ул икки ошноваш,
Анга тегурки ул хайли жафокаш

Гуруҳи эрди дарду доғ ичинда,
Ариғ қозмоққа шоғил тоғ ичинда.

Анингдек хорани кесмакда ожиз,
Ки кўрмай кимса андоқ ажз ҳаргиз...

Назар қилди чу ул ҳолатга Фарҳод,
Ғамин ўлди кўруб ул навъ бедод

Кириб ул хайли мазлум ичра ғамгин,
Ҳилолий қошлариға ғусаддин чин.

Деди: «Кей мен киби хайли балокаш,
Фалакдин кўнглунгиз мендек мушавваш.

Бу меҳнатким чекарсиз, розин айтинг,
Ҳамул анжом ила оғозин айтинг...»

Кўруб ул хайл анинг фаррух жамолин,
Эшитиб бўйла руҳ афзо мақолин,

Шукуҳидин бўлуб ҳайронлиқ элга,
Мақолотида саргардонлиқ элга.

Ўпуб ер, дедилар ул хайл ғамнок:
«Ки эй руҳул-аминдек гавҳаринг пок,...»

Ки бу кишвардаким рашки жинондур,
Букун исмат паноҳи ҳукмрондур,...»

Бу янглиғдурки фаҳм эттинг сифотин,
Меҳинбону дебон давр аҳли отин.

Бу кишвар ичра ўттуз-қирқ қўрғон,
Бори кўк ҳиснидин буржин ошурғон

Анинг ҳукмидадур бемеҳнату ранж,
Тўла ҳар ерда Қорун ганжидек ганж.

Тажаммул хайлида имкондин ортуқ,
Неча йил фикрат этса ондин ортуқ.

Жаҳондин хотири озодаси бор,
Ки бир гулчеҳра хоҳарзодаси бор.

Ҳарими иффат ичра шоҳ ул эрмиш,
Сипеҳри исмат ичра моҳ ул эрмиш.

Ани ҳам васф этардин баҳрамиз йўқ,
Отин доғи тутарға заҳрамиз йўқ.

Юзин кўрмайдур онинг одамизод,
Магар бир неча гулрух сарви озад,

Ким они кўрса гашту сайр кўрмас,
Ани кўргон кишини ғайр кўрмас.

Юзи гул, киприки дерлар тикандур,
Не бор андоқки ҳаргиз бор экандур.

Меҳинбону қўп айлаб эҳтиромин,
Ясабтур жон уйи ичра мақомин.

Юзи бирла қилур базмини гулшан,
Анинг бирла кўрар оламини равшан.

Бу тоғиким анинг васфидадур тул,
Ки бордурбиз ани қозмоққа машғул.

Келибдур бир боши шарқи шамойил,
Яна бир боши ғарби сори мойил.

Оқар шарқисида бир чашма ҳоли,
Суйи ул навъким ҳайвон зилоли.

Дебон Айнулҳаёт ул чашмани хайл,
Ки ўлгон ичса айлар жон сари майл.

Гаҳи ул ҳур бу сори кўяр гом,
Пари сарчашмада тутқондек ором.

Парилар бирла айлаб азми ишрат,
Тузарлар анда гоҳи базми ишрат.

Эрур ғарбида ул маҳваш макони,
Ки ҳоло Армания дерлар они.

Еридур зийнат ичра жаннат осо,
Анинг ёнида тоғи чарх фарсо.

Эрур бу навъ ул маҳваш хаёли,
Ки ул манзилда солғой қасри олий.

Муҳайё борча рангу бўйи онинг,
Вале устида йўқтур суйи онинг,

Муҳандислар нечукким чархи сайёр,
Югуртуб чашма суйи сори тайёр.

Топибким бир ариф қозилса дилжў,
Етар ул ҳур қасри олиға сув.

Вале ул чашма то бу қасри офат
Топибдур ўн йиғоч чоғлиқ масофат.

Бу жадвалким чекибдурлар арода,
Ариқ қозмоқ қилибдурлар ирода.

Буюрмишлар бу хайли нотавонға,
Бало тоғида жамъи хаста жонға,

Қи айлаб чок метин бирла хоро,
Ариқ қилғойлар андоқ ошкоро,

Ким ул ориққа ҳар ким сув кетургай,
Сув ул айвонғача турмай югургай.

Бу хоро теша бирла бўлмас афгор,
Нечукким теша, метин айламас кор»..

Чу кайфиятни маълум этти Фарҳод,
Алар ҳолиға кўнгли бўлди ношод.

Деди: «Бу неча мазлуми ситамкаш,
Фалак бедодидин бўлгон аламкаш,

Ки вайронлиғларида юз халалдур,
Агар қилсам мадад воқеъ маҳалдур.

Ҳунарни асрабон неткумдур охир?!
Олиб туфроққаму кеткумдур охир?!»

Темурчидин тилаб дам бирла кўра,
Белига боғлабон чармин танура,

Дам учун кўраға чун маҳкам этти,
Равон тўкти кўмур, доғи дам этти.

Қўмурни қилди чун ахгар неким бор,
Тилаб метину теша ҳарнеким бор.

Солиб ахгар аро борин қизитти,
Неча афзор қилди чун эритти.

Ҳар ўн-ўн бешни бир метин қилиб руст,
Яна ҳам ончани бир тешаи чуст.

Неча гурза, неча сунбода айлаб,
Камар қозмоқ ишин омода айлаб.

Ниҳони барчаға андоғ су берди,
Ки Қорандин ниҳон ўрганмиш эрди.

Тараддудға солиб они бу аҳвол,
Улусни гирдида ҳайрат қилиб лол.

Саволе айлай олмой кимса бир сўз,
Шукуҳидин тикиб бори анга кўз,

Чу холий айлади афзордин эл,
Равон хоро кесарга боғлади бел.

Кириб ориққа қозмоқ айлади майл,
Қоза бошлади қумни ўйлаким сайл.

Кесиб ҳар тешаси қилғоч хароши,
Фалаҳ пили юқидек пора тоши.

Чу метин зарбидин айлаб ситиза,
Қатиқ хорони айлаб реза-реза.

Анингдек тешадин секриб ушоқ тош,
Ки нозир бир йиғочдин қочуруб бош.

Учуб, етганда зарби дасти онинг,
Ки бориб ўн йиғоч фаррасти онинг.

Ҳамул кун-ўқ далири хорабур гов
Муҳайё қилди хоро ичра бир нов,

Ки уч йил икки юз хоробур устод,
Ола олмай ҳам онча хорадин дод...

*Фарҳоднинг тоғ бағрига ков-ков солгон садони Ши-
рин эшитгони ва ул кўҳи бало сарвақтига етгони ва
метини ламъасининг барқи муниг кўнглига асар
этгони ва ул хокига меҳр зоҳир қилғоч, анинг ўзидин
кетгони ва Шопурнинг шамъдек куюб йиғлаб бошига
ўт чиқорғони ва ўлукни маҳдға солғондек ул қуёш
ани туфроғдин кўтариб, Биҳиштосо манзилига олиб
борғони*

Ки чун ул хайлни ҳайрат қилиб данг,
Қилибон Армания сори оҳанг.

Боқиб Фарҳоднинг кесган тошига,
Хабар еткурдилар Бону қошига;

Ки мундоғ навжувоне бўлди пайдо,
Ки бўлди кўрмогидин халқ шайдо.

Бу янглиғ хора кесмак қилди бунёд,
Ки қилмоқ мумкин эрмас одамизод.

Жаҳон аҳлидек эрмас вазъу таври,
Бир андоқ кўрмаган афлок даври.

Малакваш одамидур кўҳ монанд,
Кесакдур тешасиға кўҳ парканд».

Неким кўрганни келганлар яко-як
Туруб арз эттилар бешубҳау шак.

Меҳинбону эшитгач ҳайрат этти,
Инонмай бир замоне фикрат этти.

Хабарға чун аён бўлди тавотур,
Инонди лек они элтуб таҳайюр.

Қўпуб гулрух ҳаримин қилди маъво
Нечукким равзаи жаннатни Ҳавво.

Деди: «Кей боғи умрум сарв нози,
Ҳарими хилватим шамъи тирози.

Кўнгул меҳри узоринг бирла хурсанд,
Сочинг ҳар ториға жон риштаси банд.

Эшитким, турфа розе келтурубмен,
Ҳадиси дилнавозе келтурубмен.

Сени ҳақ хўблардин қилди чун фард,
Эрур бори ишинг ўзунгга дархўрд.

Ариғ қозмоқниким ҳукм айламишсен,
Қатиқ тошларни қозсунлар демишсен.

Бу ҳам бир иш дурурким қилмамиш халқ,
Мунунгдек иш қилурни билмамиш халқ.

Агарчи саъб эди боштин-аёғи,
Қазо саҳл этган эрмиш они доғи.

Биров дерларки пайдо бўлгон эрмиш,
Қиёмат ошкоро бўлгон эрмиш»;

Эшитгандек ани тавру шиорин,
Эшиттурди пари-пайкарға борин,

Ки уч йилда не иш бутмиш саросар,
Ўзи бир кунда қилмишдур баробар.

Меҳинбону чу бу роз этти ифшо,
Париваш айлади майли тамошо.

Деди: «Ул ён жанибат сургулукдур,
Бу иш гар воқеъ ўлса кўргулукдур.

Ғаниматдур ани кўрмак кишига,
Тамошо айламак қилгон ишига.

Эрур алҳақ ажойиб меҳмони,
Ки тенгри бизга еткурмишдур они.

Бу қушким мубталойи дом ўлубтур,
Бу гулшанда анга ором ўлубдур.

Бало ичра фароғи бирла келмиш,
Тузоққа ўз аёғи бирла келмиш.

Заруратдур анга қилмоқ риоят,
Қим ул бизга керакликдур бағоят.

Ариғким муздиға юз ганж бердим,
Суйи келмай илик ондин юб эрдим.

Биҳамдиллаҳки ҳақ еткурди комим,
Қи мундоқ кимса бўлди сайди домим».

Тилатти нўш лаб таъжил ила от,
Равон бўлди Меҳинбону доғи бот,

Суманбар хизматида тўрт юз қиз,
Қи отланмас эди ҳаргиз буларсиз.

Бор эрди бодпойи ранги гулгун,
Қолиб андин юрурда хинги гардун.

Анга рокиб ҳамиша ул париваш,
Бўлуб ул дев пайкар ҳам парикаш.

Ўзи гулрангу гул монанд зоти,
Бўлуб Гулгун халойиқ ичра оти.

Жаҳон боғида йўқ ул бодподек,
Бўлуб гул баргин элтурга сабодек.

Кетурдилар бу хинги бодпаймой,
Равон минди шафақ гулгуниға ой.

Хиромон бўлди ул ён сарви озод,
Рикобида ҳамул хайли паризод.

Суруб ул сори хушвақту тарабнок,
Қи Фарҳод айлар эрди хорани чок.

Меҳинбону доғи ҳамраҳлиғ айлаб,
Суманбар ҳолидин оғаҳлиғ айлаб.

Қейиндин қавм ила хайли шитобон,
Қилиб ҳар соридин қатъи биёбон.

Париваш девзодин сурди чун тез,
Гул узра сарсар ўлди шабнам ангез.

Етишти рахш уза ул навъ чолок,
Қи гардун тавсанида меҳри афлок.

Тушуб ҳарён мусалсал зулфи банди,
Бўлурға хора афганлар каманди.

Каманд ўлмайки икки шоми дайжур,
Арода фарқ этиб бир хатти кофур.

Бўлуб меъжарда ул мушки сияҳ тоб,
Қаро шомики ёпқай они маҳтоб.

Юзи атрофида дурри лаоли,
Қуёш даврида ахтарлар мисоли.

Не дурким секретиб бу чархи гардон,
Қуёшнинг чашмасидин қатра ҳар ён.

Ики қоши ҳилоли фитна ангез,
Ёзилгон кўп ул ой бошида хунрез.

Мудом айларга қон тўкмак кенгоши,
Бўлуб иккисининг пайваста боши.

Бу хунрез иттифоқиға қилиб жаҳд,
Юзидин мусҳаф очиб қилғоли аҳд.

Қўзи ислом элига топибон даст,
Ётиб мусҳаф юзида кофари маст.

Бўлуб сиҳҳат олурда гоҳ ранжур,
Бўлуб гаҳ айни усруклукта махмур.

Қўзи беҳол хоб олудлиқдин,
Лаби майгун шароб олудлиқдин.

Не икки анбар афшон зулф ваҳ-ваҳ,
Не икки жонфизо лаб оллаҳ-оллаҳ.

Шакардек лаб вале йўқ туз кам анда,
Тузиким қанд олам-олам анда.

Бу янглиғ қанд ила туз кимса билмай,
Ким ул ҳайвон суйи ичра эзилмай.

Саводи холи ўғрилиққа монанд,
Келиб кундуз куни элтур учун қанд.

Олиб ширинлиқ аммо авд этар дам,
Аёғлари бўлуб шақкарда маҳкам.

Ўғурларда тузу шақкар ниҳони,
Шакар тутмиш ва ё туз тутмиш они.

Энги гулзорида кўп ранг ила бў,
Лаби айнулҳаётидин ичиб сув.

Равонпарвар юзининг тоза варди,
Ки ҳайвон чашмасидур обхўрди.

Оғиз устида бурни турфа тимсол,
Тўтуб ёнида манзил ҳиндуйи хол.

Қўюб ул ҳиндуйи тожир сифоти,
Шакар тунгида Ҳиндустон наботи.

Наботи Ҳинд йўқким, гунчаи гул,
Қилиб девона ақли кулни билкул.

Кумушдек ранги насрин фоми онинг
Кумушдин гунчадек андоми онинг.

Бўлуб ҳар кирлики бир нуги хома,
Қорортиб қатл учун ёзмоққа нома.

Варақ айлаб анга лавҳи узорин,
Қорортиб олам аҳли рўзгорин.

Қади озода жаннат савсанидек,
Юзи гул, лек юз гул хирманидек.

Ҳарорат оташин лаълидин ошиб,
Ҳамул гул хирманиға ўт тутошиб.

Шарар қилғоч ул ўтдин майл афлок,
Қуёш бошдин-аёғин ўртабон пок,

Зақан даврида андоқ хатти мавҳум,
Ки қилгай они солим завқ маълум.

Нечукким меҳр ёнида ҳилоле,
Кўрунур ё кўрунмосдин хаёле.

Бу давриким ани тасвир этиб ваҳм,
Оғизни нуқтаси тақдир этиб ваҳм.

Қулоқда дурри нобу гавҳари ҳам,
Қамар даврида Зухра, Муштари ҳам.

Қаду ораз била шамшод гулфом,
Не шамшоду не гул, сарви гул андом.

Қади руҳ офати чобуклук ичра.
Бели жон риштаси нозуклук ичра.

Бўю жисмин деёлмон қучқу янглиғ,
Паридек чувстлуқдин учқу янглиғ.

Лабидин жон томиб бисёр-бисёр,
Сўзидин шаҳд оқиб харвор-харвор.

Лабидин томибу оқиб латофат,
Юзидин оқибу томиб малоҳат.

Бўйида ҳуллалардин руҳ олиб қут,
Вале алвонидин юз ақл мабҳут.

Қилиб кирпик ўқидин тийр борон,
Нечукким тоғ аро абри баҳорон.

Лабининг ҳар сўзи юз жонға офат,
Сочи ҳар тори минг имонға офат.

Бу янглиғ қотил осо келса кўзга.
Йўқ иш оҳ урмоқу ўлмакдин ўзга.

Юрурда рахши айлаб тоғни паст,
Ўзи от узра жоми ҳусндин маст.

Фалак рахшида меҳри ховаридек,
Не рахшу меҳр, дев узра паридек.

Қаёнким тавсанин айлаб равона,
Йироқтин алҳазар айлаб замона.

Бу янглиғ сурди хорокўб тавсан,
Анга тегруки эрди хора афган.

Бийикрак чиқтию ҳар сори боқти,
Замин бирла замонни ўтқа ёқти.

Не кўрди! Хора ичра хоракове,
Қозиб хорода метин бирла нове.

Дема нове, не нову қайси хоро,
Бўлурча ўн тегирмон сувға мажро.

Килиб хороға барнойи ситеза,
Уруб зарб айлар эрди реза-реза.

Не барно, зод сарви бўстони,
Кўрубдур ондин асиби хазони.

Шўкухидин бўлвб хоро харосон,
Қўпуб метинининг оллидин осон.

Муқаввас қошида чин, оғзида банд,
Қадин ғам тоғи айлаб қавс монанд.

Бийикрак ҳайкали аҳли замондин,
Фузунроқ шавкати пили дамондин,

Бошида тожварлиқ фарри пайдо.
Юзида салтанат нури ҳувайдо.

Аёғиға синиб хори мазаллат,
Бошини синдуруб санги машаққат.

Жабинида муҳаббат дарди зоҳир,
Узори узра гурбат гарди зоҳир.

Танида бенаволиғдин асарлар,
Юзида ошнолиғдин хабарлар.

Қўлида тешаи, йўқ тешаким гурз,
Бўлуб туфроқ анинг зарбидин Албурз.

Кўруб Ширинни ҳайрат лол қилди,
Таажжуб бир йўли беҳол қилди.

Кўрунғач кўзга мундоқ чеҳри онинг,
Ичига солди сўзиш меҳри онинг.

Гаҳи ашки югурди шиддатидин,
Гаҳи кўнгли бузулди меҳнатидин.

Очилмасдин бурунроқ пардаи роз,
Яқинроқ сурди-ю сўз қилди оғоз.

Лаби лаълини гавҳар пош қилди,
Бу янглиғ нукта дуррин фош қилди:

«Ки, эй нодир йигит офоқ ичинда,
Ягона чархи нилий тоқ ичинда,

Аён ҳолингда кўп-кўп булжажаблиқ,
Ажабдин ҳам ажаб ранжу тааблиқ.

Не сен ўхшаб жаҳонда бир кишига,
Не қилғон ишинг ўхшар эл ишига.

Бу ишким биз демай, бунёд этибсен,
Бағоят кўнглумизни шод этибсен.

Бўлур эрдуқ ҳусули ичра ожиз,
Ҳунар эрмас, қўлунг кўргузди муъжиз.

Агар юз қарн узр ойин бўлоли,
Нетиб бир кунчилик узрунг қўлоли.

Ишинг узрида юз биздек уёлғай,
Не биздин, тенгридин олингға ёнғай».

Тилатти бир табақ бирла жавоҳир,
Деди: «Муздунг эмас, эй ишда моҳир!»

Қўлуб узр ул табақ бошини очти,
Жавоҳирни анинг бошиға сочти.

Париваш бу фасоҳат бирла мафтун.
Ўзидин беҳабар Фарҳоди мажнун.

Йиқиб жисмини анфоси шитоби,
Тешиб кўксини кўнгли изтироби.

Тани титратмадин ором топмай,
Бу беоромлиқ анжом топмай.

Деди: «Жонпарвар анфосингдин ўлдум,
Унунгдин, умр ранжидин қутулдум.

Не англайким, қаю маҳрў экансен,
Ичим қон айлаган сенму экансен?

Мени ғурбат аро бечора этган,
Диёру мулкдин овора этган.

Чиқиб жоним унунгдин бўлғоч огоҳ,
Юзунгни кўрмай ўлдум оҳ, юз оҳ!»

Анингдек оҳ тўфонин чиқорди,
Ки маҳвашнинг ниқоби елга борди.

Кўрунғач ул жамоли олам оро,
Анинг матлуби бўлди ошкоро.

Ҳамул эрдик мафтун бўлмиш эрди,
Кўруб кўзгуда мажнун бўлмиш эрди.

Бировким акс кўргач ҳуши кетса,
Ўзин кўргач нетонг, жон таркин этса.

Бировким бўлса майнинг зикридин маст,
Нетонг, ичканда бўлса ер уза паст.

Чу Фарҳод ул пари эрканни билди,
Чекиб ўтлуқ фиғон андоқ йиқилди,

Ким ул ҳолатда Ширин кўргач они,
Гумон қилди магарким чиқти жони.

Анингдек чекти оҳи оташ олуд,
Ки ойни абр аро ёшурди ул дуд.

Чу ул шамъи вафода қолмади нур,
Етиб парвонадек бошиға Шопур.

Бошин қўйниға олди йиғлабон зор:
«Ки эй йўқ қисматинг жуз ранжу озор!

Бас эрмас эрди ғурбат дарду доғи,
Ки ўчти бежиҳат умрунг чароғи.

Вафо йўлида ул манзилға еттинг,
Ки бир кўрмак била жон тарк эттинг.

Камолу фазлу ойинингдин афсус,
Ҳаёву ақлу тамкинингдин афсус.

Замиру раъйи покингдин дариғо,
Фиғони дарднокингдин дариғо,

Қўлунгдин ҳайфу шастингдин доғи ҳайф,
Шукуҳу зўри дастингдин доғи ҳайф.

Кани фарру шукуҳу зўр дастинг,
Тавонолиғ аро юз минг шикастинг.

Башар хайлида сен бўлмай малак сон,
Недин бўлмас бори ер бирла яксон.

Не шаҳ бошиға афсар эрдинг экин,
Қаю афсарға гавҳар эрдинг экин.

Не кишвар тушти эркин мотамингға,
Қаю эл қолдилар эркин гамингға.

Не Хоқон сўгунг ичра қолди оё.
Қаю иқлим эли қўзғолди оё.

Чекиб ранжинг манга ғам бўлди подош,
Ки ҳаргиз кўрмагай эрдим сени кош,—»

Дебон Шопур бу янглиғ фасона,
Суманбар айлабон ашкин равона.

Чу бу ошубиға юзланди таскин,
Ани чорлаб Меҳинбону ва Ширин.

Сўруб Фарҳод ҳолидин ҳикоят,
Ул айлаб билган аҳволин ривоят.

Дебон ул зор, Ширин зор йиғлаб,
Меҳинбону доғи бисёр йиғлаб.

Ани маҳд ичра солиб хисрав ойин,
Ёниб ўрдуларига зору ғамгин,

Олиб эгнига маҳдин нозанинлар,
Юруб оллида гирён маҳ жабинлар.

Солиб бир боргаҳ кунжида тахте.
Тўшаб ул тахт уза шоҳона рахте.

Ани тахт узра қўйдилар чекиб оҳ,
Не ул элдин, не ўз ҳолидин огоҳ.

Кетур соқий, шароби беҳудона,
Ки беҳудлуқ била бўлдум фасона.

Ажаб беҳуш ўлубмен ишқ аро бил,
Мени бир жом ила беҳушроқ қил.

*Фарҳодни ул хайлнинг Хисрав қошига етқизғони ва
Хисрав ҳужжат юзидин анга сўз қотғони ва Хисрав-
нинг саволоти шишаларин жавоб хоролари била
ушотқони ва Хисравнинг анинг қатлига жозим бўлғо-
ни ва ул муҳлик сўзлар ҳимояти била қатлдин
қутулғони*

Бу беҳудлуғ йўлининг ҳушманди,
Бўлур бу навъ маъни нақшбанди:

Ки чун Фарҳодни ул хайли чолок,
Шаҳ оллига етурдилар тарабнок.

Бўлуб Хисрав ул ишдин шодмона
Ато айлаб аларға хисравона;

Деди, мажнунға солдилар оғир банд,
Ики илгин қилиб банд узра пайванд.

Мажониндек муқайяд қилди ҳосил,
Бори аъзосин ағлолу салосил.

Буюрдиким ҳаким ўлуб ҳам оғуш,
Киюрди нотавоннинг мағзиға ҳуш.

Кўзин чун очти ул мажнуни беҳуд,
Ки бўлмиш эрди мажнундек муқайяд.

Ўзин кўрди ажойиб ҳол ичинда,
Салосил қайдида, ағлол ичинда.

Бошида хисрав ойн боргоҳи,
Туруб атрофида хайлу сипоҳи.

Тўрида боргаҳнинг бир бийик тахт,
Анинг устида бир шоҳи жувон бахт.

Аёғи остида тахти каёнй,
Боши устида тожи хисравонй.

Таажжуб бирла онинг сори боқиб,
Бошини ирғотиб, илгини қоқиб,

Қилиб гаҳ ишқ ойинида ғайрат,
Этиб гаҳ ҳайкалу шаклида ҳайрат.

Яқин билди чу бўлди фикрат андеш,
Ки не феъл айламиш чархи жафокеш.

Ўзин солмай хидеви ғайрат ойн,
Қўпуб ўлтурди солиб қошига чин.

Адаб бирла ҳаё расмин қилиб фош,
Бурун индурди мажлис аҳлиға бош.

Чу даъби йўқ эди сўрмай демок сўз,
Оғиз сўздин тикиб, тикти қуйи кўз.

Шукуҳидин етиб Хисравға тағъйир,
Қилиб ишқи ўти кўнглига таъсир.

Унутти айламакни қатлу бедод,
Анга боқиб такаллум қилди бунёд,

Деди: қайдинсен эй мажнуни гумраҳ?
Деди: мажнун ватандин қайда оғаҳ.

Деди: недур санга оламда пеша?
Деди: ишқ ичра мажнунлуқ ҳамиша.

Деди: бу ишдин ўлмас касб рўзи,
Деди: касб ўлса басдур ишқ сўзи.

Дедиким: ишқ ўтидин де фасона!
Деди: куймай киши топмас нишона.

Дедиким: куймакингни айла маълум?
Деди: андин эрур жоҳ аҳли маҳрум!

Деди: қай чоғдин ўлдунг ишқ аро маст?
Деди: руҳ эрмас эрди танға пайваст.

Деди: бу ишқдин инкор қилғил?
Деди: бу сўздин истиғфор қилғил!

Деди: ошиққа не иш кўп қилур зўр?
Деди: фурқат куни ишқи балошўр.

Деди: ишқ аҳлининг недур ҳаёти?
Деди: васл ичра жонон илтифоти.

Дедиким: дилбарингнинг де сифотин?
Деди: тил ғайратидин тутмон отин!

Дедиким: ишқиға кўнглунг ўрундур?
Деди: кўнглумда жондек ёшурундур.

Деди: васлиға борсен орзуманд?
Деди: бормен хаёли бирла хурсанд.

Деди: нўши лабидин топқай эл баҳр?
Деди: ул нўшдин эл қисмидур заҳр.

Деди: жонингни олса лаъли ёди?
Дедиким: ушбудур жоним муроди.

Деди: кўксунгни гар чок этса бебок?!
Деди: кўнглум тутай ҳам айла деб чок!

Деди: кўнглунг фидо қилса жафоси?
Деди: жонимни ҳам айлай фидоси.

Дедиким: ишқдин йўқ жуз зиён буд.
Деди: бу келди савдо аҳлиға суд.

Деди: бу ишқ тарки яхшироқдур!
Деди: бу шева ошиқдин йироқдур!

Деди: ол ганжу қўй меҳрин ниҳоний.
Деди: туфроққа бермон кимёни!

Деди: жонингға ҳижрон кинакашдур.
Деди: чун бор васл уммиди хушдур.

Дедиким: шаҳға бўлма ширкат андеш!
Деди: ишқ ичра тенгдур шоҳу дарвеш!

Деди: жонингга бу ишдин алам бор.
Деди: ишқ ичра жондин кимга ғам бор?!

Деди: кишвар берай, кеч бу ҳавасдин!
Деди: бечора, кеч бу мултамасдин!

Деди: ишқ ичра қатлинг ҳукми эткум!
Деди: ишқида мақсудумға еткум.

Деди: бу ишда йўқ сендин йироқ қатл,
Деди: бу сўзларингдин яхшироқ қатл.

Нечаким бўлди мушкил сўз хитоби,
Басе осон анга етти жавоби.

Чу Хисрав кўрди бу янглиғ таҳаввур,
Такаллум айламак сочқон киби дур.

Бир ўт тушти ичига бехудона,
Ки оташгоҳидек чекти забона:

«Ки мендек шаҳға мундоқ разл дуне,
Аёғдин-бошқа банд ичра забуне,

Ҳаётининг ниҳолиға синиб шох,
Жавоб айтур не сўрсам бўйла густох.

Сиёсат қилғулуқдур бу фидойи.
Ки ҳар бир тоғ ила води гадойи,

Яна кўргузмагай бе хавфу даҳшат
Салотин хизматида сўзга журъат»

Ғазаб бирла буюрди шоҳи ғаддор,
Ки урдилар ҳисор олинда бир дор.

Кейин боғлаб қадоғлиқ қўлларин руст,
Бориб чекмаклик они дорға чуст.

Чекилгач ўйлаким абри баҳорон,
Улус қилмоғлиғ они тийр борон.

Неча кун турмоқ ушбу ҳол бирла,
Кўруб халқ они бу аҳвол бирла.

Анинг ҳолидин олмоқ борча ибрат,
Гадолар қилмасун деб шаҳға ширкат.

Неча кундин сўнг ўт айлаб фурузон,
Тамуғ ўти киби тафсону сўзон.

Ўт ичра тошламоқлиқ ўйлаким барқ,
Ки бўлғай шуъла тўфони аро ғарқ.

Бу янглиғ ўтға ёндурмоғлиғ они,
Кул ўлғоч кўкка совурмоғлиғ они.

Бўлуб йўқ даҳр ичидин бори онинг,
Жаҳонда қолмамоқ осори онинг.

Бўлуб Фарҳод ул сўздин тарабнок,
Кулуб дедиким: «Эй шоҳи ғазабнок!

Тасаввур қилма коми тортадурсен,
Аудин интиқоми тортадурсен,

Ки не ҳукм айладинг мақсудум улдур,
Не келса ишқ аро беҳбудум улдур.

Муродим ишқида ўлмаклик эрди,
Букун мундоқ муродим тенгри берди.

Санга ҳар нечаким жойи ғазабдур,
Манга бу ишда юз айшу тарабдур,

Ки бу ҳижронки ҳардам эрди ўлмак,
Не ўлмак, банддин бандимни бўлмак.

Адам йўлиға гарчи бошқарурсен,
Бир ўлмак бирла андин қутқарурсен.

Яна жонким ҳаёт озори бўлмиш,
Сўнгалар чорчўби дори бўлмиш.

Бийклик етса ул дори фанодин,
Қутулгай жон бу бир дори анодин.

Янаким ҳукм қилдинг тийр борон,
Санга ёғдурмамниш ўқ хайли ҳижрон.

Мангаким ҳажр аро юз ибтилодур,
Ҳамиша тийр борони балодур.

Сенинг бу тийр боронингки етгай,
Мени қутқаргай андин, ўзга нетгай?

Буким дедингки куйдурсунлар они,
Кул айлаб кўкка совурсунлар они.

Фироқ ўтига куймай сен ҳамоно,
Бу ўт ичра кул ўлмайсен ҳамоно.

Мениким ҳажр ўтига солди гардун,
Ки бор учқунлари дўзахдин афзун.

Бу дўзахдин халос эткунгдур охир,
Тараб хулдиға хос эткунгдур охир.

Халил осо очиб ўтдин гулумни,
Буким дебсен совурсунлар кулумни,

Бу ҳам хуштурки жисми хок пайванд,
Тараккуб қайдиға бўлғунча побанд,

Кул ўлмоғлиғ била бўлса фанси,
Совурса ёр ишқининг ҳавоси,

Бу кул мушкин булутдек топса поя,
Солиб дилдор боши узра соя,

Гаҳи ёғдурса ҳажр ашкин ёғиндек,
Гаҳи чекса фироқ оҳин чоқиндек.

Ёғин ҳам кўйи туфроғини тутса,
Чоқин ҳам мулкининг тоғин ёрутса.

Сиёсатларки айлар шоҳи жаббор,
Менинг сори дурур ҳар турфаким бор,

Вале бу турфадурким нотавоне,
Ҳар Фаробе, ошиқе, озурда жоне,

Ичинда ишқ ўтидин минг ошуб,
Бошинда чархдин юз минг лагадкўб.

Жафо бирла сипеҳри тез рафтор
Ани бир ишқ ила айлаб гирифтор.

Эшитиб халқдин ишқи сўзини,
Анга шоҳе рақиб эткай ўзини.

Бировга кўрмай ўзин ошиқ этгай,
Бу ошиқлиғда отин содиқ этгай.

Ўйғиб хайлу сипоҳи ваҳшат ангез,
Чекиб гардунға юз минг тиғи хунрез,

Анинг мулкига солғай қатлу торож,
Бадандин бош тушургай, бошдин тож.

Бу ғавғойи баланд овоза бирла,
Мунунгдек хайли беандоза бирла.

Ҳамул гулчеҳранинг зору ғариби,
Ки бу шаҳ қилмиш они ўз рақиб,

Қилиб қасд ул ғариби бенавоға,
Тумон минг меҳнат ичра мубталоға.

Не ром айлаб ани дархост бирла,
Не айлаб қатл зарби рост бирла.

Ики тошидин ул янглиғ бўлуб паст,
Ки юз минг хайл ила топмай анга даст,

Ҳам охир кўргузуб макри ниҳоний,
Қилиб юз реву беҳуш айлаб они,

Эси йўқлуқда айлаб макру тадбир,
Аёғ бошиға солиб банду занжир,

Чу қўймай банд аро бир узвини бўш,
Димоғиға кетургайлар ани ҳуш.

Бу ҳолат ичра кўргузмай тараҳҳум,
Итоб омиз қилғай шаҳ такаллум.

Савол этгай саросар таъна омиз,
Итиклик ичра ҳар бир ханжари тез.

Жавоб ўлғоч саволотиға вофи,
Анга бўлмай муважжаҳ нукта кофи.

Ғариби хастаға қилғай сиёсат,
Зиҳи ойини арбоби раёсат!

Сиёсат йўқки бир ўлтурмаку бас,
Неча турлукки шиддат андин ўтмас.

Бурунким қатл еткургай малолат,
Мени ёқиндур ўлтургай хижолат!

Ки одил шаҳ қилиб макру фусун ҳам,
Бўлур эрмиш бу ғоятқа забун ҳам.

Адолат ушбу бўлғай лавҳашаллоҳ!
Шижоат мунча бўлғай боракаллоҳ!

Дамеким эрмас эрдим ишқ асири,
Ерим эрди хирад мулки сарири.

Шуур анворидин ҳолимға партав,
Манга улкун йўлуқса эрди Хисрав,

Агар юз мунча бўлса эрди хайли,
Борнинг кину қон тукмакка майли.

Борнинг тори умрин узгай эрдим,
Йигитликни анга кўргузгай эрдим.

Фурур ўти ичидин сўнгай эрди,
Шижоат расмини ўргангай эрди.

Бу дам ҳамки заифу нотавонмен,
Фарибу ошиқу бехонумонмен,

Мени тутмоққа ул кунким қилиб майл,
Сипоҳидин йиборди бир қолин хайл.

Узи билгайки ул тошиким урдум,
Бошидин ҳўдининг милин учурдум.

Агар қилсам эди бошин нишона,
Бор эрди бошиға ҳукмум равона.

Кечиб ул қавму хайли қонидин ҳам,
Аларнинг қони, онинг жонидин ҳам.

Омон чун топти мендин боши онинг,
Бошим қасди эрур подоши онинг.

Тириклик расми мендин худ йироқдур,
Улум ҳижронда андин яхшироқдур.

Қилибмен марғни ҳижронға таржиҳ,
Бу сўзга ҳожат эрмас асру тавзиҳ.

Вале эсса Хито сори насиме,
Бу ишдин анда еткурса шамиме,

Топиб Хоқон хабар оворасидин,
Қаю овора, бағри порасидин,

Ким ул не навъ қолиб ғурбат ичра,
Ҳамул ғурбатда юз минг шиддат ичра.

Не бедод айлаб ўлтурдилар они,
Солиб ўт ичра куйдурдилар они.

Етишмай кимса фарёдиға онинг,
Не ишлар келди Фарҳодиға онинг.

Ҳамоно тор ўлуб олам кўзига,
Бу ғамдин бас кела олмай ўзига.

Чекиб бебок тиғи хунфишонни,
Черик бирла қаро айлаб жаҳонни.

Олурға кина бирла интиқомин,
Бу кишварларға кўргузгай хиромин.

Чекиб мағрибда тиғи кину бедод,
Тирик мушкилки қўйгай одамизод.

Мадойин шаҳрин одамдин оритқай,
Хито мулкига тугфроғин тошитқай.

Чу осорини маҳв этгай жаҳондин,
Сув куйгай анда баҳри бегарондин.

Равоқу тоқ бўлгай анда ноёб,
Аён бўлгай минор ўрнига гирдоб.

Тугангай одам авлоди ҳисоби,
Киши ўрнига бўлгай шахси оби.

Ўлуб мен бегунаҳ, Хисрав гунаҳкор,
Бу вайронлиққа ул бўлгай табаҳкор.

Манга чарх этса юз минг кину бедод,
Бу сўздин худ не навъ этгай эдим ёд.

Вале Парвезнинг нолонлиғидин,
Бўлурға даҳрнинг вайронлиғидин,

Таҳаммулсиз бўлуб топти сўзум тул,
Халойиқ қилмасун ваҳмимға маҳмул.

Сўзумни ҳар не эрди кўтаҳ эттим,
Жаҳондин дўст ёди бирла кеттим».

Бу сўзларни дебон қўрғонға боқти,
Упуб ер, ўт улус жониға ёқти.

Деди: «Эмди қилинг неким қилурсиз,
Осарсиз, гар чопарсиз, сиз билурсиз!»

Тугатгач, сўзни бедод айладилар,
Ани Хисрав қошидин судрадилар.

Анга тегруки дор урмишлар эрди,
Ўтун, ўт доғи келтурмишлар эрди.

Тушуб бори улус ичра ғиреви,
Ки ўлгай бегунаҳ андоғ хидеви.

Хабар қўрғонда бўлмиш эрди равшан,
Ки мундоғ лаъб қилди чархи пурфан.

Пари рух бирла Бонудин ниҳони,
Куярлар эрди эл ёд айлаб они.

Кўруб дор остида жисми харобин,
Ҳамул бўйнига боғлангон танобин,

Ҳисор аҳли аро вайронлиғ эрди,
Етиб ўлмакка улким жонлиғ эрди.

Буён Хисрав била жамъи хавоси,
Хавоси демайинким, ому ҳоси.

Қолиб ҳайрон анинг донолиғидин,
Таҳаввур бирла бепарволиғидин.

Халойиқ йиғлабон бекаслигига.
Сиёсат лойиқи эрмаслигига.

Ебон Хисрав доғи ул ишдин афсус,
Вале қўймой анинг таркига номус.

Бузург Уммид дахл этмак кўруб фарз,
Тилаб хилват равони айлади арз:

«Ки ўлтурмаклик они бежиҳатдур,
Жунунға банду зиндон маслаҳатдур.

Анга ўхшарки озроқдур гуноҳи,
Таҳошисизлиғи басдур гувоҳи.

Агарчи табъида девоналиғ бор,
Тариқи ақлдин бегоналиғ бор.

Валекин сўзларидур рост монанд,
Тааммул фарз эрур, қилмоқ худованд.

Бийик тоғ узра гар топсоқ мақоме,
Анинг ҳабсиға қилсоқ эҳтимоме.

Ики-уч ойча зиндон ичра турса,
Ики-уч юз нигахбон ичра турса,

Сўзида ростлиғ гар бўлса пайдо,
Тирик бўлса не ғам ул зори шайдо.

Сўзи ёлғон экандин бўлсоқ огоҳ,
Қила олурбиз улдам улча дилхоҳ».

Чу доно нукта сурди ҳикмат омиз,
Ризо берди анинг ройиға Парвез.

Бор эрди ул яқинда бир бийик тоғ,
Қўюб тиги қамар рухсорига доғ.

Ҳисоре анда маҳкам чарх монанд,
Қилиб асрар учун журм аҳлини банд.

Ясаб деви ҳамул қўрғонни ҳосил,
Ки бор эрмиш анинг оти Салосил.

Салосил қўрғони эл ичра машҳур,
Анинг оти билаким қилди маъмур.

Узоттилар ани ул қалъа сори,
Ким ўз дилдоридек бўлғай ҳисорий.

Қўшуб ҳушёрваш беш юз ниғаҳбон,
Анингдекким, бут атрофида раҳбон.

Кел эй соқий, мени мажнунни маст эт,
Сочинг занжири бирла пойбаст эг.

Ки бу қайд ичра бўлса мубталолиғ,
Вужудум қайдидин бўлғай раҳолиғ.

*Золи маккора ул тоғ сори азимат этиб, Фарҳод боши-
га ажалдек етғони ва анинг ҳаёти қуши қасдиға макр
риштаси домин очиб, тазвир ашки донасин сочқони
ва жисми қафасин марг сангборони била синдурғони*

Бу мотам навҳа сози ўртабон доғ,
Анингдек сўз юзига урди тирноғ:

Ки чун ул навъ тадбир этти Парвез,
Тоғиб келтурдилар бир ҳийлат ангез.

Қади икки букулган пийр золи,
Фалак золи киби ҳийлат сиголи.

Хутути макрдин юзинда юз чин,
Тилига ўтмайин умрида сўз чин.

Чу соз айлаб фусуну ҳийлаи шум,
Қўлида ҳора юмшаб, ўйлаким мўм.

Бериб, сургач фусунлиқ можарони,
Атоға қизни, ўғулға анони.

Қўюб кўнглин чу афсуну ҳиялга,
Қуёшни айлабон ошиқ Зуҳалга.

Атаб кўк пийр золи хола они,
Ано деб Даллатул-муҳтола они.

Этиб тадбир ила ул холани бикр,
Ҳар оқшом Даллатул-муҳтолани бикр.

Қуёвга ақлидин собит қилиб суд,
Арасту бўлса айлаб они хушнуд.

Қачон носозлиқ айлаб ирода,
Бузуб бир сўз била юз хонвода.

Нахуд фолидин аҳкоме яко-як,
Жави йўқ элга ул аҳком аро шак,

Қилиб ҳукм ичра юз Буқротни гум,
Бисотида нахудлар мисли анжум.

Урарға зулм тиғин тез ҳуш ул,
Демайким тез ҳуш, Фарҳод куш ул.

Чу ҳозир қилдилар мажлисқа они,
Дедилар борча аҳволи ниҳони.

Қилиб кўп ваъда бирла кўнглини гарм,
Қўпуб ул йўлга тушти, қилмай озарм,

Ки гар Фарҳод бўлсун қўҳи пўлод,
Берай афсун била бир дамда барбод.

Неча кун қатъи дашт айлаб паёпай,
Гаҳи дашту гаҳи води қилиб тай.

Ҳам охир ешти ул тоғ узра маҳмил,
Ки тутмиш эрди Фарҳод анда манзил.

Равон онинг сори бўлди равона,
Ясаб кўнглида юз муҳлик фасона.

Ҳисоби макрини қилмоққа тавзиҳ,
Осиб синдурғудек бўйниға тасбиҳ.

Таҳармуз топ-пуди бирла миқнаъ,
Талаввун жипси жинсидин мураққаъ.

Дегил Марям ҳарамда топмайин ком,
Келибдур Тур уза тутмоққа ором.

Кўруб Фарҳод ердин қўпти филҳол,
Саломиға алифдек қад қилиб дол.

Савол этти келур кайфиятини,
Бу келмактин не эркан ниятини.

Деди қалб, ояти холис намуна,
Уруб ҳолиға наъли бозгуна:

«Ки бордурмен заифи хаста жоне,
Улусдин ришта узган ногавоне.

Ўн-ўн беш йил мақомим хилват эрди,
Ишим хилватда ҳаққа тоат эрди.

Жаҳон ичра киши бирла ишим йўқ,
Ишим бу — тенгридан ўзга кишим йўқ.

Чу Арман мулкида амният эрди,
Менинг ҳолимға бу кайфният эрди.

Бу шоҳиким келибтур оти Парвез,
Анингдек фитна ўтин айлади тез,

Ки элдин борди завқи хонумони,
Эшитмиш бўлғосен сен доғи они.

Чу ул мулк аҳли бўлди мунқалиб ҳол,
Манга ҳам мунқалибваш бўлди аҳвол,

Ҳузури тоат анда қолмади ҳеч,
Дедимким, эрта кунни қилмайин кеч,

Халойиқдин йироқроқ тийра ғоре
Топай ёнида онинг чашмасоре.

Ғизоу қут олиб зикри ниҳондин,
Қирай андоқки, ҳаргиз чиқмай ондин.

Ажалдин етса умрум хайлиға зўр,
Ҷамул тийра мағок ўлғай манга гўр.

Кезар эрдим бу савдодин мушавваш,
Қи келди кўнглума бу сарзамин хуш.

Юмишмен умрдин гарчи илик мен,
Вале бу тоғ аро мен то тирикмен.

Вафосиздур чу хайли одамизод,
Вафосизни не қилсун одами ёд.

Қаро тошдин вафоу меҳр умидин
Тамаъ қилмоқ бўлур, йўқ одамидин».

Эшитти чун бу афсунларни Фарҳод,
Бағоят бўлди андин хотири шод.

Табаррук истабон туфроғин ўпти,
Ниёз айлаб, оёғин доғи ўпти.

Деди: «Кей оразингда нури тавфиқ,
Замиринг махзани асрори таҳқиқ.

Буким даҳр аҳлиға номуттафиқсен,
Муҳиқсен, биллаҳу валлаҳ муҳиқсен!

Вафосизлиқ жаҳон аҳлиға хўдур,
Вафо элдин аларға жустужўдур.

Бўлур маълумким бир амри нохуш
Замиринг бу сифат қилмиш мушавваш.

Магар Арманда амре бўлди тори,
Ки юқти кўнглунга онинг ғубори?»

Дедиким: «Эй ўғул, чиндур калеминг,
Жавобин доғи чин айлай паёминг.

Видоъ этмиш бу кишвардин амонлиғ,
Амонлиғ ўрниға келмиш ёмонлиғ.

Ниҳоятдин эрур кўп анда офот,
Вале буким аён бўлди бу авқот:

Меҳинбону била Хисрав ярашти,
Хусусият арода ҳаддин ошти.

Солиб пайванд ишин Хисрав ароға,
Бу ҳам берди ризо ул можароға.

Ики ёндин ёйиб вуслат бисотин,
Ғанимат билди эл айшу нишотин,

Анингдек фисқ ила лаҳв ўлди ойн,
Ки бўлди бартараф ислом ила дин.

Қолиб май селиға ул кишвару тахт,
Салоҳ аҳли ародин чектилар рахт.

Чу ҳар ким борди бир ён зору ғамнок,
Бу сори солди мен ғамгинни афлок.

Вале бу турфароқким, ул жамоат
Унуттилар чу ойини саломат,

Худо солди арода ранжи жовид,
Муродидин борини қилди навмид.

Танаъум шоми шамъидин бориб нур,
Мубаддал бўлди мотам бирла ул сур.

Ҳамул гулруҳии дерлар, они — Ширин,
Бу маънидин экандур асру ғамгин.

Чў бўлди ақд амри ошкоро,
Чекиб гардунға афғон бемудоро,

Узига қатл тигин урди филҳол,
Узин бу ғуссадин ўлтурди филҳол.

Деди, баъзики нўш этган дурур захр
Ки бўлғай нўшидин Парвез бебаҳр.

Бори тақдир ила ул сарви навхез
Бақо мулкига солди гомини тез.

Анга ощиқ эмиш бир зори ношод,
Ғарибе, дардманде оти — Фарҳод.

Фироқи ичра юб илгини жондин,
Анинг ишқи била борди жаҳондин.

Ғамидин оҳу афғон бирла борди,
Анинг васлидин армон бирла борди.

Иши қилдики, келмас ул кишидин,
Ки юз шайуллаҳ онинг ул ишидин

Не руҳи пок эди ул сарви чолок,
Ки келди пок, охир борди ҳам пок.

Чекиб Фарҳод учун оҳи ҳалокин,
Анинг ёдида берди жони покин.

Борур дам оғзида Фарҳод зикри,
Ичинда доғи ул ношод фикри.

Бори Парвез ранжин зойиъ этти,
Вале Фарҳод ёди бирла кетти»

Тилидин тортибон фартут тиге,
Дер эрди ҳар нафас оҳу дариғе.

Қилиб фартут бу афсонани биғ,
Тушуб Фарҳод ичига юз туман тиг.

Узун тортиб ҳалок афсонасин бу,
Тушуб онинг кўзига сўнгғи уйқу.

Совуқ дамлар била ул золи дамсард,
Чиқорди кўкка ул туфроғдин гард.

Добон ҳардам дариғи оташ олуд,
Фалакка чекти ул хошокдин дуд.

Ғреви тортибон Фарҳоди мазлум,
Деди: «Бас қилки, бўлди қисса маълум.

Ғараз гар жон эди, олдинг ано ҳой,
Улук тандин не истарсен яно ҳой.

Кўнгул қонин ичардин тўйғил эмди,
Мени ўз меҳнатимға қўйғил эмди,»

Добон қўпти жаҳондин силкибон қўл,
Адам даштиға ҳинжор айлабон йўл.

Ёшидин тоғда солиб сел рези,
Демаким, сел рези, рустахези.

Бу сели жисмининг қасрин қўнгориб,
Ҳаёти хайли ҳам ул сувға бориб.

Кетур соқий, қадаҳ ул навъким сайл,
Ки қилғай ранги онинг қон сари майл.

Анингдек май ичардин мўя тортай,
Тутуб Фарҳод сўги, пўя тортай.

ЛАЙЛИ ВА МАЖНУН

(Достондан парча)

Мажнуннинг фироқ чоҳида танур ичидаги ўтдек тоби ва ҳажр бандида тузоққа тушган қушдек изтироб ва ҳаким фусунидин жунунининг тўғёни... ва Ўз захр-комлиғига тўккан талх-талх шўробаси... ва кўнгли ўтидин темир банди сув бўлғони ва сувдек саҳроға азм қилиб, ашки суйидин водилар тўлғони

Б

у ҳалқа аро асири қуллоб
Сўз риштасидин бу навъ очар тоб:

Қим телба чу бўлди банд асири,
Ул банд аро юз газанд асири.

Бир неча кун уйда эрди побаст.
Фарёд анга гаҳ баланду гаҳ паст.

Йўқ кундузу кеча хўрду хоби,
Дом ичида кушдек изтироби.

Уйқу кўзидин тутуб канора,
Ҳар кирпичи уйқуға катора.

Ул кўзда не навъ турғай уйқу,
Ким бир нафас анда турмағай сув.

Кўнгли аро ҳушдин хабар йўқ,
Не ҳушки, кўнглидин асар йўқ.

Қолмай чу солиб бало ўти жўш,
Танда кўнгулу кўнгул аро ҳуш.

Савдо ўтидин ёниб чароғи,
Дудиға мақар бўлуб димоғи.

Бу дуд чв ул ўй ичра ортиб,
Тақвою хирад юзин қарортиб.

Эмдики бу икки тошибон рахт,
Анда урубон жунун шаҳи тахт.

Ул дуд бўлуб сипоҳи савдо,
Ҳардам солиб ул сипоҳ ғавғо.

Бу навъ димоғи ичра ошўб,
Кўнглини жунун этиб лагадкўб.

Ғам ханжари бирла ёра кўнгли,
Не ёраки, пора-пора кўнгли.

Онинг бу сифат ғаму балоси,
Бу турфаки, нотавон атоси.

Боши уза келтуруб ҳакиме,
Қим бергай анга умиду бийме.

Ул ишқ балосидин хабарсиз,
Қўнгли бу забонадин шарарсиз,

Англаб чу табиб изтироби,
Ҳар лаҳза анга қилиб азоби,

Гаҳ нукта суриб насиҳатомиз,
Ўтин су нафасдин айлабон тез.

Шарбат ичарин ирода айлаб,
Қон ютмоғини зиёда айлаб.

Берганда ғизо олур учун баҳр,
Оғзиға наволалар келиб заҳр.

Чун манъ этиб ашки хунфишонин,
Афзун қилиб оҳ ила фиғонин.

Чун дебки: «Фиғонни айлагил кам».
Қон ёши бўлуб фузун дамодам.

Гоҳики йигоч олиб, уруб руст,
Кулгу қилибон рамидани сушт.

Чун кулгусидин топиб хижолат,
Йиғламоғи еткуруб малолат.

Ҳар лаҳза анга қилиб жафойи,
Қўрмак ани хастага балойи.

Фаҳм айламайин ҳакими бедард,
Ким ўртар ани не сўзу не дард.

Пайкондин этай дебон танин пок,
Жисмин қилур эрди ҳар тараф чок.

Бу чок тикарга меҳрибонлар
Игна чекибон демай, синонлар.

Пайкон учун ул танини ёриб,
Тикмакка бу хайл ўқ чиқориб.

Жаврида бўларға бу такупў,
Пайкон худ ўлуб ғам ўтидин сув.

Ул сувлар оқиб бори кўзидин,
Бечора сувдек бориб ўзидин.

Гаҳ ўзида, гоҳ йўқ ўзида,
Гаҳ сув, гаҳи қон анинг кўзида.

Бу навъ эди неча вақт ҳоли,
Лаҳза-лаҳза ошиб малоли.

Бир тунки сипеҳри зулмат андуд
Кун сафҳасин этти анбар олуд.

Ваҳ тун демаким, қаро балойи,
Кун ганжини кўмган аждаҳойи.

Ғам дўзахининг бухор уди,
Оташкадаи фироқ дуди.

Дудудин ўлуб малак сняхбол,
Тулидин ўлуб фалак куҳансол.

Тонг булбули тумшуғин тутуб руст,
Хуффош қанотларин қилиб суст.

Бир учи унутуб ибтидони,
Бир учи соғинмай интиҳони.

Тун йўқки, қоронғу меҳнатобод,
Ошиқлару хасталарға жаллод.

Ҳар телбаки нотавони савдо,
Ул кеча анга жаҳони савдо.

Бедардни масти хоб қилғон,
Дард аҳли ишин хароб қилғон.

Бу кечада дардманди маҳзун,
Ҳижрон тунининг асири Мажнун

Ўз ҳолиға чун тааммул этти,
Ғам барқи вужудини кул этти.

Ўз ҳолиға қилди навҳа оғоз,
Ҳар дардиға бўлди навҳапардоз

Ким: «Бўлмаса нетгай эрди будум.
Ё бўлса эди адам вужудум.

Мен хастани айламакта мавжуд,
Не эрди экин қазоға мақсуд.

Жисмимға қадарки рух берди,
Бермаса эди не бўлғай эрди?

Чун жисмима рух бўлди йўлдош,
Туққон нафас ўлсам эрди, эй кош.

Маълум этибон чу ўлганимни,
Ит олиға солибон танимни,

Жонимни халос этиб анодин,
Қутқорсалар эрди минг балодин.

Жисмимни талашса эрди итлар,
Қонимни ялашса эрди итлар.

Қут айласа қону рағларимни,
Чайнаб, ушотиб сўнгаларимни.

Ул туъманинг устида улушуб,
Қут айласалар эди урушуб.

Бал ит дағи ҳайф бу ғизоға,
Солмоқ недур итни ҳам балоға.

Ит жисмимаким тиш урғай эрди,
Урғон нафас-ўқ қутурғай эрди.

Телба бўлуб ўт жаҳонға солиб,
Юз хастаи нотавонға солиб.

Тор айлаб ўкуш нафас чароғи,
Ултургай эдилар они доғи.

Аvlo бу эдики шайн бошлаб,
Куйдурсалар эрди ўтқа ташлаб.

Ул ўт аро печу тоб бирла,
Куйса эди изтироб бирла.

Қолғоч кули ўт аро нишони,
Совурсалар эрди кўкка они.

Ул кўкка дағи етиб касофат,
Бўлғай эди шояд анда офат.

Эмдики не бу ва не ул ўлди,
Жисмимға бақо сори йўл ўлди.

Етмасдин бурна ишқдин зўр,
Қош ўлғай эди ики кўзум кўр.

Изҳор этибон бу бенаволиқ,
Қилсам эди қут учун гадолиқ.

Муҳтож бўлуб илик-иликка,
Сайр этсам эди эшик-эшикка.

Бир луқмаға мен бўлуб балокаш,
Бир луқмахўр олима асокаш.

Бу ҳодисаи ҳалок ичинда,
Онсиз йиқилиб мағок ичинда.

Тортиб бу машаққату балони,
Кўрмагай эдим бу ибтилонни.

Кўздин бу аноға учрамишмен,
Юз дарду балоға учрамишмен.

Бўлмоса ул икки мотам ангез
Бошимға ики балойи хунрез,

Бўлғайму эдим назарда маъзур,
Қилғайму эдим кишини манзур.

Машъуф бўлуб назар ишига,
Бергайму эдим кўнгул кишига.

Хосса, не кишики, жон балоси,
Не жонки, бари жаҳон балоси.

Улким ел агар очиб ниқобин,
Кўргузса жамоли офтобин,

Бир ламъадин ўт жаҳонға тушгай,
Балким тўқуз осмонға тушгай.

Ул ўт ичида қуёш фатири,
Ойни не дейинки, қурс қийри.

Мен даҳрда бир заиф хасмен,
Қим жисмда хасча ҳам эмасмен.

Кўз кўрмак ила йиғиб ҳавасни,
Ул ўтға ғаним этар бу хасни.

Нетгай неча бўлса ишқ бебок,
Минг барқнинг ўтрисида хошок,

Чун зўр қилиб бу мубталоға,
Солғай бу азим ибтилоға.

Қўймағай ул ўтқа хос бўлмоқ,
Ўрганмак ила халос бўлмоқ.

Ҳижрон ўти бўлғай анга рўзи,
Ким бўлғай минг бу ўтча сўзи.

Ҳажр ўтида ҳам жунунға солғай,
Ҳам меҳнати гуна-гунға солғай.

Бўлмай бу балия бирла хурсанд,
Зиндонға солиб ҳам айлағай банд.

Чун ҳуш ила ақлини итургай,
Бошиға ҳаким ҳам кетургай.

Юз меҳнату бийм дарди бир ён,
Бедард ҳаким дарди бир ён.

Жон пора қилурға ул қўюб юз,
Панд аҳли сепиб яросиға туз.

Юз мунча ғам ўлса умр фарсой,
Бўлсам эди кўҳу дашт паймой,

Гаҳ тоғ уза нола урсам эрди,
Гаҳ бодияда югурсам эрди.

Филжумла бор эрди эҳтимоли,
Қилмоқ нафасе кўнгулни холи.

Бир уй қачон ўлса ўтқа маскан,
Боғланса эшик, тутулса равзан,

Чок ўлмоқдин маоф бўлғай,
Бал ҳар тарафи шигоф бўлғай.

Ўт ҳар тарафин шигоф қилмоқ,
Бўлғай анга мужиби йиқилмоқ.

Кўнглум уйин этти қайғу зиндон,
Жисм уйи яна қоронғу зиндон.

Зиндонки танимдур анда маҳбус,
Ҳам тунглуки ҳам эшики мадрус.

Ичкаррак уй ичра ғусса тоби,
Бал фурқат ўтининг илтиҳоби.

Уйлар не ажаб ёрилмоқ охир,
Бир-бири уза йиқилмоқ охир.

Бу икки-уч уй чидорға не ҳад,
Бал етти-секиз рафиъ гунбад.

Ул ўт тафидин аён қилиб ларз,
Очилғали ҳар бирига юз дарз.

Овахки бу ўтдин ўлди тобим,
Йўқ, йўқки, ичинда изтиробим.

Кулбамдаву масканимда бу ўт,
Жонимда бу ўт, танимда бу ўт.

Ўт ичра бировниким солурлар,
Бандини аёғидин олурлар.

Ўт банд ила бўлди жилвагоҳим,
Мундоқму азим эмиш гуноҳим?

Ўт онча эмаски бу қаро дуд,
Йўқ дудки, шоми дуда андуд.

Жонимда онинг қаро балоси,
Кўнглумда ҳам онинг ибтилоси.

Тун йўқки, мени қаро босибдур,
Ё кўҳи ғаму бало босибдур.

Гар босмади жисмим ул оғир юк,
Мундоқ нега бўлди бетаҳаррук.

Ё жон қуши учти жисми хасдин,
Азми ватан айлади қафасдин?»

Танға не таҳаррук ихтиёри,
Ўлган ҳаракатдин ўлди ори.

Жисмини қилиб мазанна сокин,
Толпинмоқ эди иши валекин.

Чун жисми эди наҳиф асру,
Оёғ, илиги заиф асру.

Солғонда оёғ илик уруб тоб,
Жон ришталариға келтуруб тоб.

Ҳам синғон эмиш йиғочга пайванд,
Ҳам чиқмиш аёғидин темур банд.

Чун топти бу изтироби таскин,
Чеккач оёқ ул ғариби мискин.

Кўрдикки халос эрур аёғи,
Икки қўли, балки бўйни доғи.

Юз шукр ила ерга қўйди бошин,
Кўздин оқизиб ниёз ёшин.

Оҳиста қўпуб эшикни очти,
Борғонча заиф оёғи қочти.

Бир даштқа кетти ул макондин,
Қим қатъи йироқ эди гумондин.

Эй қайди замона бирла хурсанд,
Бўлғон санга ўзлукунг оғир банд.

Ўзлукдин ўзунгни айла озод,
То дашти фаноға киргасен шод.

[*Лайлининг Зайд билан учрашуви*]

...Ул лаҳзаки Зайд бўлди қосид,
Лайли сари топибон мақосид.

Ҳай ичида чун қарор топти,
Хилватда ул ойға бор топти.

Ул пардалар ичра ғунча кирдор,
Бу ташқари бўлди анга сирдор.

Неким билиб эрди ёридин сўз,
Девонаи беқароридин сўз,

Кўргузди демакда эҳтимомин,
Арз айлади олида тамомин.

Лайли чу анинг сўзин эшитти,
Кўнгли теурун дами эритти.

Жони аро андоғ ўт тутошти,
Ким дуди анинг бошидин ошти.

Гисусиму эрди анбар олуд,
Ё чиқмиш эди бошиға ул дуд?

Гису киби печу тоб топти,
Тоб ичра ўзин хароб топти.

Юз узр ила Зайд сори боқиб,
Ҳасрат суйи кўзларидин оқиб:

«Кей тан аро жон бериб каломинг,
Жисмимға равон бериб паёминг!

Жон дардиға чорақўш сен сен,
Одам демайин, суруш сен сен».

Кўп узр қилиб сўзига пайванд,
Нақдина бaсе топиб кироманд.

Ташқари йибордиким: «Муни ол,
Оз эрди қошимда нақд филҳол.

Ўзрунгни бу навъ қўлмоғумдур,
Юз мунчаға қониъ ўлмоғумдур.

Бўлгаймуки лутф ила вафодин,
Бир руқъа бу зор мубталодин

Девонавашим сори етурсанг,
Ҳам мунда жавобини кетурсанг?»

Зайд этмади дилситонға миннат,
Дедики: «Эрур бу жонға миннат.

Бот бўлки ҳариф мунтазирдур,
Бу амрда макс бас музирдур».

Лайли тилабон давоту хома,
Филҳол муҳаррар этти нома.

Эл онгларидин ичида юз бийм,
Қосидға ниҳони этти таслим.

Қосид олиб ўлди даштпаймо,
Ул ергаким, ул ғариб шайдо.

Иш кайфиятин солиб ароға,
Топшурди битикни бенавоға.

Не эрканини чу билди Мажнун,
Заъф этганидин йиқилди Мажнун.

Жисмиғаки ерга паст тушти,
Нома киби юз шикаст тушти.

Ул номаға чун кушод берди,
Мазмуни ўқур замон бу эрди.

[Лайлининг мактуби]

«Ул тенгри оти била бу маншур,
Ким берди кўнгулга ишқдин нур.

Урғоч майи ишқнинг салоси,
Одамға етишти ибтилоси.

Бир журъаки чекти ул жигархун
Маст ўлди, не маст, балки мажнун,

Ул май била кимгаким бериб баҳр,
Талх этти фироқдин қотиб заҳр.

Берганга муфорақат балосин,
Еткурди мувосалат шифосин.

Булбулники қилди зору гамнок,
Гул кўнглагини ҳам айлади чок.

Парвона гудозу сўзи андин,
Ут шамъға доғи рўзи андин».

Чун буйла сочиб базе жавоҳир,
Андин сўнг этиб бу нукта зоҳир,

Ким: «Ушбу рақамки нақши Чиндур,
Бир хастага бир шикастадиндур.

Яъни мени зори мубталодин,
Сангаки қутулмадинг балодин.

Эй ишқ ўтида хасим нечуксен,
Эй бедилу бекасим нечуксен!

Эй бўлғали ишқим ичра мадҳуш,
Бир журъаи васл қилмагон нўш!

Эй фурқатим ичра гар ёғиб тош,
Минг тош ебон яшурмайин бош!

Эй ҳажрим ўтида гар бўлуб кул,
Ҳар шуъла кўрунубон анга гул!

Эй хори ғамимни жонга урғон,
Гулбонгин анинг жаҳонга урғон!

Эй силсилаи жунун элингда,
Дад қуйруғидин расан белингда.

Ҳолинг недурур фироқим ичра?
Фикринг недур иштиёқим ичра?

Сочингга ёпишса хору хошок,
Ким тортар экин бирин-бирин пок?

Фарқингки эмиш қуш ошѐни,
Ким уркутур эркин андин они?

Бошингки сипеҳр ушотти дарҳам,
Ким боғлар экин аларға марҳам?

Ултурса юзунгга гарду хори,
Ким оритур эркин они бори?

Жисмингки қонаса ғам тошидин,
Ким юр экин они кўз ёшидин?

Хорики кафингга борур эркин,
Кирпик била ким чиқорур эркин?

Ҳажр ўти танингни куйдурур чоғ,
Ким сочар экин ул ўтқа туфроғ?

Қум узра йиқилса жисми зоринг,
Ким бор экин анда ғамгусоринг?

Ҳарѐн югурурда зору бекас,
Соянг санга ҳамраҳ эркину бас.

Тоғ ичида иссиғ ўлса маълум,
Соя қилур эркин устунга бум.

Вайронада муҳлик ўлса андуҳ,
Чўғз айлар экин бошинг уза «дуҳ».

Ҳижрон туни жонинг олса бебок,
Субҳ айлар экин санга яқо чок.

Ғам заъфида дашт узра ётсанг,
Қум бистар экин аёғ узотсанг.

Тун бошинга вақш ўлур экин жамъ.
Олингда бўри кўзи экин шамъ.

Қон ютқали истасанг пиёла,
Топилмас экин магарки лола.

Ултурур экин чибин қошингға,
Эврулур экин қуюн бошингға.

Эй кош сипеҳри тийра анжум,
Бергай манга доғи ул танаъум,

Ким туну кун ўлғамен рафиқинг,
Йўлсиз югурурда ҳамтариқинг.

Сен бўлсангу мен жаҳонда мавжуд,
Бўлса яна коинот нобуд,

Гаҳ собиту, гаҳ жаҳонда сайёр,
Йўқ даҳр диёри ичра дайёр.

Дилхоҳ ила иккимиз маоши
Ойини висол бетаҳоши.

Маъман баданимға қўйнунг ўлса,
Маскан илигимга бўйнунг ўлса.

Гаҳ эғнима така қилса бошинг,
Тавқи зақанимда бўлса қошинг.

Гаҳ юзума тутса юзунг ором,
Оғзингга етурса лабларим ком.

Етса танима тиларда воя,
Ҳамхобалигинг нечукки соя.

Найлайки сипеҳри ҳарза новард
Қилди бу муроддин мени фард.

Сенинг нечаким ғамингга йўқ маҳл,
Чун эр кишисен бу саҳл эрур, саҳл.

Ҳар сори урай десанг такингни,
Тутқувчи тикандур этагингни.

Этак дағи пойбандинг эрмас,
Даври зиҳи ҳам камандинг эрмас.

Мискин мени зори пойбаста,
Йўқ, йўқки, заифи пошикаста,

Не майли суқун, не хадди рафтор.
Юз қайди бало аро гирифтор.

Бўлмоқ юз алам уйида маҳбус
Бир ён, яна бир ён ўлди номус.

Эр мажлиси ичра роҳ эрур зеб,
Хотун кишига салоҳ эрур зеб.

Бу меҳнати ишқ печ-дарпеч,
Номус чу кетти барчаси ҳеч.

Пардасини ғунча айласа чок,
Барбод этар они чархи бебок.

Сенсизки ғамим даме кам эрмас,
Сендин гар эмас кўп, оз ҳам эрмас.

Сен тортибон оҳи оташолуд,
Мен ўт ёқибон чиқормайин дуд.

Ҳар неча ғамимдин оҳ чектинг,
Навфал билаким сипоҳ чектинг,

Хайлим юзига бало уруб кож,
Аҳлу ҳашамимға бийми торож.

Истаб ота ҳам ҳалоки жоним,
Тўкмак тилабон ер узра қоним.

Мен мунча балият ичра хушдил,
Қим ёрға ком бўлса ҳосил.

Гар воқиа жуз ҳалок эмасдур,
Юз мунча ҳам ўлса бок эмасдур.

Мундоғ дағи дедилар фасона,
Ким: Навфал ила бўлуб ягона.

Чун ҳужласи сори кўз солибсен,
Қўлмоққа қизини сўз солибсен.

Бўлсун санга бахт ёру ёвар,
Биллаҳ манга тушмади бу бовар.

Бўлса дағи чун санга эрур ком,
Не ком санга, манга эрур ком.

Боғ ичра қўюб қадамни бир кун,
Кўрмиш эдим ул санамни бир кун.

Ҳам хўбу ҳам элга меҳрибондур,
Неча деса яхшиғина жондур.

Евар санга ҳақ таборак ўлсун,
Бу хайр ишинг муборак ўлсун.

Бўлсанг неча онинг ила хуррам,
Ед айла гаҳи бу хастани ҳам.

Инсофга ҳам канора тутма,
Бизни дағи бир йўли унутма».

Мажнун ўқуғунча бўйла нома,
Заъф этти тани мисоли хома.

Зайд олиға ҳар замон қўюб бош,
Арз айлади сайлдек тўкуб ёш:

«Кей чок юракка чора андеш,
Марҳам аро ёшуруб базе неш.

Бу номаки жонни қилди бетоб,
Ёзмоққа жавоб йўқтур асбоб».

Зайд айлаб эди борин мураттаб,
Қоғаз дағи хомау мураккаб.

Қўйди борисин қошиға бир-бир,
Ул қилди жавоби нома таҳрир.

Зайд олдию йўлға хез солди,
Ҳар лаҳза қадамни тез солди.

Пўяда сабақ бериб сабоға,
Топшурди битикни дилрабоға.

Хилватға кириб очиб суманбар,
Кўрди суман узра гарди анбар.

Чун солди саводиға назар тез,
Бу навъ бўлуб эди гуҳаррез.

[Мажнуннинг Лайлига жавоб мактуби]

«Ул тенгри оти била бу нома,
Қим ишқ элидин кўтарди хома.

Фардики йўқ аввал ибтидоси,
Ҳаййики йўқ охир интиҳоси.

Тоғ балчиғи узра жола урғон,
Қум туфроғи узра мола урғон.

Ҳар кимники айлабон парирўй,
Таън айлаган анга одату хўй.

Ҳажр эмгакини қатиг яратқон,
Ғам шарбатини ачиг яратқон.

Ишқ ўтиға кимни куйдуруб жум,
Маъшуқиға бермаган тараҳҳум.

Қилғон неча ошиқ ўлса ношод,
Маъшуклуғ иқтизоси бедод.

Ошиқ ичи юз минг ўлса парканд,
Маъшукни қилмай анга хурсанд.

Маъшукқаким эсиб насими,
Ошиқ ичига солиб жаҳими!»

Чун бўйла бўлуб фасона пардоз,
Андин сўнг этиб бу нукта оғоз —

Ким: «Ушбу ғаму алам баёни,
Жон сафҳасида боғир нишони.

Мендинки ичим ғамингда қондур,
Сангаки ғаминг танимда жондур.

Яъни бу жунун фасонасидин,
Расволиқ ўти забонасидин,

Гулрухлар аросида париға,
Анжум аро меҳри ховариға.

Не ҳаддим ила дуо дегаймен,
Юз мадҳ била сано дегаймен?

Мадҳинг дегали дағи қони тил?
Бўлса де олурму ҳам они тил?

Қун васфини қилмоқ ошкоро,
Хуффош тилига қайда ёро?

Ҳар нечаки чекти тилни савсан,
Гул васфида келди лолу алкан.

Ҳар неча бу навъдур назирим,
Йўқ бир неча нуктадин тузирим:

Эй кишвари ҳусн подшоҳи,
Ҳусн аҳли бу кишваринг сипоҳи.

Эй нозу карашма боғида вард,
Не вард, баҳори нозпарвард,

Эй лутф жаҳонининг баҳори,
Юзунг бу баҳор лолазори.

Бўлғонда саҳар ели гулафшон,
Зулфунгниму айламас паришон?

Машшота қилурда вусмани пок,
Қошингни худ айламас гиреҳнок?

Сармаст кўзунгки эрди бемор,
Соғ ўлмоғи бўлдимү падидор?

Рухсоринг ўтида холи ҳинду,
Ўзидек улусни куйдурурму?

Гулбарг уза сунбулунг тушуб ҳеч,
Қил янглиғ урарму ўт аро печ.

Юзунг хайию сочинг таноби,
Борму ул иковнинг обу тоби.

Оғзингки адамда бор эди гум,
Айларму аён ани такаллум.

Қаддинг қилибон ҳавойи рафтор,
Айларму жаҳон элин гирифтор?

Ноз уйқусидин очармусен кўз,
Юз ноз ила элга дермусен сўз?

Қўюнгдаки йўқ менинг киби хас,
Хасдин дағи қадр ичинда вопас.

Бу эрмиш иродаи илоҳий,
Ким сиррини билмас эл камоҳи,

Ким кўзки ўюлғай эрди, эй кош,
Не кўзки, кесилғай эрди бу бош.

Ул орази дилрабоға тушгай,
Жон бирла кўнгул балоға тушгай.

Фикр этсам эди бу навъ ўзумни,
Кўр этгай эдим ики кўзумни.

Мен ким эдиму бу дарди жовид,
Зарра бошида ҳавёин хуршед.

Бехост юзунгга бир нигоҳим
Тушганга менинг недур гуноҳим.

Ким мунча келиб бало бошимға,
Бу дарду бало қаро бошимға,

Девона бўлуб чиқиб жаҳондин,
Овора диёру хонумондин.

Ҳар кун ватаним бир ўзга води
Ҳар тун яна бир даман саводи.

Қум натъи бўлуб менинг саририм,
Қун қурси бўлуб менинг фатирим.

От манга жибол қулласидин,
Тўн манга самум ҳулласидин.

Гаҳ ёру мусоҳибим даду дом,
Гаҳ тутмай алар била ҳам ором.

Дашт узра чу ваҳшатим топиб тул,
Рам топиб ваҳш, бал қочиб ғул.

Ҳайратда вуҳуш ваҳшатимдин,
Меҳнатда туюр меҳнатимдин.

Андуҳу бало гумондин ортуқ,
Заъф ончаки бўлмас ондин ортуқ.

Бир таври адам бўлуб манга жисм,
Ким анга вужуд берибон исм.

Бу заъф била чу пўя қилиб,
Ўргамчи танобидин йиқилиб.

Қўксумники тиғи ҳажр этиб чок,
Кириб ҳашарот ичимга бебок.

Кўксум ичида чибин солиб шўр,
Кўзум уйида ватан қилиб мўр.

Бу навъ қотиғлиғу ириклик,
Ёдингдин ўлуб манга тириклик.

Бу дамки, гуҳарнисор хоманг
Таҳрир этибон етишти номанг.

Алфозин ўқурда руҳ топтим,
Ҳар ҳарфида юз футуҳ топтим.

Лекин ики сўз эди муҳаррар,
Қим жонима солди ўт мукаррар.

Аввалки назарға бўлди маълум,
Навфал иши бўлмиш эрди марқум,

Қим: «Тортиб иков сипоҳи хунрез,
Хайлим сори тиф чектингиз тез».

Оллоҳ-оллоҳ, бу не балодур,
Қим риштани дерки аждаҳодур.

Пашша киму пиллик хаёли,
Ё мўрға шерлик мажоли.

Бу мундоқ эдиким: ул сипаҳбад
Етганда манга сипоҳ эди дад.

Билгач ғами нотавонлиғимни,
Ишқинг аро хаста жонлиғимни,

Бўлмиш нафасе қошимда сокин,
Сўзлар дағи ўлмиш улча мумкин.

Мен бир дам ўзумдамен, дами йўқ,
Мундин ажаб элга олами йўқ.

Сўз ичра чу кўрдум изтиробин,
Билмон не дедим анинг жавобин.

Ул олди мени-ю уйга кетти,
Ул ерга етишти ишки етти,

Чун кинаву қатлин англадим рост,
Қилдим неки мумкин эрди дархост,

Ким қиниға солди ханжари кин,
Тутти ёнибон уйида таскин.

Бўлғонда фусун қилурға ҳамдам,
Уйланмақ ишин деди экин ҳам.

Не англадим айлаган хитобин,
Не оники, не дедим жавобин.

Кўнглумдин ўлуб ҳам эрди барбод,
Номанг ўқуғондин айладим ёд.

Қилмоқ манга мундоқ ишни мансуб
Тутгайму мурувват ахли маҳсуб?

Мен мунча бало чекиб вафода,
Сен бўйла хаёлу муддаода.

Неким битидинг нечук қилай рад,
Не қилса қилур ким ўлса бехуд.

Гавғойи жунунға мубталомен,
Боштин-аёғимғача хатомен.

Номангға фидо кўнгул, кўзум ҳам,
Лекин санга бор бир сўзум ҳам:

Навфал сўзиким қилиб эдинг забт,
Мендин эмас эрди воқеъ ул хабт.

Ул ишқу жунундин ўлди ҳодис,
Сен ишқ била жунунға боис.

Уйланмак ишики нисбат этдинг,
Бизга ўз ишингни туҳмат этдинг,

Қим Ибни Салом этиб хаёлинг,
Балким тамаъ айлабон висолинг.

Қўнглини отанг қилиб тарози,
Бўлмиш не ул истаганга рози.

Сен рози эрур, эмасни билмон,
Билмас нима туҳматини қилмон.

Ҳай, ҳай, не фасоналар бўлур бу,
Хориж не тароналар бўлур бу?

Гўё савдо йўлумни урди,
Ҳушумни жунун ели совурди.

Чун сўзда шуур эмас шиорим,
Йўқ ҳарза демакда ихтиёрим.

Девонамен, эй пари сифат ҳур,
Маъзурдур улки тутса маъзур.

Бўлдум чу сенинг ғамингда нобуд,
Нобудға нукта қайда мавжуд?

Йўқнинг неки сўз бўлур хитоби,
Тутмоқ керак они йўқ ҳисоби.

Йўқлуқ манга гар булубтурур йўл,
Сен бор бўлу бу йўққа ёр ўл.

Иқбол ила бахт ёринг ўлсун,
Жонлар нақди нисоринг ўлсун».

Мактуб ўқуғунча шўхи марғуб
Қўп топти шикан нечукки мактуб.

Ҳар бир сўзи ичра фикр этиб кеч,
Қўп урди ўзига номадек печ.

Инсофға чунки дахл берди,
Ўз сўзларининг жавоби эрди.

Ўз номасидин бўлуб мушавваш,
Бу нома замирини қилиб хуш.

Таъвиз этиб ул саводи мавзун,
Онинг битигин нечукки Мажнун.

Эй қосиди номабар, хабар не,
Дегил санга равшан ўлса ҳарне.

Бир сўз била дардима даво бер,
Номанг бор эса, чиқор манго бер!

*Хазон ели боғ зеболари ҳаёти шамъин ўчурганда
Лайли баҳори ҳаётининг гулларини ажал хазони
тундбоди кўкка совуруб, Мажнуннинг доғи булбули
руҳи бадан қафасини гулбун узра ташлаб, ул ҳаво-
лонгон гул барги сўнгинча ҳаво тутқони*

Чун етти хазон елининг оҳи,
Бўстон чиройини қилди коҳи.

Епроқ юзи бўлди барча сориг,
Ойин магар ўлди сориг оғриг.

Ҳар баргки хаставор ётти,
Ер бистарида оёғ узотти.

Гўё тубида узун сабоғи
Бўлди узун айлаган оёғи.

Ел ўйла еттишти маҳражондин,
Ким барг кўтарди меҳр жондин.

Титратмага қўйди юз шажар ҳам,
Уй кунжига чекти юк самар ҳам.

Сарсар солибон чаманға торож,
Бўстон элин айлади яланғоч.

Ул ўтки чинор ичига тушти,
Гардунға шарораси ёвушти.

Бўстон тифли топиб бу ҳийла,
Ул ўт била куйдуруб фатила.

Ел баргин учурса боғ сори,
Гулрез гўкуб бори чинори.

Гард айлади боғни шабистон,
Яфроғ ани қилди кавкабистон.

Бу турфаки юз туман кавокиб
Туфроқ сори бўлди барча ғориб.

Бир кўзгу ҳар ахтари хужаста,
Зоҳир қилибон сабоғи даста.

Юз кўргузмай не келса ўтру,
Ул навъки олтун ўлса кўзгу.

Сориғ варақ ол обкашдин,
Ошиқ юзи ашки лаълвашдин.

Ул аниқ чекиб бу юзда хатлар,
Қатра киби ҳар сори нуқатлар.

Ҳар барги шажарға номаи марг,
Нуқталари янглиғ айрилиб барг.

Ел сув уза барги асфар афшон,
Мови варақи ясаб зарафшон.

Йўқ, йўқки, оқар сув тиғи софи,
Олтундин ўлуб онинг ғилофи.

Алвон била ток барги раъно,
Раъно каф аро нигору ҳинно.

Ул фасл кетибки гулда сунбул
Очқай гулгун юз узра кокул.

Лола кафига ҳузоб бергай,
Зулфиға бинафша тоб бергай.

Бир вақт етибки тунд сарсар
Епқай сув ҳарири узра мәрмар.

Гул сўгини боғ тоза этгай,
Гардун уза ел хуруши етгай.

Булбул топмай ўзин азосиз,
Бўлгай пари бўйниға қаро киз.

Чун етти бу навъ рўзгори,
Учради хазонға навбаҳори.

Гулшанға хазон бўлуб ситезон,
Ашжориға солди барг резон.

Гул баргини қилди ер уза паст,
Нахлин қора ерга қилди ҳамдаст.

Ҳам лоласин этти заъфарони.
Ҳам қилди баҳорини хазони.

Чун солди хазон совурди ҳарён,
Гул баргларин учурди ҳарён.

Лайлиғаким эрди ҳусн боғи,
Жаннат гули бошидин аёғи.

Ул заъф насими тез бўлди,
Бўстониға баргрёз бўлди.

Очилди каманди зулфидин тоб,
Жонлар бўйнидин олди қуллоб.

Ҳусни шаҳин этти заъф ношод,
Тутқунларин очиб этти озод.

Озодлар ўлди тез рафтор,
Тек қолди ҳамонда бир гирифтор.

Қошлари ики қулочин очиб,
Бўлди кўзи уйларига ҳожиб.

Яъники ҳам анда кирмасун ноз,
Ҳам бўлмасун ул улусқа танноз.

Қон ёш этти гулини тоза,
Машшотаи марг урди ғоза.

Яъни чу ишқ айирса жондин,
Чиққунгдур сурхрў жаҳондин.

Хай сайлидин ул рухи арақнок
Юб ғозау нилу вусмадин пок.

Яъни итуруб хазонда боғи,
Гул бирла бинафша, сабза доғи.

Шаҳди лаби тобдин қурушти,
Йўқ, йўқ, бири-бирига ёпушти.

Яъни лзбин этти нуктадин банд,
Бўлди учуғ анда муҳр монанд.

Чоҳи зақан оғзин очти дилхоҳ,
Нилин холи кабутари чоҳ.

Яъни бу кабутар ўлгусидур,
Туфроғ ила чун кўмулгусидур.

Епти чу етишти бўйла банди,
Гул узра бинафшагун паранди.

Яъни уёқурда меҳри дилкаш,
Юзида бинафш абр эрур хуш.

Бу ҳолда нозанин мусофир
Қилди сакароти мавт зоҳир.

Жазм эттики кетмаги керакдур,
Жон таркини этмаги керакдур.

Хилват талаб айлабон замоне,
Эл касратидин топиб амоне.

Уз олиға истабон аносин,
Арз этти нуҳуфта можаросин:

«Кей жонинг ўлуб менинг маконим,
Ким жонигга садқа хаста жоним,

Ранжимни ўзунгга олдинг асру,
Дарду аламимға қолдинг асру.

Минг йил ҳам агар тирик бўлойин,
Ўзрунгни не тил била қўлойин?

Хоссаки гулум хазонға тушти,
Дай ели бу гулситонға тушти.

Бедод сипеҳр қилди ноёб
Боғимда гулум аро об.

Сарвимға ажиб сурат ўлди,
Ким тарки чаман зарурат ўлди.

Ҳарҳол ила кетмагим етибдур,
Бу боғда бўлмоғим кетибдур.

Бу дамки эрур маҳалли падруд,
Қиссамни яшурмоғимда йўқ суд.

Сен билдингу айладинг мадоро,
Мен эмди қилурмен ошкоро:

Бу лаҳзаки топшуруб вадиат,
Туфроғ сори айлагум азимат,

Десамки: «Азоға қилма кўп майл,
Ҳар сори оқизма ашкдин сайл.

Юз қилма тапонча бирла мажруҳ,
Бедод ила ранжа айлама руҳ».

Ер тутмағуси бу сўз билурмен,
Бир ўзга васиятинг қилурмен:

«Ким тутма бу сўг аро азо кўп,
Кийдурма узоринга қаро кўп.

То мумкин ўзунгга сабр ёр эт,
Таскину шикеб ихтиёр эт.

Тенгри санга сабр ёр қилсун,
Хайлинг уза пойдор қилсун.

Гул борса чаманга бўлмасун дард,
Кун ботса фалакка етмасун гард».

Кўп бўйла дуолар айлаб они,
Фош айлади нуктаи ниҳони —

Ким: «Бўлса, бу мотам ошкоро,
Фаҳм этгуси аҳли кўҳу саҳро.

Шак йўқки менинг ғариби зорим,
Ғам шомида тийра рўзгорим,

Жисмида ҳаёт ёдим ўлғон,
Улмаклиги хайрбодим ўлғон,

Ғар дашт уза сайр этар сабодек,
Ғар тоғ аро чирманур садодек.

Бу сўз қулоғиға етгусидур,
Бу ҳодисани эшитгусидур.

Юмкинки қачон бу роз эшитгач,
Бу қиссаи жонгудоз эшитгач,

Руҳум сори руҳи истабон йўл
Ўз қолибин айлағай тиҳи ул.

Е улки буён азимат этгай,
Умрум кунидек бошимға етгай.

Ўздин кеториб фироқ жаврин,
Кўргузгай ўлусға ишқ таврин.

Туфроғима туфроғини қотгай,
Руҳини менинг сори узотгай.

Жонсиз бўлубон тани низори,
Туфроғ уза ётса жисми зори,

Зинҳорки айлаб эҳтиромин,
Енимда ясоғасен мақомин.

Ул жисми шариф худ эрур пок.
Ешинг била ҳам юсанг эмас сок.

Қўй кинаву лутфу меҳр фан қил.
Жон пардасидин анга кафан қил.

Чирма мени доғи ул кафанға,
Бир жинс кафан ики баданға.

Фарзанддек айлаб анга асбоб,
Фарзандинг ила қил они ҳамхоб.

Чун руҳ ила руҳ топти пайванд,
Бир маҳд аро ётқур икки фарзанд».

Юмди тугатиб оносиға сўз,
Ҳам сўздину ҳам оносидин кўз.

Жонин Мажнун сўзида берди,
Ҳаргиз Лайли дегил йўқ эрди.

Чун кўрди оноси бу қаро кун,
Чекти бу қаро кун ичра бир ун,

Ким бағри сипеҳрнинг тешилди,
Ул нола ўқи гузора қилди.

Эврулди бошиға дилрабонинг,
Андоқки ажал бошиға онинг.

Кўз қўйди тобони узра йиғлаб,
Уйғотғали кирпики қичиғлаб,

Яъни: «Эмас уйқу вақти кўз оч,
Хандон чекибон аёғни сўз оч».

Гаҳ қўйниға тортибон қўлин чувт,
Титраб йиғлаб қучар эди руст.

Яъни анга уйқу ҳаддин ортиб,
Уйғотмоқ учун қўлини тортиб,

Ошуфта сочин гаҳи қилиб жамъ,
Ул тийра тун ичра кўргузуб шамъ.

Яъни: «Кеча қолмади қоронғу,
Кўз очки муносиб эрмас уйқу».

Гаҳ оразиға юзин тегурди,
Рухсориға ашкидин сув урди.

Яъни сув тегиб юзига ногоҳ,
Сескангай ўз уйқусидин ул моҳ.

Кўп урди бу навъ печ ила тоб,
Кўз очмади маҳваши гаронхоб.

Уйғонмоғидин чу бўлди навмид,
Тушти қуёшиға шоми жовид.

Оқ сочини ёйди навҳа тузди,
Ҳар нечаки урди борин узди.

Оҳидин этиб жаҳонни маҳрур,
Таскинига сепар эрди кофур.

Кўксини яқодек эти пора,
Ким кўнглидин урди ўт шарора,

Андоққи яқони субҳ этиб чок,
Чеккай шарарини меҳри афлок.

Тирноғларин чу юзга қўйди,
Тирноғ, тирноғча ерлар ўйди.

Уйғонлар ичиндаким сизиб қон,
Кўз чашмаларидек оқизиб қон.

Деб навҳа била чу тортибон вой,
Ким: «Не оғир уйқудур бўтам ҳой?»

Кўз очки эрур ҳавойи равшан,
Қизларға эрур ҳавойи гулшан.

Бориға тавофи боғ майли,
Мавқуфки майл этарму Лайли.

Юз зевару дур тоқибдурурлар
Йўлунгға сенинг боқибдурурлар.

Марғулаи сунбулунг очойин,
Оламға абирдин сочойин.

Зоҳир қилайин юғонда они,
Зулмат аро оби зиндагони.

Очқонда ани тарарда қўллар,
Зулматда қилай падида йўллар.

Урмак очилурнинг ўлса дафъи,
Ганжинг уза ташлай икки афъи,

Афъи неки анбарин таноби,
Боғларға кўнгуллар анда тоби.

Вусмадин этай қошингни рангин,
Кўз туки қиличиға яшил қин.

Кўзунгга савод сурма тортай,
Эл кўзига даҳрни қарортай.

Гулгуна чекарга қилсам оҳанг,
Зам айлай анга бу чеҳрадин ранг.

Ҳар сори узоринга чекиб нил,
Ёмон кўз учун ани қилай мил.

Шаҳди лабинг остида қўяй хол,
Ул нуқта кибики ёзсалар «бол»

Холи қўяйин юзунгга ёна,
Бўстонафуруз ичра дона.

Сочинг қилай ўйла меъжар оро,
Ҳам анда ниҳон, ҳам ошкоро.

Эгнингга солай либоси гулранг,
Ким ранги хирадни айлағай данг.

Ёсаб сени офати замона,
Гулшан сори айлайин равона.

Қизлар била ул тараф хиром эт,
Дин аҳлиға зуҳдни ҳаром эт.

Мажнун дағи интизор тортар,
Боғ ичра фиғони зор тортар.

Сен кеч бориб ул батанг келса,
Истаб сени бедаранг келса,

Сўз айтса не қилай хитобин?
Сўрса сени не берай жавобин?

Ҳам мени, ҳам они зор қилма,
Андин мени шармсор қилма».

Ул бўйла қилиб жаҳонни тийра,
Оҳи била осмонни тийра.

Ташқори ато яланг қилиб бош,
Йиртиб яқо, кўксига уруб тош.

Ялғуз ота йўққи, қавму хайли
Тортиб бу азода войи-вайли.

Лайлиға солиб бу ҳол тақдир,
Мажнун сўзин айлай эмди тақрир:

Етмиш эди ул қубур ичинда,
Урён аҳли нушур ичинда.

Гўристон ичра жони поки,
Гўр аҳли киби вужуди хоки.

Лайлиға чу бўлди нотавонлиғ,
Йиқти ани доғи хаста жонлиғ.

Маъшуқ чу дарднок бўлди,
Ошиқни не де ҳалок бўлди.

Онинг била барча ҳол бирла,
Гаҳ туш била, гаҳ хаёл бирла.

Гаҳ пок замиру, гоҳ ҳотиф
Дилдоридин айлаб они воқиф.

Ул кунга дегинчаким париваш
Бўлди ажал илгидин қадаҳкаш,

Девонада эрди печ ила тоб,
Титраб кўнгли печукки сиймоб,

Ким етти қулоғига хурўше,
Айтур эди бу хабар суруше:

«Кей дарду бало сипоҳига шоҳ!
Ишқ аҳли қошингда хоки даргоҳ!

Ҳам кишвари дард қаҳрамони,
Ҳам зумран ишқ ҳукмрони.

Ишқ аҳлига қуллуғунг ҳавасдур,
Қўпқилки, ётурға вақт эмасдур,

Ким тушти хазонға тоза боғинг,
Тонг елига учради чароғинг.

Булбуллуғунг ўлса айла парвоз,
Парвоналиғингни қилғил оғоз!

Ер ўлди сафар ишига машъуф,
Ҳамраҳгадурур валеқ мавқуф,

«Ҳамраҳлигин айлагунгму зоҳир,
«Е бўлсунму ул ой мусофир?»»

Девона чу билдиким недур ҳол,
Гарчи тани эрди заъфдин нол.

Қоплон киби секриди ётоғдин,
Ё ўйлаки кўк ғазоли тоғдин.

Юз урди қабила сори ҳоли,
Оғзида тараннуми висоли.

Жон қўлга тутуб нисорлиққа,
Секриб ўзи жон сипорлиққа,

Ҳам ашки нашот анга ёғиндек,
Ҳам пўяда секриди чоқиндек.

Меҳри ўти ёрутуб жаҳонни,
Бал меҳр киби тутуб жаҳонни.

Не кўнглида қатлдин ҳароси,
Не душманидин ичинда поси.

Эл ваҳм қилиб салобатидин,
Баъзи даду дом офатидин.

Урди Лайли эшигига гом,
Дадлар тутубон йироқроқ ором.

Хайл ичра шукуҳидин таваҳҳум.
Андоқки қилиб илик-аёғ гум.

Чун етти ул остонға боши,
Кирди уй ичига бетаҳоши.

Лайли қилибон сафарға ният,
Айларда оносиға васият.

Ҳар нуктаки айлабон гузориш,
Мажнунни қилур эди сипориш,

Ким кирди уй ичра ёри жони,
Йўқ, йўқки рафиқи жовидони,

Бир-бирга назар кушод топти,
Ҳам бу ва ҳам ул мурод топти.

Жонониға ул фидо қилиб жон,
Бу жон берибон нечукки жонон.

Ул азм этти чу топти йўлдош,
Бу олмади йўлидин анинг бош.

Эл кирди уй ичра бешумора,
Мажнун сори қилдилар назора.

Жисми ётиб эрди ерга мақрун,
Лайли била бормиш эрди Мажнун.

Ҳайрат қилиб ул қабилани лол,
Ким топти вуқуъ бўлмоғон ҳол.

Айлаб бори элни ишқ поки,
Ишқ ичра бу ўлмаги ҳалоки.

Чун таъзият ўтин эттилар паст,
Бу турфа ҳадис ўтти пайваст:

«Ким дафн иши Ѕор дуруп зарурат.
Ул тутқусидур не навъ сурат».

Бори дедилар: «Бу икки ғамнок
Ҳар шойибаи фасоддин пок,

Ким умрларида ишқи қотил
Қилмай нафасе аларни хушдил.

Ҳажр ичра тўюб рамида жондин,
Армон била бордилар жаҳондин.

Чун руҳлариғадур ниҳони,
Жаннатда висоли жовидони.

Нетгай қўшулуб ики бадан ҳам,
Гўр ўлса аларға бир кафан ҳам.

Васл ўлди чу руҳларға ҳосил,
Туфроққа гуфроқ ўлса восил».

Ҳам шўх васиятин қилиб ёд,
Барча бу фасонадин бўлуб шод,

Айлаб не кераклик ўлса мавжуд,
Маййитни ясаб нечукки маъҳуд,

Бир наъшқа солдилар иковни,
Жонсиз келину ўлук куёвни.

Кирди ики жисм бир кафанға,
Йўқ, йўқ ики руҳ бир баданға.

Бир наъш ила ул ики дилором,
Андоқ эдиким дугона бодом.

Йўқ, йўқ, дема они икки дона,
Ул дона эмас эди дугона.

Дугонағаким ики бадандур.
Ҳар бирига бошқа бир кафандур.

Бир дона эди вале ики жузв,
Бир-бирига ўйла муттасил узв,

Ким шиддати ваҳдати висоли
Бермай анга иккилик мажоли.

Донадек ўлуб ики бадан бир,
Дона қобуғи киби кафан бир.

Алқисса ул икки ёри жони,
Топқоч бу висоли жовидони,

Наъш узра ёпиб ҳариру дебо,
Ранги хушу нақши доғи зебо.

Бош устига элтмак қилиб фан,
Ул ергачаким бор эрди мадфан.

Тобут ила икки дилрабони,
Мадфан ичига кириб ниҳони,

Еткурдилар ўз нишонасиға,
Туфроғ ғарибхонасиға.

Туфроққа қўюб аларни ҳайҳот,
Чун тийра уй эрди чиқтилар бот.

Ешурди чу ойу кун юзин абр,
Чун гўр бир эрди, бўлди бир қабр.

Ишқ аҳлиға ўчти шамъи уммид,
Ким ер қуйи ботти ойу хуршед.

Не ишқ элиға шоҳ қолди,
Не ҳусн авжида моҳ қолди.

Лайли отаси оноси бирла,
Хайли дағи ақрабоси бирла,

Ҳар кун ики вақт эди йиғилмоқ,
Ул қабр бошида навҳа қилмоқ.

Бир-бир берди мурури айём
Туфроққа аларға доғи ором.

Эй навҳагар, айла навҳа бунёд,
Ким умр биноси келди барбод.

Гар бўлди ул икки ёр озим,
Не мен қолғум, не дилнавозим!

САБЪАИ САИЁР

(Достондан парча)

*Достон оғози ва шоҳ Баҳромнинг сайдга парвози ва
Монийи суратгардек ғариб қушни сайд қилғони,
балки анга сайд бўлғони, фалаки нақшбоздин ажаб
сурат юз кўргузгандек Дилоромнинг дилрабо суратин
кўргузгани ва Баҳромнинг риштаи тоқатин ул сурат-
дин узгани*

Мубадеким вараққа чекти рақам.
Қим не навъ ўттилар мулуки Ажам,

Шоҳ Баҳром ишин қилиб оғоз,
Қилди тарих саҳифасиға тироз

Бўйла ёздики: чун сипеҳри баланд
Қилди жоҳин анинг фалак пайванд,

Руму Чин бўлдилар анга маҳкум,
Балки хоқонин Чину қайсарин Рум.

Шамъи давлат фалак ёрутти анга,
Рубъи маскун қарор тутти анга.

Саркаш эл қилди сарфигандалигин,
Етти иқлим шоҳи бандалигин.

Тожварларга бож этиб тайин,
Шоҳларга хирож этиб тайин.

Мулк аро қўйди бу сифат дастур,
«Қи агар ройи ҳинд, агар фағфур,

Ҳар неким қилдилар қабули хирож,
Қимса бормоққа бўлмайин муҳтож,

Ҳар йил они хизона қилғайлар,
Тахт сори равона қилғайлар».

Жонга миннат қўюб бу ишда мулук.
Тутубон бу тариқни маслук.

Неки дастур эди билурлар эди,
Ҳар йил они адо қилурлар эди.

Яна ҳар тухфаи гарон моя,
Ким бўлур шоҳларга пироя,

Қайси мулк ичра не бўлур ҳосил,
Бўлур эрди хизонага восил.

Озу кўп ҳарне бўлса қиймат аро
Тутулур эрди молдин мажро.

Шаҳраким ишрати мудом эрди,
Соз бирла суруд ком эрди.

Кўп эди хизматнда руд аҳли,
Базмида жонфизо суруд аҳли.

Ҳар тараф ҳамки бўлса эрди бу хайл,
Ҳозир этмакка айлар эрди майл.

Шавқида ихтиёри йўқ эрди,
Кўрмай они қарори йўқ эрди.

Сайдсиз бўлмас эрди ороми,
Анда руду суруд эди коми.

Уқи ҳар сайд сори топса кушод,
Захмидин сайд эмас эди озод.

Тўкубон сайд қони пай-дарпай,
Анга ҳамранг тортар эрди май.

Сайд айлаб ўтар замон ногоҳ,
Бўлса сарманзиле анга дилхоҳ.

Тушубон топиб анда кому фараҳ,
Айш этиб тортар эрди неча қадаҳ.

Лаҳни чангу рубоб эди ҳар ён,
Сайд этидин кабоб эди бирён.

Бир кун ушбу сифат шикор айлаб,
Бир бийик пуштаға гузор айлаб,

Топибон жонфизо ҳавосин анинг,
Кўрубон дилкушо фазосин анинг,

Базм асбобин айлаб омода,
Тушуб анда ичар эди бода.

Ҳам муғанний чекиб фалакка хурӯш,
Ҳам етиб кўкка бонги нўшо-нўш.

Шаҳни май ул бисоти хуррам аро
Солибон ҳардам ўзга олам аро.

Кўрубон олам ичра шоҳ ўзин,
Олам аҳлиға қиблагоҳ ўзин.

Ҳам димоғини бода айлаб хуш,
Ҳам қулоғида нағмаи дилкаш.

Чун тааммул қилиб бу жоҳу жалол,
Кўнглига ҳардам ўтқариб бу хаёл:

«Ким бу шукронағаки, қилди илоҳ
Мени бу навъ олам аҳлиға шоҳ,

Элни шод айламак керакдурмен,
Адлу дод айламак керакдурмен.

Комсиз комин айламак ҳосил,
Бенаволарни айламак хушдил».

Ишни мундоғ шумора айлар эди,
Лек ҳар ён назора айлар эди.

Бўйла ишлар тутар эди ўзига,
Дашт аро учради биров кўзига,

Ким борур эрди йўлга солиб хез,
Лаҳза-лаҳза хиромин айлаб тез.

Шаҳ хаёл эттиким эрур ноком,
Еёқ этмак бу навъ йўлга хиром.

Кўнгли майл айлади бағоят анга,
Айламак истади риоят анга.

Бир мулозимға ҳукм қилдики: «Бот
Миниб отингға элт яна бир от.

Ул мусофирни отға миндургил,
Чоптуруб хизматимға еткургил».

Қосид улён чу маркабин сурди,
Шаҳ буюрғондек они келтурди.

Шоҳ чун сўрди лутф этиб они,
Упти ер сойири биёбони.

Қўпти-ю сурди сўз фасоҳат ила,
Сўзида чошни малоҳат ила.

Бўлубон сўз демакка афсун соз,
Қилди андоқ sanoу мадҳ оғоз.

Ким эшитганлар офарин дедилар,
Пок лафзин дури самин дедилар.

Кўрмади шаҳ муносиб ул турмоқ,
Еқинида буюрди ўлтурмоқ.

Қўюб олиға гуна-гуна таом,
Егач-ўқ туттилар тўла-тўла жом.

Чун мусофир бошиға чиқти май.
Шаҳ сўрор эрди нукта пай-дарпай.

Неки шаҳдин бўлуб хитоби анинг,
Шаҳ писанди тушуб жавоби анинг.

Билди шаҳким, ҳарифи дашт навард
Бор эмиш кордону олам-гард.

Сўзла чун кўп гаробатин кўрди.
Яна ондин ғариб сўз сўрди:

«Кей жаҳон мўлкига қадам урғон,
Пушти по бал жаҳонга ҳам урғон.

Уйла маълум ўлур каломингдин,
Яна сарсар киби хиромингдин,

Ким санга кўп улум эрур маълум,
Ҳам урубсен базе маконга қудум.

Ҳам ўз аҳволинг эт аён бизга,
Ҳам ани айлагил баён бизга,

Ким чу урдунг мусофиратға қадам,
Шаҳр қатъ эттингу биёбон ҳам.

Шак эмаским базе ғариб умур
Санга бўлмиш сафар аро манзур.

Неки андин ғариб кўрмайсен,
Турфа андоқ ажиб кўрмайсен,

Узунга бизни соҳиб асрор эт,
Ул ниҳон нуктадин хабардор эт!

Сенки борсен замон элида ғариб,
Санга бўлган жаҳон ичинда ажиб,

Икки бас турфа ҳол бўлғусидур,
Иш алардек маҳол бўлғусидур.

Иккисин деки бархабар бўлали,
Икки нодирға баҳравар бўлали».

Ер ўпуб раҳрави жаҳон паймо,
Деди: «Кей комрони лутфнамо,

Гарчи бу сўз демакда ожизмен,
Демас эрдим бу сўзни ҳаргиз мен,

Ким ниҳони ривоятим бордур,
Бас ажойиб ҳикоятим бордур:

Менки бу дашт раҳнавардимен,
Ўз ишимда замона фардимен.

Бўлмади кимса ёру дамсозим,
Демадим ҳам кишига ўз розим.

Асрадим ҳам ўзумни пинҳони,
Ҳам бу розеки ойғқум они.

Ғаразим бу эдики пўя уруб,
Даштлар қатъ айладим югуруб.

Шоҳи Баҳромким жаҳон шаҳидур.
Чарх онинг ғубори дарғаҳидур.

Дарғаҳиға ўзумни еткурсам,
Туфроғиға юзу кўзум сурсам,

Ҳам анга айтибон нишонимни,
Ҳам десам нуктаи ниҳонимни.

Анга етмай бу сўзни сўрдунг сен,
Бульжаб иш манга буюрдунг сен.

Демасам, сендин асру мамнун мен,
Десам ўз мақсадимға мағбун мен.

Гарчи сен ҳам азим шон кишисен,
Олам аҳлида шаҳ нишон кишисен.

Анга ўхшарки бўлмасанг Баҳром,
Санга ҳам бас баланд келди мақом.

Шибҳисен, гар йўқ эҳтимоли анинг,
Мисли сен, гарчи йўқ мисли анинг.

Баски мардумлуғунг манга етти,
Мен киби турфа қушни сайд этти.

Лек мақсудум ўзга қол эрди,
Анинг олинда қийлу қол эрди.

Кўнглума қўйдунг икки ғам доғи,
Демасам ҳам ёмон, десам доғи».

Шаҳ бу сўздин очилди боғ киби,
Тил чекиб шуълаи чароғ киби.

Деди: «Кей дашт аро шитобанда,
Билки жўянда, келди ёбанда.

Бахт комингни айламиш ҳосил,
Ким топибсен муроду сен ғофил.

Ташна лаб бўлма баҳр ёнинда,
Қилма шеван, тараб маконинда.

Нукта сурғилки ҳосил ўлмиш ком,
Қим топибсен, гар истадинг Баҳром».

Билди раҳравки гарчи чекмиш ранж,
Рўзи ўлмиш анга не янглиғ ганж.

Саждаи шукр айлабон тоза,
Деб дуо беқиёсу андоза.

Ер ўпуб, ўлтуруб адаб бирла,
Қилди оғоз сўз тараб бирла:

«Ким шаҳ икки ҳадис қилди савол,
Бир бу эрдик: «Айт ўзунгдин ҳол».

Мустамиъ бўлса арз этай они,
Мени дерлар жаҳон эли Мони.

Кўп билик бирла хотирим маъмур,
Лек тасвир ила бўлуб машҳур».

Шаҳ худ эркон дурур анга толиб,
Шавқи васлига асру кўп роғиб.

Кўнглини ўйла шодмон топти,
Дегасен ўлмиш эрди жон топти.

Кучуб этти кўп илғифот анга,
Янги боштин бериб ҳаёт анга,

Лутфу эҳсон ила кўп этти карам,
Сўрди лекин иккинчи сўзни ҳам.

Берди рови фасонага тақсим,
Деди: «Сайр айладим ети иқлим,

Ҳар не офоқ аро ғариб эрди,
Они кўрмак манга насиб эрди.

Онча эрмас эди булар бори.
Ким чу қилдим гузар Хито сори.

Тожире етти моли ҳаддин кўп,
Моли кўп тожире ададдин кўп.

Дур ила лаъли баҳру кон чоғлиқ,
Қадри юз хожан жаҳон чоғлиқ.

Нақди юз минг тумандин ортуғроқ,
Жинс анга худ дегандин ортуғроқ.

Ҳар сифат тухфаси ниҳоятсиз,
Бебаҳо лаълу дурри ғоятсиз.

Лек бир дур бўлуб анга рӯзи,
Қайси дур, моҳи мажлис афрӯзи.

Маҳваши луъбати хитойи зод,
Қўруб андин Хитоу Чин бедод.

Ҳуснича одами нишон бермай,
Киши кўрмай аники жон бермай.

Қўрган ўлмакка қилмаса оҳанг,
Вой ул дамки, олса илгига чанг.

Чанги чун жонфизо садо чекса,
Ўзи ул савт ила наво чекса,

Қўрса ёхуд эшитса ким они:
Қолмағай бир, гар ўлса минг жони.

Мен киби кимса чекса юз минг тил,
Бўлмағай васфи шарҳи юз минг йил.

Хожа зебин анинг изофа ясаб,
Сандалу уддин маофа ясаб.

Пўши дебойи чин, вале неча ранг,
Ким анга атласи фалак ҳамранг.

Лаълу дурдин мукалал ул дебо,
Ичида моҳ пайкари зебо.

Уду сандал била ясаб анга чанг,
Зухраваш чолмоғ айлабон оҳанг.

Хожа байъин тилаб паривашнинг,
Зухра бир, муштари вале юз минг.

Бўлуб аҳли ғино жавоҳир санж,
Ҳаддин ортуғ тўкуб жавоҳиру ганж.

Ганжу гавҳар анга баҳо бўлмай,
Муштари ҳожати раво бўлмай.

Васлиға элнинг эҳтиёжи бўлуб,
Анга қиймат Хито хирожи бўлуб.

Майл қилди бурун Хито хони,
Байъ қилмоқ бериб баҳо они.

Бўлмай аркони давлати хушнуд,
Дедиларким: «Бу ишда йўқтур суд,

Ким чу сен бу хирож анга бердинг,
Бўлғонингни анга баҳо бердинг.

Узинг ўлдунг сипоҳ маҳжури,
Шаҳ худ истар хирож дастури.

Ёғи ўлсанг анга сипоҳинг йўқ,
Бўлса ҳам разму дастгоҳинг йўқ.

Нафс комиға изтироб этма,
Узнию мулкни хароб этма».

Ул бу сўзни эшитгач ўлди хамуш,
Халқ бемоя хожа сайр фуруш.

Менки бор эрди хизматинг комим,
Ер ўлуб бахти нек фаржомим,

Қуллуғунг сори чун мурур ўлди,
Туҳфае топмоғим зарур ўлди.

Ранг ҳайвон сувига зам қилдим,
Ул пари суратин рақам қилдим.

Гар беайниҳ ул ўлмаса бори,
Шак эмаским эрур намудори»,—

Деб чиқорди ҳарири чини соз,
Ким юзинда рақам эди бу тироз.

Қўзи бирла аритти гардин анинг,
Қўпти филҳол очиб навардин анинг.

Қўйди шаҳ хизматида фарзона,
Шаҳ пари кўргач ўлди девона.

Маҳв ўлуб кимса бирла демади сўз,
Андин оқшомғача кўтармади кўз.

Тинмайин айлар эрди наззора,
Шоҳни қилди ишқ бечора.

Жониға сурати бало тушти,
Булъажаб сурате анга тушти.

Кўрди Моний чу ҳолида тағйир,
Деди: «Шоҳо, ишингга қил тадбир!»

Ким фалак ҳодисотидин ногоҳ,
Бўлмоғой амре ўлғуча огоҳ.

Гар иликдин ўшул пари кетгай,
Анга улдам илож ким этгай?»

Деди шаҳ: «Кей бу ғамда дармоним,
Роҳати жону офати жоним!»

Мени бу сурат айлади шайдо,
Ақл шайдоға, бўлмағой пайдо.

Ҳам сен-ўқ меҳнатимга парво қил
Дардманд айладинг, мудово қил!

Айтким, найламак керакдур бот,
Ким висолиға еткамен ҳайҳот!»

Деди Моний: «Ибораин кишилар,
Чобук андешу хурдабин кишилар.

Анга ҳар кимнинг эҳтиёжидур,
Байъи онинг Хито хирожидур.

Гар санга ул пари висоли керак,
Назаринг олида жамоли керак.

Қиймати чун топибдурур тайин,
Бера олурсен ўтунга таскин.

Еки бир йил Хитой молидин ўт,
Ё Хито луъбати хаёлидин ўт».

Деди шаҳ: «Гар будур кўнгул ҳоли,
Не Хито моликим, жаҳон моли

Бергамен қиймат ўлса жононга,
Миннатин доғи қўйгомен жонга»,—

Добон амр айладики, юзча киши,
Донишу поклик аларнинг иши,

Неча хожасарой бирла каниз
Тутқали сарв сиймбарни азиз,

Бот Хито кишварига борсунлар,
Ойни ул уқдадин чиқорсунлар.

Нома хоқонга доғи топти вуқуъ
Анга бўлди баҳо ҳусули ружуъ.

Билиб ул хайл азм ишин лозим,
Бўдилар айтқон тараф озим.

Колди Баҳрому нотавон жони:
Илгида сурат, олида Мони.

*Одина кунн Баҳромнинг кофурий асвоб била қасри
кофургун ичинда мушкинзулфи кофурийлибос била
тахти ож узра жоми биллурийдин бодаи кофур мизож
ошом қилғони ва ул кофуркорлиқдин ҳижрони ҳаро-
рати таскин топиб, ўз ғизолаи мушкбўсидин хабар
топқони*

Чунки одина бу рафиъ равоқ
Қилди тоқин саҳар гачидин оқ

Солиб эрди мушаъбиди гардун
Нажм доналаридин оғзиға ун,

Субҳдин лек ўйла жўшкурди,
Ким дамидин ул ўтни совурди;

Субҳ савбини гозури афлок
Меҳр собуни суртубон юди пок.

Шоҳ айлаб либосин оқу-ҳарир,
Жилва қилди нечукки меҳри мунир.

Қилди оламни ёрутуб нури,
Азми гунбаз саройи кофурий.

Ҳулла бирла ҳаририни бути Чин
Бериб эрди бу ранг ила ойин.

Тахти ож узра шаҳ чу тутти мақом,
Шўх ҳам топти ёнида ором.

Яна ишрат учун тузулди асос,
Мажлис аҳлиға оқ борча либос.

Яна бир гулрухи паризода
Тутти чини қадаҳ била бода,

Чини эрди валек фағфурий,
Чин буким ранги эрди кофурий.

Шоҳ оқшомға тегру бола ичиб,
Лек ҳар кунгиндин зиёда ичиб.

Меҳр чун даҳрдин ёшурди нур,
Сочти ой чарх томидин кофур,

Яна уйқу нишоти истади шоҳ,
Солдилар оқ уй ичра маснадгоҳ.

Ҳозир эрди мусофири пурдон,
Нуктадин кўнгли хуққан дурдон,

Қилди боғишда ўлтуруб бунёд
Шаҳ дуосинки: «Чархи кўҳна ниҳод

Бу оқ уюнга боргоҳ ўлсун,
Боргоҳинг жаҳон паноҳ ўлсун!»

*Еттинчи иқлим йўлидин келтурган мусофирнинг
фасона сиголлиғи*

Чун дуо қилди деди фарзона,
Ки дей ўз кўргандин афсона:

Менки тушмиш буён гузор манга,
Мулки Хоразм эрур диёр манга.

Санъатим анда соз чолмоқ иши.
Билмайин мен киби ишмни киши.

Илми адвору фанни мусиқий,
Мендин ул илм аҳли таҳқиқий.

Элга таълим этмоқ вирдим,
Қимки устоди қавм шогирдим.

Ногаҳон тушти мундоқ овоза,
Эл аро бўлди бу хабар тоза,

Ким келур тожири хитойи зод,
Биласи бир канизи ҳур нажод.

Хожанинг моли баҳру кондин кўп,
Ҳар неким эл гумони андин кўп.

Лек тожирға ончаким амвол,
Моҳвашға юз онча ҳусну жамол.

Бовужуди жамоли фитна фиган,
Бор эмиш хуш навоу «барбат»зан.

Бу хабар элни беқарор этти,
Неча кун ўтти хожа ҳам етти.

Қилди Хоразм аҳли истиқбол,
Фаҳм қилмоққаким недур аҳвол.

Хожа худ бор эди деганча ғани,
Зухду тақви анинг шиору фани.

Юзи сажжода узра матлаи нур,
Мушкининг чарх айлабон кофур.

Парда ичра маҳи фалак пайванд,
Аслу нисбатда хожаға фарзанд.

Хожани баҳр каф била гуҳари,
Ул сифатким фаришта бирла пари.

Лек маҳваш юзи ниқоб ичра,
Меҳрдекким бўлур саҳоб ичра.

Ул ниқоби — ниқоби кофурий,
Меҳр узра саҳоби кофурий.

Йўқ ниқобики, ҳар не кийгани оқ,
Не кияр бўлса истабон ани оқ.

Ҳар куни икки қатла — субҳ ила шом,
Тузубон нағма сарви сийм андом.

Парда ичра қилиб навозиш чанг,
Унун ул чанг ила қилиб оҳанг.

Тузуб ул навъ руд бирла суруд,
Қи олиб жонлар ул суруд ила руд.

Пардадин тошқори улусқа ҳужум,
Пардаги ҳоли лек номаълум,

Пардада ҳол ошкоро йўқ,
Киши кўрмак тиларга ёро йўқ.

Субҳ ила шомким тарона тузуб
Халқ фарёди бехудона тузуб.

Элни алҳони нотавон айлаб,
Нотавонларга қасди жон айлаб.

Уйла кун ўтмайинки бир ғамнок
Улмағай оҳу нола бирла ҳалок.

Улубон халқ ул навоға кўчун,
Жон бериб балки андоқ ўлмак учун.

Мулк шоҳиға тегуруб ома,
Ки фалак бўйла тузди ҳангома.

Айлай олмай ани тиларга хитоб,
Ким эрур хожа ҳам рафиъ жаноб.

Берибон ўз либосиға тағйир,
Шоҳни ишқ этиб фақиру ҳақир.

Сойири халқ ичинда пинҳоний,
Шаҳни ҳам вола айлаб алҳони.

Солибон парда ичра маҳрамлар,
Зуафодин санамға ҳамдамлар,

Ҳуснин англаб навосидин афзун,
Бўлди бу қисса бениҳоят узун.

Қилиб ул парда ичра ком тамаъ,
Васлин истаб шаҳ ўлди хом тамаъ.

Айлаб ул навъ булжажаб ҳавасе
Солди даллолалар ароға басе.

Истабон моҳваш била пайванд,
Айламак хожаға ўзин фарзанд.

Ҳосил ўлмай бу мақсади ноёб,
Хожадин шаҳға бўйла келди жавоб:

«Ким бу сўзларки шоҳи банда навоз
Қилди бу қулға мужиби эъзоз.

Тийра туфроғни кўкка тегурди,
Зарра қадрин қуёшдин ошурди.

Манга не ҳадки, шоҳи давлатманд
Поям эткай бу ерга тегру баланд,

Лек мундин ҳам ортуқ айласа жуд,
Манга толиъ агар йўқ эрса, не суд?

Ҳосилан бу санамки маҳвашдур,
Жуфт амридин асру саркашдур.

Ҳаққи қилди ягонаи офоқ,
Жуфтдин доғи они айлади тоқ».

Деди улким: «Анинг шиори бор,
Шоҳ ҳокимдур ихтиёри бор».

Шаҳ мунӣ тутмайин мусаллам ҳеч,
Сўзда кўп тушти тоб бирлан печ.

Сўз кўп уммиду бийм бирла деди,
Посухи хожанинг ҳамул сўз эди.

Кўрдиким айлар они ишқ ҳалок,
Ўзи мағлубу ишқ эди бебок.

Шаҳват они чу беқарор этти,
Ғазабу зулм ошкор этти.

Ҳукм қилдики бордилар хайли,
Шаҳға андоқки бор эди майли,

Юклабон ҳурнинг аморисин,
Хожанинг луъбати ҳисорисин,

Элтибон шоҳи тийра рой сари,
Мойил айлаб ҳарам сарой сари,

Қаср ичинда тушурдилар филҳол,
Шаҳни мағлуб этиб хаёли маҳол.

Азм қилди санам сори хушдил,
Чун бу ҳолатни билди моҳи чигил.

Чангини қўлға олиб айлади соз,
Чанг ила нағма айлади оғоз,

Нағма ул навъ ошкор этти,
Ким эшитгач шаҳ ўзидин кетти.

Етса ҳар кимсанинг қулоғига бу,
Йиқилиб элтибон ани уйқу.

Чун улус борча масти хоб бўлуб,
Шўхқа уй сори шитоб бўлуб.

Шоҳ чун уйғониб сипоҳ била,
Ҳайрат айлаб сипаҳни шоҳ била.

Кўзларидин юбон чу уйқуни,
Келтуруб ёна шўхи жодуни,

Яна ул навъ нағма соз айлаб,
Уйқу кўзларга турктоз айлаб.

Яна айлаб санам уйига хиром,
Тутубон пардаси аро ором.

Неча қатла шаҳ этти ўйла жадал,
Анга маҳваш кетурди бўйла бадал.

Оқибат иффати муассир ўлуб,
Шаҳ ишидин рамида хотир ўлуб,

Хожа олиға келди лутф омез,
Бошлабон юз ҳадиси узр ангез.

Базм тартиб этиб аёқ тутти,
Ота айтиб ани қулоқ тутти.

Ойға ҳам инфиол этиб изҳор,
Қилғонидин малол этиб изҳор.

Парда тошида узр хоҳ бўлуб,
Узр айтурда хокроҳ бўлуб.

Тутубон чун бу меҳр айлаб фош,
Икки дунёда они қиз қардош,

Ота муни, сингил дебон они,
Айлаб улча риоят имкони,

Шўх чун шоҳдин бўлуб эмин,
Бўлубон ул диёр аро сокин.

Хожа боғи ясаб биҳишт осо,
Анда бир қасри тоқи гардунсо.

Яна ул кавкаби саодат учун,
Ясамиш ҳужрае ибодат учун,

Моҳи кофургун қабо пайваст
Бўлуб ул ҳужрада худой параст.

Бори кийган ҳарири субҳ нишон,
Кўзи тонг отқуча ситорафишон,

Тенгрига туну кун муножоти,
Биров уммиди бирла авқоти,

Лек они кимсага аён қилмай,
Чун аён қилмай ул киши билмай.

Субҳ бўлғоч яна суруд чекиб,
Нағма бирла навойи руд чекиб.

Ҳам анинг руди иштиёқ ангез,
Ҳам суруди келиб фироқ оmez.

Бир нафас чунки элни зор қилиб,
Савти тош кўнгли ичра кор қилиб.

Яна тоатқа юз қўюб то шом,
Шом айлаб ҳам ул ишига қиём.

Парда тошида элга нолау оҳ,
Шоҳ дағи анда ер тутуб гаҳ-гоҳ.

Ул ғаройибни истимоъ айлаб,
Ҳуш анинг кўнглидин видоъ айлаб,

Ясабон хожа хони меҳмони,
Улча бўлғой такаллуф имкони.

Кўргузуб юз туман латофат ила,
Узатиб шоҳни зиёфат ила.

Хожанинг суду моясиға газанд
Еткуруб икки бўлжажаб фарзанд.

Менки ул шаҳр нағма сози эдим,
Базмлар дoston навози эдим.

Ҳам кунум лаҳни руд бирла ўтўб,
Ҳам маошим суруд бирла ўтўб.

Чунки ул зоҳир этти руду суруд,
Офият мендин айлади падруд.

Топмадим элдин илтифот ўзга,
Талх бўлди манга ҳаёт ўзга.

Чун ишим мухтал ўлди якбора,
Айладим ўз ишимга бир чора:

Айладим рағбат ул қадар кофур,
Ким ҳароратдин айлагай маҳжур,

Ражулият чу салб бўлди тамом,
Хожа даргоҳи сори урдум гом.

Хожа маҳваш ҳаримида эди шод,
Ким йироқроқтин айладим фарёд.

Истади хожани фаришта хисол,
Парда ичра нигори ҳур мисол.

Сўрдиларким: «Недур бу фарёдинг?
Ким сену кимдин ўлди бу додинг?»

Айттим: «Зулм сиздин ўлди манга,
Сен отоу бу қиздин ўлди манга».

Дедилар: «Тухмат этма, эй мазлум,
Ки эмас бизга зулм даъбу русум!»

Тонимоқта магар янгилмишсен,
Ўзга эл бизни фаҳм қилмишсен».

Дедим: «Андоқ эмас, сўрунг бир-бир,
То қилай ҳар не қилдингиз, тақдир.

Қилингиз чора берсангиз инсоф,
Йўқса тортинг сўзумга ҳукми газоф».

Дедилар: «Айт».— Айладим оғоз,
Сўзни аввал дуодин эттим соз,

Сўнгра ҳолим дедим шитоб этмай,
Сўз адосида изтироб этмай.

Кулубон туттилар мусаллам ани,
Хожа ҳам, сарви лола руҳ ҳам ани.

Токи бу ерга етти сўз охир,
Ки муродимни айладим зоҳир:

«Ки тиларменки улча бўлса ҳаёт
Ушбу дарғаҳда сургамен авқот,

Ки ишим ғайри лаҳну руд эрмас,
Ўзга иш шуғли даст ҳам бермас.

Қут берса фаришта эҳсони,
Қути руҳ ўлса ҳур алҳони,

Бўйла таълимким эрур ҳавасим
Мингидин бирга бўлса дастрасим,

Умрум ар Нуҳдиъ кам эрмасдур,
Ҳосили умр ул манга басдур.

Менки бу навъ кўрдунгиз ожиз.
Йўқ бу фан ичра мен киби ҳаргиз.

Бу мамоликда кимга бу иш вирд,
Борча бордур манга камин шогирд.

Бор экандур менинг қошимда забун
Арзи мусиқий этса Афлотун.

Лек бу ишки эмди бұлди аён,
Сабтидин ожиз англа килки баён,

Ким кўрубтур чу нағмаи тузмок,
Гаҳ қилиб қатл, гоҳ гиргузмок.

Лаҳнким топти мояи иъжоз,
Андин ўлди менинг ишим носоз».

Кўрдилар чун бу ажзу хорлигим,
Асар этти аларға зорлигим.

Лутф ила дилнавозлиғ айлаб,
Ҳолима чора созлиғ айлаб,

Деди хожаки: «Ёримиз бўлсанг,
Соз ила ғамгусоримиз бўлсанг,

Ҳуд маишат санга эрур ҳосил,
Лек бир муддао эрур мушкил:

Сарви гулрухға хизмаг этмок ҳам,
Ки яқин келмас анда номаҳрам».

Дедим: «Ўзумни маҳрам айлаб мен,
Сизни ул ишда беғам айлаб мен.

Ҳунар уммидидин бўлуб маъюб,
Ражулиятни қилмишам маслуб,

Онча кофур иттифоқ эттим,
Ки ҳаво майлини йироқ эттим.

Чун эрур ушбу парда кофурий,
Ҳам бу ранг ичра парда мастури.

Манга ҳам ўзни қилғали ҳамранг,
Бўлди кофур жониби оҳанг.

Бўлмасам ушбу пардадни маҳжур,
Бир камин бандамен отим Кофур».

Сўз дедим чун бу навъ адо бирлан,
Хожау сарви маҳлиқо бирлан.

Ҳайрат айлаб чу қилдилар тафтиш,
Англадиларки воқеъ эрди ул иш.

Илтифот этилар ниҳоятсиз,
Кўргузуб хулқу лутф ғоятсиз.

Бўлубон лаҳзаи ишимда малул,
Хизматим иккисига тушти қабул.

Хизмат амрида ул сифат бўлдум,
Ки иккисига мултафат бўлдум.

Пардада гоҳ хожаға дамсоз,
Парда кейнида ойға ҳам ҳамроз.

Чун бор эрди муносабат мавжуд,
Асру кўп илтифот тутти вужуд.

Моҳрух чун тузар эди нағамот,
Мени бир ҳайрат айлар эрди мот:

Неки абёти жонфизоси эди,
Борчаси дарду ҳажр адоси эди.

Нағмаға кирса ҳар тарона анга,
Нолалар эрди ошиқона анга.

Англадим хилват ичра ҳам они,
Ки баче йиғлар эрди пинҳони.

Асру кўп музтар айласа эди ғам,
Парда кейнида мен эдим маҳрам.

Ҳар нучук сўзки қилса эрди хаёл,
Мендин ул сўзни айлар эрди савол.

Билганимча жавобин айтур эдим,
Бори сўзнинг савобин айтуғ эдим.

Тунлар уйқудин ўлса бегона,
Манга дер эрди: «Айт афсона».

Қайдаким бўлса эрди шарҳи фироқ,
Йиғлар эрди яғонаи офоқ.

Бўйла аҳволидин тааққул ила,
Жазм бўлди манга тааммул ила,

Ки паривашки зору маҳзундур,
Гўйиёким биравга мажнундур.

Ҳажр хори ичин чу ковиш этар,
Савт ила ташқари таровиш этар.

Чекмаса нағма туну кун онч,
Куйдурур ул шарора пинҳони.

Ҳоли чун мундоқ эрканин билдим,
Андин онглари орзу қилдим.

Айтур эрдим ҳадис ҳар соридин,
Сўз ўтар эрди хайру шар соридин,

Токи топтим ўзумга беҳад ром,
Тавсани табъида баса ором.

Бўйла ҳолатда делим: «Эй маҳваш,
Тенгри тутсун ҳамиша кўнглунг хуш.

Хотиринг қайғудин йироқ бўлсун,
Айш ҳар лаҳза яхшироқ бўлсун.

Мушкиледур манга қилайму савол».—
—«Қил»— дегач, сўзни бошладим филҳол;

«Ким неча вақт эрурки банданг мен,
Меҳрдек хоки раҳфиганданг мен.

Кўзатур мен ҳамиша ҳолинг не?
Айш ёхуд ғаму малолинг не?

Ҳар тарафким этиб дурур кўнглум,
Ўйла маълум этиб дурур кўнглум,

Ким сенинг бир ғами пишҳонинг бор,
Халасидин хароши жонинг бор.

Анга боис биров муҳаббатидур,
Балки андуҳу доғи фурқатидур.

Қи чу андин етар алам чекмак.
Даъб этарсен суруди ғам чекмак.

Ўзни машғул этиб тарона била,
Нола айларсен ул баҳона била.

Чун кўнгул шарҳи ҳоли айларсен,
Хаста кўнглунгни ҳоли айларсен.

Манга бу ғамни ошкор этсанг,
Мени бу сирда роздор этсанг.

Токи бўлғай ҳаётим имкони,
Қимса мендин эшитмагай они.

Лек мумкин дурур даво қилурум.
Саъй этиб ҳожатинг раво қилурум».

Чун эшитти сўзум бути гулрух,
Фикр этиб бўйла ойтти посух:

«Қи бу сўзким делдинг йироқ эрмас,
Ростдин нукта яхшироқ эрмас.

Яхши бўлмиш ишим санга маълум,
Лек шарҳин сен айламак мафҳум

Хирад олинда номувофиқ эрур,
Сўрмамоқ сендин они лойиқ эрур.

Санга йўқ суд англамоқ они,
Манга юз минг балият имкони.

Ишки таҳқиқи бежиҳат бўлғай,
Сўрмоқ они не маслаҳат бўлғай?

Мунда гар истасанг ўзунгга нузул,
Икки ишдин бирини айла қабул:

Ё бу тафтиш таркини этгил,
Ёки билгач ўшинг олиб кетгил,

Уйла ким бўлмагил бу волида,
Балки бу мамлакат саводида».

Гарчи ул нуктадин етишти ҳарос,
Лек жон қасди айлади васвос,

Бир неча кун кезар эдим ғамгин,
Топа олмади хотирим таскин.

Ҳам замиримни ғамкаш этти бу фикр,
Ҳам димоғим мушавваш этти бу фикр.

Чунки сабру қарорсиз бўлдум,
Оқибат ихтиёрсиз бўлдум.

Яна хилват топиб дуо қилдим,
Суди йўқ можаро адо қилдум:

«Қи хаёлимда фикр ўлуб пеша,
Мени савдойи этти андеша,

Чун ҳадисингни истимоъ этайин,
Бошим олиб қаён десанг кетайин!»

Деди маҳваш: «Ғариб эрур бу сўзунг,
Ки тиларсен бало ўзунгга ўзунг.

Шаҳрда турмасингга паймон қил,
Бошинг олиб кетарга аймон қил».

Хотирига не таврким етти,
Аҳд қилдим нечукки амр этти.

Кўнглида ваҳм қолмаған ёна,
Маҳваш оғоз қилди афсона:

«Ки мени чун ғамин хаёл эттинг,
Ул ғамимга жиҳат савол эттинг.

Сўзни аввалдин этмасам марқум,
Яхши бўлмас ғамим сагга маълум.

Билки Чин мулкидур диёр манга,
Ўтубон анда рўзгор манга.

Икки хон кину размидин тақдир,
Тифл эканда бировга қилди асир.

Байъима хожа мушгари бўлди,
Бандаси меҳри ховарий бўлди.

Гарчи мундоқ азиздурмен анга,
Сотқун олғон каниздурмен анга.

Чунки йўқ эрди хожага фарзанд,
Мисли фарзанд қадрим этти баланд.

Чун унум дилкаш эрди, лаҳжам хуш,
Чекар эрдим таронаи дилкаш.

Ҳукамоким бу фанда моҳир эди,
Ким маҳорат аларда зоҳир эди,

Келтуруб уйга кўп риоят этиб,
Жуду икром бениҳоят этиб,

Ул қадар саъй айлади маҳу сол,
Қим манга касб бўлди мунча камол.

Ҳосилим бўлди тортмоқққа нағам,
Музҳику мубкию мунаввим ҳам.

Унум овозаси жаҳон тутти,
Чангим овози осмон тутти.

Ҳусн худ беқиёсу андоза,
Бўлди овоза узра овоза.

Эшитиб борча аҳли жоҳу тамиз,
Ким бор эрмиш бировда бўйла каниз.

Бўлдилар нақд санж байъим учун,
Тўктилар молу ганж байъим учун,

Ҳар тарафдин чу мол рез этти,
Хожа фарзандини каниз этти.

Неча кўпрак кўруб хоридорим,
Тезрак айлар эрди бозорим.

Чинда бу навъ шўр ила ғавғо,
Ҳар кишининг бошида бир савдо.

Чинда бор эрди бир ажаб наққош,
Сунъ наққошидек жаҳон ара фош.

Иши монандсиз оти Моний,
Ул ёзиб суратимни пинҳоний.

Сафар этмак учун ўзин тузмиш,
Бир шаҳаншаҳға они кўргузмиш,

Ким жаҳон мулки ичра ҳар ким шоҳ,
Бор эмиш анга бандаи даргоҳ.

Шоҳ суратға майл этиб пайдо,
Балки бўлгон эмиш кўруб шайдо.

Уйлаким топибон амин кишилар,
Пок пайванду хурдабин кишилар,

Йибориб Чинға шўр солмоқ учун,
Бир канизакни сотқун олмоқ учун.

Бир харидор эди Хито хони,
Ҳукм бирла йироқ этиб они,

Байъ этиб хожанинг мизожи била,
Неча бирла Хато хирожи била,

Шод ўлуб бахтдин кушод топиб,
Ёндилар истаган мурод топиб.

Фарз йўл қатъини билурлар эди,
Икки манзилни бир қилурлар эди.

То мени шоҳға кетурдилар,
Дурни дарё сори етурдилар.

Етти чун зарра меҳри анварға,
Банда султони банда парварға.

Шоҳ ул элни бениёз этти,
Олам аҳлида сарфароз этти.

Ватан этти манга шабистонин,
Не шабистонки, равзаи жонин.

Андоқ ўлдики, менсизин бир дам
Тийра эрди анга ёруғ олам.

Умридин ҳосили жамолим анга,
Балки умри абад висолим анга.

Иш анга ишрату шикор эрди,
Гашти саҳроу лолазор эрди.

Чопибон кўҳу дашт сори саманд,
Гўр бўйниға солур эрди каманд.

Ҳар қаён чопса гўр пўя сутур,
Улар эрди сутури олида гўр.

Лолагун гўрни шикор айлаб,
Қонидин ерни лолазор айлаб,

Лолазор ичра чун ичиб майи исб,
Гўр эти эрди базми ичра кабоб.

Хоҳ шаҳр ичра, хоҳ дашт ичра,
Хоҳ орому хоҳ гашт ичра

Менсизин йўқ эди даме коми,
Ком йўқ, хотирининг ороми.

Бўлмасам ҳамраҳ урмай ул бир гом,
Мен наво чекмай, ичмай ул бир жом.

Мен қаю нағмаким адо айлаб,
Ул чекиб оҳу жон фидо айлаб,

Дашт аро сайр қилса, ёнида мен,
Шаҳр аро хилвати ниҳонида мен.

Олмайин кўз дами жамолимдин,
Тўймайин бир нафас висолимдин.

Оқибат бўлди ул сифат мағлуб,
Ким мен эрдим ҳаётинин мағлуб.

Етти ул ерга ишки хайлу сипоҳ
Қўйди навмидлиққа юз ногоҳ.

Қи алардин йўқ эрди шаҳға вуқуф,
Кеча-кундуз манга эди машъуф.

Ончаким шаҳ манга эди мэйил,
Хаста кўнглум анга эди мойил.

Васлин истарга ихтиёрим йўқ,
Ҳажрида лаҳзаи қарорим йўқ,

Шавқ ўти икки ёндин андоғ тез,
Қи бўлуб шуъласи сипсҳр слтез.

Шоҳдин илтифоти номақдур
Қилгон эркан дурур мен мағрур.

Мен канизи сиёҳбахти лаим,
Ҳам сияҳбахту ҳам сиёҳ калим

Шаҳдин ул бандалиқки кўргаймен,
Ҳавсала қайдаким сингургаймен.

Ҳар неким нутқум айлар ўлса баён,
Бор эмиш бошидин-аёқ ҳазён.

Бир кун ул навъ воқия ўлдиги шоҳ
Овда эрдию мен анга ҳамроҳ,

Маст эди ул, чу эрди бодапараст,
Лек мен худпарастлиқдин маст.

Шаҳ этиб бир кийик сари оҳанг,
Чапиға ё ўнгиға олди хаданг,

Деди: «Чун рахшим ул тараф сураин,
Ани ҳар навъким десанг ураин».

Мен дедимки: «Қўлин ишкил эткил,
Ҳам йироқтин-уқ айлагил бисмил».

Билгач ул сўзни хотири поки,
Тикти икки қўлин этиб хоки.

Чунки солди ики қўлиға шикол,
Қайбур отиб бўғузлади филҳол.

Қилди бир ишки, қилғоли они
Одамизоднинг йўқ имкони.

Керак эрдик жон фидо қилсам,
Шастининг муздини адо қилсам,

Эмдиким мендин истади инсоф,
Бошлабон мен сиёҳбахт газоф,

Ақлдин жаҳл сори қайтибмен,
Ул қадар ҳашву харза айтибмен,

Ки агар адл ила қилиб чора,
Мени қилдурса эрди юз пора,

Деганимга жазо эмас эрди,
Қилганимга сазо эмас эрди.

Анда ҳам қаҳр тигини сурмай,
Мендек ўлтургулукни ўлтурмай,

Боғлатиб солди бир биёбонда,
Ки қазо етса ўлгамен онда.

Қахр ила маст қўйди шаҳрға юз,
Токи ўтти ики кеча-кундуз.

Хожаким деб эди менк фарзанд,
Лек сотиб эди уzub пайванд.

Хотири қолиб иштиёқимға,
Тура олмай ғаму фироқимға,

Мени кўрмак учун бўлуб жозим,
Бўлгон эрмиш Хигойдин озим,

Манга солгонда жаҳл бўйла хато,
Икки манзилға етган эрмиш ато.

Ул ики кунки мен эдим мағзуб,
Хожаға кўрмагим бўлуб матлуб,

Сулар эрмиш фарас қилиб шабгир,
Тийра эрмиш кеча нечукким қийр.

Уркудаб йўлдин оти чиққон эмиш,
Бир-ики қул била озиққон эмиш.

Сурубон водию биёбонға,
Юз машаққат аро етиб жонға,

Ул қаро тунда бахти бедори
Солгон эрмиш ани менинг сори.

Тийра тун чун манга яқин етмиш,
Хожаға уйқу асру зўр этмиш.

Тушубон бормиш уйқуға бир дам,
Чун кўз очмиш ёруб эмиш олам.

Ёнида юз қадамға ёқин йўл,
Иттифоқо назора айламиш ул,

Дашт аро бир қаро кўрунмиш анга,
Бир қаро дашт аро кўринмиш анга.

Кишидекким гулўла банд ўлғай,
Бор бўйида хами каманд ўлғай.

Айлайн деб ҳақиқатин маълум,
Қилмиш ул сори хожа ранжа қудум,

Ётса кўрмиш заифан зори,
Ҳар сари мў танида озори,

Боғланиб сочининг каманди била,
Ётибон дашт уза бу банди била.

Раҳм этиб ешгали узатмиш илик,
Ки ўлукму экин бу йўқса тирик?

Чунки таъжил ила ешиб ёни,
Юзида гарчи йўқ эмиш қони,

Бўю боши манга шабиҳ эрмиш,
Кўзу қоши манга шабиҳ эрмиш,

Аёғ остида зулфи помолли,
Зақани чоҳи, лаълининг холи.

Хожа билмайки маст эрур ё соғ,
Топмай уйқудадурму ё уйғоғ.

Ҳар дам ул ҳайрат они лол айлаб,
Ҳар замон ўзга бир хаёл айлаб.

Хожанинг бўйла ибтилоси чоғи
Кўрунуб корвон қароси доғи.

Йибориб бир қулинки элни суруб,
Келтуруб ул мақом аро тушуруб,

Неча қиз борча ҳамдаму ёрим,
Зуафодин неча парасторим,

Етгали хизматимға жон бирла,
Келган эрмиш бу корвон бирла,

Хожа ул борчани қилиб ҳозир,
Манга қилган эмиш борин нозир.

Алар англаб нишоналар бирла,
Навҳа тортиб тароналар бирла,

Юзни йиртиб яқони чок айлаб,
Дарддин навҳаи ҳалок айлаб,

Хожаи кордону фарзона
Бўлуб ул ҳайрат ичра девона,

Дард ила навҳаи ғамим тутубон,
Йиғлабон зору мотамим тутубон,

Лек фаҳм айламайки ҳол недур,
Меҳри умрумға бу завол недур.

Асру ожиз бўлуб бу суратдин,
Ашк ила юб мени заруратдин,

Кафан айлаб ҳарир ила сайфур,
Сепибон ул кафан аро кофур,

Чун мени чирмаб ул ҳарир била,
Они хушбӯ этиб абир била.

Чун сепилгач абир ноб анда,
Сепилиб дам-бадам гулоб анда,

Танки ўлган кибн эмиш бетоб,
Чун топиб нафҳан абиру гулоб,

Юзланиб заъфлик димоғима ҳуш,
Нафас ўлмиш танимға ҳам оғўш.

Чун алар фаҳм этиб ҳаёт манга,
Нақди жон айлабон закот манга.

Юзларин суртубон аёғимға,
Яхши ислар тутуб димоғимға.

Дер эмиш ҳар бир ўзга янглиғ сўз,
Ки ўзумга келиб очибмен кўз.

Чун кўзум тушти нотавонларға,
Меҳр парварди меҳрибонларға,

Айттим: «Мунда турмайин юрунгуз,
Кўчубон жаҳд айлабон сурунгуз,

Ким бу манзил маҳалли офат эрур,
Жонситон водийи махофат эрур» .

Кўч ўлуб чунки нола чекти диرو,
Манга ер бўлди бир амори ар».

Томизиб гоҳи оғзима шарбат,
Гаҳ равойиҳ била бериб қувғат.

Юрубон йўл ики кеча-кундуз,
Қўйди сиҳҳат менинг мизожима юз.

Кололар чун хорарға ёвушти,
Хожа бир чашма бошиға тушти.

Сабза узра ясалди кошона,
Зеблиғ боргоҳу шамиёна.

Ясабон тахт уза рафиъ мақом,
Манга бердилар устида ором.

Келиб олимға хожа ўлтурди,
Шарҳи ҳолимни мў-бамў сўрди.

Мен доғи ул сифатки воқиф эдим,
Борин андоғки воқеъ эрди дедим.

Хожа бир дам бошин тутуб қолди,
Яна бир дам бошин қуйи солди.

Анга мен чунки шарҳи ҳол эттим,
Ҳолин снинг дағи савол эттим,

Ҳолин ул ҳам деди нечукки эди,
Қиссаси бор эди нечукки деди.

Назар этмай замона ғамлариға,
Шукр деб тенгрининг карамлариға,

Анда чун бир кун ўлди осойиш,
Сўз юзига берилди оройиш:

«Ки чу айтилди ҳар жиҳат эмди,
Не дурур ишга маслаҳат эмди?»

Мен дедимким: «Агар канизига шоҳ
Ғазаб этти худой эрур огоҳ,

Бор эдим улча бўлди изҳори,
Юз туман ончанинг сазовори.

Чунки шаҳ кину қаҳрини сурди,
Тенгри асради гар ул ўлтурди.

Киши ўлғонга тиғи кин сурмас,
Бир ўлукни икита ўлтурмас,

Бу кафанким либосим айлабсиз,
Хилъати мавту ёсим айлабсиз,

Қийибон дарғаҳига қўйсам юз,
Айтсам бу фасона равшану туз:

«Ки гуноҳики мен қилиб эрдим,
Ултурурдек эдим билиб эрдим,

Адл ила шоҳ ҳукми қатл этти,
Неки қилмиш эдим жазо етти.

Янги жон манга берди эрса худо,
Ани ҳам келмишам қилурға фидо.

Қатл агар қилса ҳам фигандаси мен,
Афв ҳам айлар эрса бандаси мен.

Журмум ўлса ўзи паноҳим эрур,
Қараму лутфи узрхоҳим эрур.

Мундоқ этсак бу қиссаға тадбир,
Ҳеч шак йўқки шоҳи оламгир

Афв расмин риоят этгусидур,
Қарами бениҳоят этгусидур».

Мен бу сўзни чу айладим ийрод;
Хожау халқ қилдилар фарёд:

«Ким хатодур бу раъйиким қилдинг,
Хирадингдин магарки айрилдинг?»

Ева десен! Узунгдаму йўқ сен?
Еки хони ҳаётдин тўқ сен?

Шаҳки бир сўз учун тўқар қонинг,
Яна қилмоқ недур фидо жонинг?

Шоҳ бир шуълаи фурузондур,
Ҳар кишига етишса сўзондур!

Ўт аро ихтиёр ила сурмак
Баҳра бермас, бағайри куйдурмак!

Шоҳким бўйла тангдил бўлмиш,
Ғазаби ўти муштаил бўлмиш,

Қочмоқ андин савоб эрур бу дам,
Неча андин йироқ — офат кам.

Ғазабиға тугангач андоза,
Ҳар тараф еткусидур овоза:

Ким бу ишким санга раво кўрди,
Жониға юз бало раво кўрди,

Андин андуҳ ила надомати бор,
Ёки айш ичра истидомати бор.

Нодим ўлса иложи осондур,
Борибон қайтмоқ не нуқсондур!

Бор эса қилғонида исрори,
Жонни қутқорғон ўлғабиз бори».

Хожа сўзни тугатмак эрди ҳамон,
Ки ҳадисин беганди яхши, ёмон.

Сўзга бу навъ чун қарор ўлди,
Маслаҳат бир сари фирор ўлди.

Чун йироқ эрди кишвари Хоразм,
Қилдилар ул тараф азимат жазм.

Мен чу шаҳдин бу навъ айрилдим,
Ҳажрида қолмоғум тирик билдим.

Улган-ўқ айладим ўзумни гумон,
Ҳажр воқеъ ҳамону марг ҳамон.

Ул кафанким либосим ўлмиш эди,
Мужибии эҳтибосим ўлмиш эди.

Ани киймак танимға фан бўлди,
Ки ўлук кисвати кафан бўлди.

Менки бўлдум висоли маҳжури,
Қафанимдур либоси кофурий.

Бот тўкулмас учун тани ранжур,
Сепилибдур кафанда ҳам кофур,

То бу кишвар ҳудудиға етгук,
Токи бу шаҳр аро нузул этгук,

Гар йироқ сен йўқ эрса ҳамраҳ сен,
Бори бўлғон ишимдин оғаҳ сен.

Бу шаҳ олинда мунча ёлғоним,
Анга юз изтироб солғоним

Демагилким қўнгул ҳавоси эди,
Ки вали неъматим вафоси эди.

Чун санга сиррим ошкор эттим,
Сен доғи қил, неким қарор эттим,

Шартким айладинг вафо этгил,
Бу диёр ичра турмайин кетгил».

Мен симоъ айлагач бу навъ суруд,
Сарви гулрухқа айладим падруд.

Мулк бар мулк тутмайин ором,
Айлабон йўлни қатъ гом-багом.

Кишига зоҳир этмадим бу роз,
Мунга тегруки шоҳи банда навоз

Ҳукм қилдики: «Айт афсона!»
Мундоқ афсона топмадим ёна.

Ҳам кўруб бўйла қасри кофурий,
Едима кирди ул бути ҳурий,

Ки фироқ ичра бўлғали ранжур,
Бу сифат ҳулла айламиш кофур.

Йўқки, кофургун кафан қилмиш,
Анга кофур урарни фан қилмиш.

Улки олам аро ажойбдур,
Бўлса бу қаср аро муносибдур».

Сўзга бергунча қиссагў анжом,
Ғойибидин нишон топиб Баҳром —

Хуш юз қатла тарк қилмиш эди,
Юздин ортуқ ўлуб тирилмиш эди.

Ушбу афсонадин ўлуб ёна,
Тиргузуб они улибу афсона.

Ноладин асраб ўзниким ногоҳ
Бўлса ровий фиғонидин огоҳ,

Айласа бир нафас фасонани бас,
Анга боғланғай ўзга роҳи нафас.

Дегучи чун деди фасонани пок,
Кўкка тортиб фиғони оташнок,

Чорлабон нуктагўни чун қучти,
Булбули руҳи гўйиё учти.

Онинг оби ҳаётдек сўзидин
Борди ўлган киши кибди ўзидин,

Кимни беҳуш этар бу афсона,
Ўзига худ келиб нетар ёна?

САДДИ ИСКАДАРИИ

(Достондан парча)

*Искандарнинг жаҳонгирлик муддаоси била азм этиб,
Ҳиротни бино қилиб, Мовароуннаҳрни олиб, Самарқан-
ди бемонанд тарҳин солиб, Кашмир сори мутаважжих
бўлғони...*

М уаррихки шарҳ этти бу можаро,
Бу янглиф бўлур сўзга дастонсаро,

Ки чун қилди қишлоқ азмиға шоҳ,
Қаробоғи арронни оромгоҳ.

Жаҳонгирлик эрди андешаси,
Бу тадбир эди туну кун пешаси.

Тузуб ҳикмат аҳли била анжуман.
Бўлур эрди бу амрда ройзан.

Хаёлида дойим бу тадбир эди,
Хаёли намудори тақдир эди.

Бу андешадин ҳосил ўлғач фароғ,
Сипаҳ зийнатин айлар эрди яроғ.

Бериб қавму хайлиға дилдорлиғ.
Тилар эрди ҳақдин мададгорлиғ.

Чу рафъ ўлса эрди анга барча қайд,
Бўлуб рокиб, айлар эди азми сайд.

Фароғат чоғи сайд ўлуб пешаси,
Матофи Арас рўдининг бешаси.

Бу эрди иши токи гардон сипеҳр,
Ҳамал жилвагоҳиға еткурди меҳр.

Қуёш хисрави чунки топиб шараф,
Сипаҳ тортти сабзадин ҳар тараф.

Уруб шоҳи хуршедваш боргоҳ,
Чекиб дашт уза сабза янглиғ сипоҳ.

Топиб саъд соат куҳан тоқдин,
Саодат била чиқти қишлоқдин.

Қилиб азм, қўйди Сипоҳонға юз,
Ўтуб андий, урди Хуросонға юз.

Мунга етгуча борча Эрон замин
Бўлуб эрди ҳукмиға зери нигин.

Хуросон ҳавосида топти нишот,
Мизожиға юзланди кўп инбисот,

Ким ул кишваре эрди беҳад васиъ,
Ери ўзга иқлимлардин рафиъ.

Масоҳат қилиб борча атрофини,
Нечукким керак топиб авсофини.

Фазосида кўп чашмаву руд бор,
Бори юб кўнгул кўзгусидин ғубор.

Яна баҳр янглиғ улуғ тўрт руд,
Ки кўк тоқиға савти тортиб суруд.

Ўзи чунки жаннат намудор ўлуб,
Сулар доғи жаннатқа анҳор ўлуб.

Алардин дедилар бирин Ҳирманд,
Ки ҳар қатраси рафъ этиб юз газанд,

Ки анҳоридин мулки Зобулситон,
Бўлуб зебу зийнат аро гулситон.

Сафо ичра кўзга бериб хийралик,
Ҳамул мулкдин рафъ этиб тийралик.

Еруқ ўйлаким, меҳри гетифврвз,
Бу маънидин оти келиб Нимрўз.

Бу кишварда ҳар бир гадо Ҳотаме,
Доғи ҳар сипоҳи келиб Рустаме.

Яна бир алардин Дарижаз суйи,
Манофиъда ул навъким — раз суйи¹.

Қаю раз, «шаробан таҳуро» дур² ул,
Кеча-кундуз ошоми ҳавродур ул,

Ки анҳори обод этиб мулки Балх,
Ки андиндурур хасмининг айши талх,

Ҳамул Балхким, қилди Ҳушангшоҳ
Жаҳондин гузин айлабон тахтгоҳ.

Мақоми — Броҳими Адҳам келиб,
Ки гарди раҳи чархи аъзам келиб.

Яна бир доғи келди Мурғоб руд,
Ки шаънида Қавсардин ўлди дуруд.

Олиб заҳмати жисму ранжи равон.
Хирад айтибон они ганжи равон.

Бўлуб андин обод Мохону Марв,
Ки қуштур тазарв анда ашжор сарв.

Паривашларидин бўлуб баҳраманд,
Қилиб тахти Таҳмуриси девбанд.

Бўлуб сўнгра Санжарға оромгоҳ,
Ки қуш кўрмай ул навъ бу домгоҳ.

¹ *Раз суйи* — узум суви, май.

² *Шаробан таҳуро* — покиза шароб, жаннат шароби.

Яна бир анга Чахчарон руд ўлуб,
Ким ул руд ҳайвон суйидин тўлуб,

Ери рифъат ичра фалакдин нишон,
Бу руд анда ул навъким қаҳкашон.

Ушоқ тошлари ахтари тобнок,
Латофат аро ўйлаким дурри пок.

Суйи хосиятда зулоли ҳаёт,
Топиб андин ичкан ўлумдин нажот.

Қироғинда ҳар гулбунни ахзаре
Бақо ичра бир Хизр пайғамбаре.

Фалакваш ерининг фазоси доғи,
Келиб жаннатосо ҳавоси доғи.

Вале бу сифат наҳри кавсар мисол,
Ки андин жаҳон коми топиб зулол.

Суйи қуму дашт ичра шойиъ бўлуб,
Бориб ончаким, борча зойиъ бўлуб.

Хуросонни чун шаҳ масоҳат қилиб,
Нечукким керак тўрт наҳрин билиб,

Дедиким: «Бу ердур жинон гулшани».
Писанд айлабон хотири равшани.

Вале чунки манзури ўлғоч бу наҳр,
Ясаб анда бир жаннат осор шаҳр.

Чу мазкур этиб аҳли дониш ҳар от,
Писанд айламай хотири, жуз Ҳирот.

Чу бу лафзга илтифот айлабон,
Ҳамул шаҳр отин Ҳирот айлабон.

Ҳирот ўлди алқоби Искандарий
Дедилар авом они лекин — Ҳирий,

Чу тўртунч иқлим эди мавқии,
Бас ўлди қуёш соҳиби толии.

Қавокибгаким, етти тақсим эрур,
Ҳаҳон мулки ҳам етти иқлим эрур.

Ангаким васат меҳри рахшон келиб,
Мунга лек мулки Ҳуросон келиб.

Ҳуросон бадандур, Ҳирий жон анга,
Ҳирий жон, бадандур Ҳуросон анга.

Ало токи, бўлғай сипеҳр узра меҳр,
Ёруқ меҳр нуридин ўлғай сипеҳр,

Анга бўлмасун меҳр янглиғ завол,
Сипеҳр этмасун халқин ошуфтаҳол.

Чу саъй айлабон қилди доройи даҳр
Бино бўйла кишварда бу навъ шаҳр.

Қилур эрди манзил-баманзил мурур,
Ангачаки Жайҳундин этти убур.

Яна кигваре кўрди фирдавсваш,
Ҳавоу суйи мисли фирдавс хуш,

Латофат аро равзадин баҳр анга,
Вале исм ўлуб Мовараннаҳр анга.

Нединким, ики наҳр ароси келиб,
Яқин юз йиғочқа фазоси келиб.

Оқиб ҳадди шарқийда Сайҳун суйи,
Бориб ҳадди ғарбийда Жайҳун суйи.

Йўқ улким анга бу ики руду бас,
Ўн-ўн беш сув ҳар бир нечукким Арас.

Бўлуб ҳар биридин жудо наҳрлар,
Ки ҳар наҳри обод этиб шаҳрлар.

Валекин бу рудеки, дерлар Кўҳак,
Ки йўқ равзанинг наҳри эрконга шак,

Ки ичгач тавоно бўлуб, нотавон,
Гузар айлабон умр янглиғ равон,

Ки андин не бир шаҳр обод ўлуб,
Не маъмурасидин биров шод ўлуб.

Агарчи латофатда рашки Фирот,
Бўлуб борча зойиъ, нечукким ҳаёт.

Скандар чу бу мулки дилкаш кўруб,
Фазову ҳавосин Ирамваш кўруб.

Ҳусусан Кўҳак рудиким, наҳри Нил
Эмас онча, не Нилким, Салсабил.

Яна тенгридин бўйла тутти умид,
Ки ул Нил учун Мисре этгай падида.

Қилиб ҳикмат аҳли била гуфтугўй,
Этиб шаҳр учун яхши ер жустужўй,

Ҳамул пуштаеким Кўҳак топти исм,
Не пушта, жаҳон ганжи узра тилисм.

Ушоқ тош анга лаълу инжу киби,
Яшил сабзаси чархи мийну киби

Ки мансуб эрур анга Кўҳак суйи,
Нединким, эрур жори андин қуйи.

Ҳамул тўпа олидин андоқ оқар,
Ки ошиқ бошу ашки дер ким боқар.

Анинг ёнида шаҳр қилди бино,
Ки ўлтурмасун анда гарди фано.

Скандар отоди Самарқанд ани,
Самарқанди фирдавс монанд ани.

Ани чун тугатти қилиб эҳтимом,
Равон қилди Қашмир сори хиром.

Кесиб даштнинг роҳу бериҳини,
Анга солғуча сояи жоҳини,

Бийик ҳиммату бахти бедоридин,
Басе мулк фатҳ ўлди ҳар соридин.

Чу Қашмир ҳаддиға қўйди оёғ,
Падида ўлди бир чархпайванд тоғ.

Қўкартиб қамар оразин хораси,
Солиб бўркни ерга наззораси.

Фалакка дегин ўйла рахшанда тош,
Қи пардохт қилғайлар айлаб тарош.

Ики жониби ҳар бир андоқ йироқ,
Қи қатъиға азм этмаган яхшироқ.

Бу янглиғ бийик тоғ, анингдекки Қоф,
Бўлуб чархдин ерга тегру шигоф.

Бўлуб ошкоро аросинда йўл,
Вале икки йилмон қиё икки қўл.

Бу йўлким анга тоғ ўлуб ҳар сари,
Келиб арзи тахмин била юз қари.

Ани аҳли Қашмир дарбанд этиб,
Ики тоғни бир-бирга пайванд этиб.

Юз эллик қари авжи рифъат анга,
Яна мунча доғи захомат анга.

Анингдек қўюб гаж била хора тош,
Қи ердин бўлуб кўкка якпора тош.

Темурдин ясаб анда дарвозан,
Фалак тоқидин тоқи андозан.

Бу дарвозани ўйла руст айлабон,
Ким ул икки жузвин дуруст айлабон.

Қўпорибки ердин мадоро била,
Қамаргоҳиға тегру хоро била.

Ясаб устида буржу бору доғи,
Адув дафъин этмакка кўшиш чоғи.

Демай кимса дарбанду бору ани,
Тасаввур қилиб ақл жоду ани.

Ичинда ики минг киши чорасоз,
Бори ҳийла пардозу афсун тироз,

Ки дарбанди олий намудоридин,
Яқин келмагай кимса минг қоридин.

Кишиким қадам қўйғай ул ён нахует,
Оёғи анинг бўлғай ул навъ сует,

Ки топмай таҳаррукнинг имконини
Ёмон вартада кўргай ўз жонини.

Таковар доғи қилса ул ён шитоб
Оёғидин итгай тавон бирла тоб.

Сипаҳ чун бу ерга етиб, лол ўлуб,
Таҳайюрдин ошуфта аҳвол ўлуб,

Шаҳ олиға қайтиб аён эттилар,
Неким бўлмиш эрди баён эттилар.

Шаҳ этмай бу сўзларга ҳеч илтифот,
Арасту била етти ул ерга бот.

Инонмай йироқтин намоиш била,
Яқин айлади озмойиш била.

Дедиким: «Бу найранги Кашмирдур,
Фусунгар иши, макру тазвирдур.

Керак қилмоқ андоқ анинг чораси.
Ки бўлғай нигун бурж ила бораси».

Черикни тушурди кейинрак ёниб,
Юруб ҳифз учун давриға айланиб.

Чу кўнгли бўлуб жамъ, айлаб хиром
Тушуб боргоҳ ичра, тутти мақом.

Бор эрди жанобида беш юз ҳаким,
Алардин ўни кеча-кундуз надим:

Фалотун, Арасту, Балинос ҳам,
Яна Аршмидус, Шаминос ҳам.

Қилинмуну Волису Фарфурунус,
Ки Суқроту Ҳурмус киби хокбўс.

Борин ҳозир этти тузуб анжуман.
Деди анжумансози лашкаршикан,

Ки: «Бу ишки афсуни Кашмир эрур,
Ани дафъ этарга не тадбир эрур?»

Равон ҳикмат аҳли сўз оғоз этиб,
Тилин шаҳға бори дуосоз этиб,

Дедиларки: «Шаҳға бу иштин не ғам?
Бу иш демали, бўлса юз мунча ҳам

Бу дарбанд агар чархи гардон эрур,
Иложи анинг бизга осон эрур.

Шаҳ иқболини тенгри этсун фузун,
Ки иқболи гар бизгадур раҳнамун,

Бу найрангларга шикаст айлали,
Бийик борасин ерга паст айлали.

Не қилғай неча жўгийи сеҳрсоз,
Бири муҳрадузду бири ҳуққабоз,

Ки ҳикмат эли они дафъ этмагай,
Илайдин не қилғонлари кетмагай.

Бу донишвар элким эрур раҳбаринг,
Қаю раҳбаринг, бандау чокаринг.

Биликдин эрур ҳар бири бир жаҳон,
Жаҳон ҳикмати ҳар бирида ниҳон.

Фалотунға юзланди ул ерга иш,
Ки жўгидин ўлғай анга сарзаниш.

Арасту нега ердин ўлмас адам,
Ки кўргай фусунгардин афсуну дам.

Кўп ўлса фусунсози Қашмирнинг,
Биримиз бизинг бас, алар бўлса минг.

Неча бўлса чубчуққа жоду лақаб,
Кўпидин қилур сайдгар кўп тараб.

Шаҳ ар икки кун бўлса оромжўй,
Учунч ўлсун аъдосидин комжўй.

Қилиб ҳикмат ойиниға илтижо,
Бузоли алар сеҳрини жобажо».

Скандар бу сўздин тарабгин бўлуб,
Сўзи аҳли ҳикматқа таҳсин бўлиб:

«Бори амрдин — деди — маъзул ўлунг,
Бориб бу ишингизга машғул ўлунг».

Алар қўпти шаҳни дуо айлабон,
Неким коми эрди, раво айлабон.

Скандар кўпуб, қўйди хилватқа юз,
Алар қўйдилар борча ҳикматқа юз.

Бўлуб анжум аҳволиға раҳшунос,
Табиатларин доғи айлаб қиёс.

Неча кўрау дамни даркор этиб,
Филиззотдин бир намудор этиб.

Қилиб мазж сиймобу қалъию рўй,
Намудор қилдилар ул навъ гўй.

Мудававар фалакдек мисоли анинг,
Фалакваш ичи доғи холи анинг.

Ичининг халосин мало қилдилар,
Адовийдин они тўло қилдилар.

Мураккаб неча навъ ашё қилиб,
Ҳамул ҳуққа ичра муҳайё қилиб.

Ики суқба ичра фатила анга,
Қилиб зоҳир ул тавр ҳийла анга,

Ким ул гўйни хасм боши киби,
Ғалат айладим, раъд тоши киби,

Фатиласиға ўтни чуст айлабсн,
Қўюб раъд ёйиға руст айлабон.

Ани отиб ул сода хоро аро,
Ҳаводин тушургайлар аъдо аро.

Фатила борурда куюб сарбасар,
Етиб махфи ашёға ўтдин асар.

Чу ерга тегиб руст гўйи тилисм,
Неча пора бўлғай анга сулб жисм.

Ушолғоч, садо чиққай андин ғариб,
Яна шуълаву риҳу дуди ажиб.

Уни бузғай ул сеҳр асбобини,
Ўти очқай ул қалъанинг бобини.

Қаро айлағай дуди соҳир юзин,
Қаророқ ҳамул фанда моҳир юзин.

Исидин ким этса муаттар машом,
Унутқай фусун илмини, вассалом.

Чу зебо тилисм ўлғач ораста,
Ҳамул навъким моҳи нокоста,

Бўлуб жамъ ул ҳикмат ойин гуруҳ,
Фалакдин фузун ҳар бирига шукуҳ,

Қўюб шоҳи Дорофар олиға юз,
Не Дорофар, Искандар олиға юз,

Тилисми ниҳонни аён қилдилар,
Ниҳон барча рамзин баён қилдилар.

Шаҳ ул турфа ишдин баса шод ўлуб
Деди узрлар ҳаддин афзун қўлуб,

Ки: «Мундоқ тилисмеки соз эттингиз,
Шуруида не ишга мавқуфсиз?»

Чу шаҳ табъида топдилар бу ҳавас,
Дедиларки: «Ҳукмунгға мавқуфу бас!»

Қўпуб шоҳу эл ичра ғавфо тушуб,
Улусқа ул ишдин алоло тушуб.

Чу рокиб бўлуб қалъага қилди майл,
Улус доғи юзланди андоққи сайл.

Юруб олида олам огаҳлари,
Рикобида бори жаҳон шаҳлари.

Сипаҳнинг қироғиға чун етилар,
Равон раъд асбоби соз эттилар.

Тилисми гаронмояни келтуруб,
Ҳамул раъд ёйиға тошдек қуруб.

Чу доруға ўт етти, тутти ҳаво,
Қилурға улус меҳнатиға даво.

Бориб тушти аъдо аросиға чуст,
Азим ун чиқорди тегиб ерга руст.

Деган тўрт иш тутти андин вужуд:
Садову афан ис била ўту дуд.

Садо ботил этти фусунларни пок,
Ўти куйдуруб қалъани қилди хок.

Фусунгар юзин дуди этти қаро,
Иси қўймади нукта хотир аро.

Алар ичра чун тушти ул рустахез,
Топилмас эди чораи жуз гурез.

Қочиб бўлдилар озими пойтахт,
Анга тегруким, Маллуйи тийра бахт.

Паришонлиғу бенаволиғ била,
Ҳамул дуддин юз қаролиғ била,

Борур соғда минг жодуйи сабзранг,
Ва лекин келиб барчаси аҳли занг.

Бориб анда кўк қарға — зоғе келиб,
Кетиб тўти, аммо калоғе келиб.

Ҳамул гўй отилғоч қочиб як-баяк,
Масалдурки: «минг қарғаға бир кесак».

Қиши тонимай мунда мингдан бирин,
Алар демагунча ул иш соҳирин.

Чу маллуға арз эттилар ҳолни,
Алар отқон ул турфа тимсолни.

Скандар ишидин кўтарди ҳисоб,
Ўз аҳволиға топти йўл изтироб.

Қавий англади они, ўзин заиф,
Яқин билдиким, эрмас эрмиш ҳариф.

Ҳаким олида ҳеч жоду сўзи,
Нечукким Скандар қошида ўзи.

Адув олғанин билди дарбандни,
Ҳамул қалъаи чарх манондни.

Яқин англадиким, хато айламиш,
Ки шаҳ буйруғидин ибо айламиш.

Ўзин топти бeбаргу ҳайрон бaсe,
Элин ҳам ваҳиму паришон бaсe.

Тута олмади мулки ичра қарор,
Доғи топмади чораи жуз фирор.

Ҳамул қалъаким васфи ўтти бурун,
Топа олмади андин ўзга ўрун.

Анинг нақбин очмоққа айлаб шитоб,
Хазойин тошитти анга беҳисоб.

Бaсe бeбaҳo тухфа — бири нафис,
Ки табъ они топқай ўзига анис.

Жавоҳир фузун ҳадду миқдордин,
Самин гавҳару лаъли шаҳвордин.

Авонийи сиймину заррин зуруф,
Ки ожиз бўлиб элга андин вуқуф.

Хазойиндаким ҳар не ашё эди,
Ки навъи тухаф ё ҳадоё эди,

Борин ўйла қилдурди қўрғонга нақл,
Ки эҳсосидин қолди ҳайратқа ақл.

Чу жамъ айлади кўнглин ул ҳолдин,
Фирор этти нофаррух иқболдин.

Макон айлади ул Қаротоғ уза,
Анингдекки қўнғай чибин зоғ уза.

Анга бұлди иш буйла суратпазир,
Вале шоҳи Жамқадру Доросарир,

Ҳамул дамки оттурди қўрғонға гўй,
Ки дарбанд қилди йиқилмоққа рўй,

Деди, айлагай азм қўрғон сари,
Нечукким наби чархи гардон сари,

Вале бермади аҳли хикмат анга
Равон азм қилмоққа рухсат анга,

Ки: «Қилмоқ бугун азм эмас маслаҳат,
Бугун манъ қилмоққа будур жиҳат,

Ким ул дуд ила ис тугансун тамом,
Қи нуқсон топар элга андин машом».

Эшитгач бу сўз довари қаҳрамон,
Сукун ихтиёр айлади шодмон.

Ёниб боргаҳ сори азм айлади,
Тараб бирла оҳанги базм айлади.

Билик аҳлидин мажмаэ соз этиб,
Қўп эҳсону таҳсинлар оғоз этиб,

Қилиб ҳар бирин лутфдин баҳраманд,
Ато¹ бирла таъзимидин аржуманд.

Чу мағрибқа отти ҳаками сипеҳр,
Скандар тилисми киби гўйи меҳр,

¹ Ато — ҳадя.

Қадақ бирла тийби димоғ эттилар,
Тараб бирла майли фароғ эттилар

Анга тегруким, гарм бўлди димоғ,
Қўпуб, уйқудин истадилар фароғ.

Бориб табъдин ранжу фарсудалиқ,
Бадан уйқудин топти осудалиқ.

Чу хуршед кўргузди анворини,
Скандар киби очти рухсорини.

Скандар очиб чеҳра хуршеддек,
Мурод аҳлиға субҳи уммиддек.

Чиқиб рахш уза ўйлаким Рустаме,
Ва ё чарх уза наййири аъзаме.

Сипақ доғи тўш-тўшдин ўлди равон,
Агар худ тавоно, ва гар нотавон.

Чу дарбанднинг оғзиға ёвушуб,
Неча кун черик ўттилар чубрушуб.

Қилиб кўч-баркўч ул ён хиром,
Ки етти ҳамул шаҳр элидин паём.

Расуле етиб хизмат этти паид,
Бир илгида нома, бирида калид.

Хатин шаҳр аҳли савод айлабон,
Анинг ҳукмиға инқиёд айлабон,

Ки: «Маллуда бўлгон замон бу диёр
Йўқ эрди бу қулларга ҳеч ихтиёр,

Ки қилғай эдук хизмат изҳорини,
Аён айлабон қуллуқ осорини.

Бу дамким ани шавкатинг қилди паст,
Фирор ихтиёр этти, топиб шикаст.

Неча бандалиғ ичра шармандабиз,
Неким бизга ҳукм айласанг бандабиз.

Еруғ айласанг мулки вайронимиз,
Фидодур санга мол ила жонимиз.

Ва гар бизни истарга фармон эрур,
Бориға юзунг кўрмак армон эрур.

Эрурбиз не ҳукм айласанг муфтахир,
Бу нома жавобига биз мунтазир».

Скандар ўқуғоч битийди мисол,
Ки: «Сиз келгали бўлманг ошуфтаҳол.

Ҳамул мулкунгузда фароғат қилинг,
Манга деб дуо, ҳаққа тоат қилинг,

Ки мен худ келурмен шитоб айлабон»,
Йиборди бу янглиғ хитоб айлабон.

Етишгунча бу нома бирла расул,
Ўзи доғи шаҳр ичра қилди нузул

Ясаб эрди Маллу тарабхонае,
Тараб қилғали қасри шоҳонае.

Ҳамул қаср даврида бир турфа боғ,
Анга ҳар гули тоза равшан чароғ.

Бийик тоқини чархфарсо қилиб,
Бу гулшан отин «Жаннатосо» қилиб.

Ҳамул равзада бўлди шаҳ манзили,
Тушуб шаҳр ичинда сипаҳ маҳмили.

Чу бу ишни маълум этиб хосу ом,
Бори «Жаннатосо»ға айлаб хиром.

Хавоси кўруб шоҳдин илтифот,
Топиб ҳар бири янги бошдин ҳаёт.

Авом олиға илтижо айлабон,
Йироқтин чекиб ун, дуо айлабон,

Шаҳ алтоф ила барчасин шод этиб,
Бузулгон кўнгулларни обод этиб,

Қилиб ҳукмким, эл қилиб изтироб,
Кишидин тамаъ қилмасун ришта тоб.

Бировким тамаъ риштае қилғуси,
Анинг бирла бўғзидин осилғуси.

Бериб мулк эли лек моли амон,
Ки андин топиб баҳра яхши ёмон.

Раият бу бермакка хурсанд ўлуб,
Сипоҳи олурдин баруманд ўлуб.

Бировдин бировга етишмай ғаме,
Кишидин киши олмайин дирҳаме

Скандар ичиб айш учун жоми соф,
Қилур эрди Қашмир мулкин тавоф.

Ғаройиб кўрар эрди ҳаддин фузун,
Ки шарҳи анинг сўзни айлар узун.

Бир ул жумладин жоме эрди шигарф,
Тўла майдин андоқки дарёйи жарф,

Ки Маллу чу солиб чиқиб мулкини,
Қочиб қолди гўёки бир хозини.

Неча тухфа ганжидин онинг олиб,
Чу ул қалъага азм этиб, бу қолиб.

Ҳамул тухфалар бир-биридин ғариб,
Ҳамону Скандарга эрмиш насиб.

Алардин бири ул дурахшанда жом,
Ичинда тўла бодаи лаълфом,

Ки ҳар нечаким ичса кам бўлмайин,
Ича олмайин кимса, хам бўлмайин.

Ёзиб жом даврида таърифини,
Қилур чоғда ул жом таснифини.

Ки оламни олғонда Жамшедшоҳ,
Ким ул хисраве эрди ҳикматпаноҳ,

Неча йил йиғиб ҳикмат аҳлин тамом,
Тилисм эттилар саъй этиб икки жом:

Бирисин деди: жоми гетинамой,
Бирисин деди: жоми ишратфизой.

Чу гетинамо асру машҳур эрур,
Муни васф этай улча мақдур эрур,

Ки вазъин тилисм айлаганда ҳаким,
Бу навъ айламиш соз табъи салим,

Ки май жозибӣ бўлғай ажзо анга,
Тамом ўлмағай бода асло анга.

Неча ичсалар бўлғай ул лаб-балаб,
Зиҳи хуш тамошо, зиҳи хуш тараб.

Агарчи неча ичса ўқсулмағай.
Вале эгри ҳам бўлса тўқулмағай.

Анингдекки, май жазби онинг иши,
Ола олмағай жазб қилмай киши.

Май анда ҳамул кун магар қолмағай,
Ки оламда майдин асар қолмағай.

Скандарга чун рўзи ул жом ўлуб,
Тузуб мажлису бодашом ўлуб.

Қилиб ҳикмат аҳли тамошо ани,
Иликдин даме қўймай асло ани.

Бўлуб шаҳға ул навъ ишратфизой,
Ки ёд айламай жоми гетинамой.

Кетур соқий, ул жоми ёқутгун,
Ки эл табъида ишрат этгай фузун.

Неча бодасин ичса кам бўлмағай,
Муоширға андин алам бўлмағай.

Муғанний, суруде чиқор дилнавоз,
Бўлуб аҳли Кашмирдек сеҳрсоз.

Агар нағма бас қилмоқ этсанг ҳавас,
Ҳамул жом гум бўлмайин қилма бас.

Навой, агар топсанг ул навъ жом,
Неким бодадин ўзга ичсанг ҳаром.

Хитоб этгасен жоми боқий ани,
Вале тутса гулчеҳра соқий ани.

МУНДАРИЖА

Юсуф Хос Ҳожиб

Қутадғу билик 7

Аҳмад Югнакий

Ҳибатул-ҳақойиқ 25

Аҳмад Яссавий

Ҳикматлар 34

Носириддин Рабғузӣ

Қисасул-анбиё 44

Дурбек

Юсуф ва Зулайхо 49

Хоразмий

Муҳаббатнома 67

Юсуф Амирий

Фазал	83
Эй кўзда юзунг ҳайрати осори тамошо	83
Вафо то бўлди инсонимга махсус	85
Таржиъбанд	87
Туюқ	90

Лутфий

Фазал	94
Жамолу ҳуснингга сўз йўқ	94
Суратингни кимки кўрди	96
Қани бу шаклу шамойил	97
Ез бўлди	98
Сенсен севарим	99
Зулфунгни кўруб	100
Зотингда ҳақ изҳори камолот қилибдур	101
Ҳақ ул кунким жамолингни бор этибдур	102
Сўзларда қачонким кўзи қоши била ўйнар	103
Сенинг ширин лабинг	104
Жон ҳасрат ила куйди	105
Эй пари рухсоралар	106
Жоним чиқадур	107
Туюқ	108
Гул ва Наврӯз	110

Саккокий

Фазал	121
Бўюнгтек бутмади бўстон оро	121
Юзунгни кўрса қилур гул ўзини юз пора	123
Қора кўз	124
Кўруб гултек кўзунг	125

Ким эрмас ул ой мубталоси	126
Фурқатингда, эй пари, тан куйди	127
Сентек жаҳонда кўзлари айни бало қани	128
Улуғбек мадҳи	129

Атоий

Ғазал	132
Ўлтурур эрди мени ҳижрон	132
Жамолинг васфини қилдим чаманда	134
Эй бегим	135
Сенсиз бу жаҳон айши аламдур	136
Юзунгни, эй малоҳат хони, бир оч	137
Дилбаро, кел	138
Юзунг то пардадин зоҳир бўлубтур	139
Ул санам	140
Манга сан бўлмасанг жон ҳожат эрмас	141
Манга жавр айлар ул дилбар ҳамиша	142
Кел, эй дилбар	143

Сайид Аҳмад

Таашшуқнома	146
-----------------------	-----

Алишер Навоий

Хазойинул-маоний	160
Ғазал	160
Кўргали ҳуснунгни зору мубтало бўлдум	160
Ҳусни ортар	162
Эй насими субҳ	163
Оразин ёпқач	164
Навбаҳор айёми	165
Мен жаҳондин кечтим	166

Меҳр кўп кўргуздим	167
Баҳор бўлди	168
Гул чоғи	169
Эй сабо	170
Кўруб дардим тараҳҳум қилмадинг	172
Ҳажрдин асру ҳазинман	173
Дилбаро	174
Дўстлар	175
Қон ютуб	176
Қошин ёсинму дейин	177
Мени ишқдин манъ этар	178
Очмағай эрдинг жамоли, олам оро кошки	180
Кимга қилдим бир вафо	182
Кеча келгум	183
Ўн секиз минг олам ошуби	184
Гулшан ичра йўқтур оромим	185
Эй кўнгил	186
Эй пари	187
Ёрдин ҳижрон чекар ушшоқи зор	188
Мустазод	190
Мухаммас	192
Мусамман : :	194
Таржиъбанд	199
Таркиббанд	203
Қитъа : : : :	205
Рубоий	208
Туюқ	210
Ҳайратул-аброр	212
Фарҳод ва Ширин	235
Лайли ва Мажнун	326
Сабъан сайёр	375
Садди Искандарий	451

«Ўзбек шеърляти антологияси»нинг иккинчи томига классик шoirлардан Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Рабғузий, Дурбек, Хоразмий, Юсуф Амирий, Лутфий, Саккокий, Атой, Алишер Навойларнинг ҳаёти, ижоди ҳақида маълумот ҳамда асарларидан намуналар берилган.

На узбекском языке
АНТОЛОГИЯ УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ
в V томах
том II

Гослитиздат УзССР — 1961 — Ташкент

Редакторлар: *П. Шамсиев, Х. Сулаймонова*
Рассом *М. Я. Широкий*
Расмлар редактори *Г. Бедарев*
Техн. редактор *Л. Ильина*
Корректорлар: *М. Мансурова, И. Қобилов*

* * *

Босмахонага берилди 19.V 1961 й. Босишга
рухсат этилди 20.VII 1961 й. Формати 70×108/₃₂
Босма л. 14,25 Шартли босма л. 19,95. Нашр
л. 14,01 Индекс *н.а.* Тиражи 25000.
ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашр.ёти,
Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
Шартнома № 74а—57

* * *

ЎзССР Маданият министрлиги Ўзглавиздати-
нинг 3-босмахонаси. Тошкент Ленинград
кўчаси, 15. 1961 й. Заказ № 200.
Баҳоси 86 т.